

ב"ה

תשרי ה'תשפ"ג כהלכתו

המדריך

לראש השנה ויזם הזכיראים

הלכות ומנהגי חב"ד

- תדפיס -

יוצא לאור

על ידי 'מוקד הלכה' ומכון 'הבינני'
בפיקוח בית דין רבני חב"ד

פתח דבר

כמידי שנה בהתקרב חודש החגים 'מושבע במועדים' אנו מוציאים לאור את 'המדריך' ובו הלכות ומנהגי חב"ד לראש השנה ויום הכיפורים, וב"ה זכינו שהמדריך נתקבל בקרב אנ"ש בשנים האחרונות כמים קרים לנפש עיפה לאור הצמאון הגובר לקבל הלכות ברורות והכרעות מעשיות בכל השאלות המצויות בימי החגים.

אמנם בדורנו זה התברכנו בריבוי ספרי הלכה ומלקטים שונים בהלכות המועדים, אך למרות זאת, עלה הצורך והבקשה למדריך אחד מקיף, מתמצית ומוסמך, בו יפורטו כל ההלכות הנוגעות למעשה יחד עם מנהגי חב"ד לפרטיהם, דבר דבור על אופניו, בתוספת מראי מקומות וציטוטים וכן יתקבלו הכרעות מעשיות בעניינים שונים שלא נתבארו כל צרכם.

ואכן במדריך מקיף זה - שנערך בדקדוק רב - נעשה מאמץ מיוחד לברר וללבן כל הלכה ומנהג לאחור היועצות בגאונים החסידיים חברי בית-דין רבני חב"ד בארה"ק וחשובי רבני אנ"ש שליט"א, למען תצא מתחת ידינו הלכה ברורה, בשפה בהירה ובדרך קצרה באופן הראוי.

המדריך מלוקט מדברי הפוסקים עד לאחרוני זמננו, והמובא בכתבי רבותינו נשיאנו בעניינים אלו וע"פ הפסיקה המקובלת בין רבני חב"ד, ובהכנתו נעזרנו לא מעט בליקוטים שונים שנערכו עם השנים ובביאורי ההלכות שבהם ועל כל המלקטים תבוא ברכה. תודתנו נתונה לרבנים המגיהים שהואילו בטובם והשקיעו מזמנם להגיה וללבן שאלות רבות שעלו במשך עריכת המדריך.

מעלה נוספת במדריך שלפנינו, באשר הוא מבוסס במידה רבה על המענה שניתן ע"י הרבנים שליט"א לשאלות הרבות שהופנו למוקד ההלכה שע"י בית דין רבני חב"ד באה"ק, שמאז הקמתו לפני כחמש שנים כבר הופנו אליו עשרות אלפי שאלות מקהל חסידי חב"ד מכל רחבי תבל, ובעזרת העיון במאגר השו"ת הרחב שנערם במערכת המוקד, יכולים היינו לתת במדריך זה את תשומת הלב לשאלות בהם נתקלים בפועל ושהיו זקוקים עוד לביורר ולליבון.

וזאת למודעי אשר מדריך זה הינו תדפיס בלבד, ועל כן בקשתנו שטוחה בפני הקוראים שיחי' אשר כל מי שיש בידו הערה/הארה/הוספה ישלחו אלינו למען נוכל לתקנם במהירות הבאות, לתועלת הרבים.

אכן במדריך זה נוספו הלכות ודיוקים מעשיים לאור פניות ושאלות של הקוראים השונים בשנה שעברה וכן בוצעו מספר תיקוני לשון.

מדריך זה יוצא ע"י 'מוקד הלכה' ומכון הבינני' שהוקמו על ידי ובפיקוח בית הדין וזאת על מנת להרים את קרן התורה וההלכה בקרב אנ"ש לאור הצמא הגדול בציבור. 'מוקד הלכה' מזה כחמש שנים מעניק לציבור אנ"ש מענה הלכתי מכלל רבני קהילות חב"ד באה"ק במגוון דרכי התקשרות ובהשתתפותם ובפיקוחם של הרבנים חברי בית הדין שליט"א, ומכון 'הבינני', מציע לציבור אנ"ש תכניות ומסלולי לימוד בהלכה והסמכה לרבנות בתחומים שונים, באופן מקצועי ושווה לכל נפש.

אנו תקוה שהלימוד במדריך אכן יסייע לכאור"א מאנ"ש שי' בלימוד ההלכות והמנהגים והעיקר - בקיומם בפועל, בפרט בשנה מיוחדת זו 'שנת הקהל' בה מודגש "למען ילמדו.. ושמרו לעשות", ובזכות לימוד ההלכות שבתורה נזכה במהרה לקיים את כלל הלכות תורתנו הק' בשלימות בביאת משיח צדקנו בגאולה האמיתית והשלימה, תיכף ומיד ממש.

בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה

'מוקד הלכה' מכון 'הבינני'

בפיקוח בית דין רבני חב"ד באה"ק ת"ו

המדריך לראש השנה וליום הכיפורים הלכות ומנהגי חב"ד

בעידודם ובהכוונתם של חברי בני"ד רבני חב"ד הרבנים הגאונים שליט"א:

הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי, מזכיר בית הדין

הרב מנחם מענדל גלובובסקי, סגן מזכיר

הרב אליהו יוחנן גוראריה

הרב משה הבלין

הרב יוסף הכט

הרב אברהם מיכאל הלפרין

הרב ישראל יוסף הכהן הנדל

הגהה:

הרב שניאור זלמן ירוסלבסקי - מפקח ומגיה ראשי רב קהילת חב"ד אלעד ודיין בבני"ד רבני חב"ד

הרב יעקב מנדלזון

רב קהילת חב"ד ערד

הרב בנימין קופרמן

רב ביהמ"ג המרכזי ברמת גן ודיין בבני"ד רבני חב"ד

הרב חיים קיז'נר

רב קהילת חב"ד עמנואל ודיין בבני"ד רבני חב"ד

מערכת:

הרב מנחם מענדל הבה - עורך ראשי ראש הכוללים ובית ההוראה 'תורה שלמה' ירושלים

הרב שמואל גלובובסקי

הרב אלימלך פרקש

הרב יצחק שלמה קרביצקי

לתגובות והערות:

halacha144@gmail.com

עימוד ועיצוב:

y.w. graphicdesign

© כל הזכויות שמורות

הדפסת המדריך לזכות
יהושע בן חיה רייזל וזוגתו חיה אלישבע בת שרה
חיה רייזל בת פסיה, יחיאל מיכאל בן דינה רבקה
שטערנא שרה בת דינה רבקה, שיינא בת דינה רבקה

לברכה והצלחה בכל
ולמילוי משאלות ליבם לטובה בטוב הנראה והנגלה

תוכן עניינים

דיני ראש השנה

- א. ערב ראש השנה 4**
נתינת צרכי החג / תחנון / סליחות / שחרית / התרת נדרים / פרוזבול / תקיעת שופר / הקזת דם / כתיבת פ"ג / נתינת "פלעדזש" / חישוב מעשרות
- ב. ההכנות לחג 6**
הכנת הגוף / הכנות לסעודה / קבלת הידור נוסף / לימוד פירוש המילות / לימוד דיני התקיעות / סמוך לכניסת החג / נתינת צדקה / הדלקת נרות / תפילת מנחה
- ג. הנהגות היום המיוחדות 7**
קבלת עול מלכות שמיים / אמירת תהילים וזהירות מדיבורי חול / הימנעות מעישון
- ד. תפילת ערבית דליל א' דראש-השנה 7**
הכנות לתפילה / ש"ץ אבל / עבודת התפילה / הוספות בתפילה / "לדוד מזמור" / ברכת "לשנה טובה תכתב ותחתם"
- ה. השוכח והטועה בתפילות ראש-השנה 8**
"המלך הקדוש" / שאר הוספות
- ו. סעודת ליל א' דראש-השנה 8**
הכנות לסעודה / קידוש ליל ראש-השנה / בשמחה וביראה / אכילת "המוציא" בדבש / אכילת תפוח בדבש / מאכלים נוספים / ברכת-המזון
- ז. תפלת שחרית 10**
השכמת הבוקר / תפילת שחרית / 'המלך' / "שיר המעלות ממעמקים" / חזרת הש"ץ / "אבינו מלכנו"
- ח. קריאת התורה 10**
פתיחת הארון / מי שברך" / העולים לתורה / נגינת הטעמים והברכות / הגבהה וגלילה
- ט. סדר תקיעת שופר 11**
השופר / התוקע / הכנות התוקע / מקום התקיעות / הבאת הקטנים / ההכנות לתקיעות / כוונה לצאת ידי חובה / מנין התקיעות / הברכות / המקריא / וידוי התוקע / סיום התקיעות
- י. תפלת מוסף 12**
"הנני העני ממעש" / "תקיעות דמעומד" / חזרת הש"ץ / "עלינו לשבח" / סיום התפילה
- יא. במהלך היום 13**
סעודת היום / שינה בראש-השנה
- יב. סדר "תשליך" 13**
- יג. יום ב' דראש-השנה 14**
הכנה ליום ב' דראש-השנה / הדלקת נרות / איחולים / קידוש / סעודת ליל ב' דר"ה / הזכרת נשמות / סדר התקיעות / התוועדות וניגונים
- יד. מוצאי ראש השנה 15**
לימוד חסידות במוצאי ראש-השנה / מוצאי החג
- טו. דיני תקיעת שופר וטעויות בתקיעות 15**
התקיעות / אורך התקיעות / טעות בתקיעות
- טז. הלכות הנחוצות ל'מבצע שופר' 16**
הכנות התוקע / זמן התקיעות / כוונה לצאת ידי חובה / הברכות / נשים וילדים / מכשיר שמיעה / הפסק נשימה / אורך התקיעות / מספר התקיעות

דיני יום הכיפורים

- א. ליל ערב יום-הכיפורים 19**
תחנון
- ב. כפרות 19**
זמנו / הכפרה / כפרות למעוברת / סדר הכפרות שחיטת הכפרה / פדיון כפרות / מת התרנגול או נטרף
- ג. מנהגי ערב יום הכיפורים 20**
תפילת שחרית / ביקור הקברים / "לעקאח"
- ד. מצות אכילה 21**
- ה. בקשת מחילה 21**
- ו. מלקות 21**
- ז. טבילה במקוה 21**
- ח. תפלת מנחה 22**
- ט. דיני הוידוי 22**
- י. סעודה מפסקת 22**
- יא. בטרם התקדש היום 22**
ברכת הבנים / הדלקת נרות / בגדי יום-הכיפורים / לבישת הקיטל והטלית / תוספות יום הכיפורים / הטמנת מזון / משך זמן הצום
- יב. סדר ליל יום-הכיפורים 24**
"כל נדרי" ומעריב / אבינו מלכנו / סיום התפילה / סדר הלילה
- יג. דיני השוכח או הטועה בתפילות יום-הכיפורים 25**
"המלך הקדוש" / שאר הוספות
- יד. השכמת הבוקר 25**
- טו. תפלת שחרית 25**
"אדון עולם" / "המלך" / "שיר המעלות" / חזרת הש"ץ
- טז. קריאת התורה 26**
- יז. הזכרת נשמות 26**
- יח. תפלת מוסף 26**
ברית / "הנני העני ממעש" / מנהגי התפילה / ברכת כהנים / סיום התפילה
- יט. תפלת מנחה 27**
ברכת הטלית / קריאת התורה / סיום התפילה
- כ. תפלת נעילה 27**
מנהגי התפילה / תקיעת שופר / סיום התפילה
- כא. מוצאי יום-הכיפורים 27**
תפלת ערבית / הבדלה ו'קידוש לבנה' / סעודת מוצאי יום-הכיפורים / עשיית הסוכה
- כב. התענית 28**
איסור אכילה ושתייה / מעוברת / יולדת / מניקה / חולה / אכילה ושתייה כדי צורכו / תרופות / שיעורים / קטנים / דין האוכל ביום-הכיפורים
- כג. רחיצה וסיכה 30**
הרחיצה האסורה / נטילת ידיים / טבילה במקוה / חולה / כלה / רחיצה לצורך / סיכה / קטנים
- כד. נעילת הסנדל 31**
- כה. בין איש לאשתו 31**

נתינת צרכי החג

א. עורכים מגבית ומחלקים צרכי החג לנזקקים לכך, עבור ראש-השנה וכל חגי תשרי.¹

תחנון

ב. אין אומרים תחנון בתפילת שחרית דערב ראש-השנה², אבל אומרים תחנון במנחה שלפניו³, וכן בליל ערב ראש-השנה בקריאת-שמע-שעל-המיטה⁴. ולכן בשנה זו, שליל ערב ר"ה חל במוצאי-שבת, מי שקורא קשהמ"ט אחר חצות הלילה - אומר תחנון (משא"כ לפני חצות שאין אומרים תחנון, כמו בכל מוצ"ש).

סליחות

ג. אין אומרים את פזמון "זכור ברית" בסליחות דערב ראש-השנה⁵.
ד. אומרים תחנון ("אשמנו", "ויאמר דוד אל גו") בסליחות, אף לאחר שהאיר היום⁷.
ה. בפיוט "מרובים צרכי עמך", הנוסח הנכון הוא: "ותיטיב לנו הכתיבה והחתימה"⁸.

שחרית

ו. בתפילת שחרית, אין אומרים תחנון⁹. ואין תוקעין בשופר לאחר התפילה¹⁰.

התרת נדרים

ז. עורכים התרת נדרים¹¹ לאחר תפלת שחרית¹².
ח. כ"ק אדמו"ר היה עורך התרת נדרים בעודו מעוטר בטלית ותפילין דרש¹³.
ט. יש לערוך התרת נדרים בפני עדה שלמה של עשרה¹⁴ אנשים¹⁵. ולכל-הפחות יש להתיר בפני שלשה¹⁶.
י. לא נהוג שהנשים עושות התרת נדרים¹⁷.
יא. הקטנים אינם אומרים התרת נדרים, וגם לא קטן בן שתיים-עשרה אף שנחשב ל"מופלא הסמוך לאיש"¹⁸.

1. לקוטי שיחות ח"ד ע' 369.

2. סידור אדה"ו קודם למנצח יענק.

3. שם.

4. בירורי מנהגים - מועדים ע' 112 ואילך.

5. אגרות קודש ח"ה ע' 5.

6. וזאת למרות שכך מכונה יום זה (גם בספרי חסידות חב"ד) "זכור ברית", על שם הסליחות - ראה תורת מנחם הל"ד ע' 331. קובץ הערות וביאורים גל' תקפא ע' 24. וש"נ.

7. ראה אגרות קודש שם.

8. ראה לבוש סי' תקפא ס"ב. מג"א שם סקי"ג.

9. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 6.

10. כדלעיל בפנים סי"ב.

11. ספר המנהגים ע' 55.

12. לוח כולל חב"ד.

13. ובסידור אדה"ו: "קודם חצות". וראה בטעם הדבר, בסידור רבינו הוקן עם ציונים מקורות והערות על אתר ע' 3. אך משמע שם, שזהו רק לכתחילה, אבל בדיעבד יכול לעשות התרת נדרים גם לאחר חצות.

14. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' לט.

15. והמבקש עצמו אינו בכלל העשרה - ראה של"ה ריש מסכת יומא שלו. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 6 ו' 6. וראה גם סידור רבינו הוקן עם ציונים מקורות והערות שם ע' 4. ולהעיר מספר השיחות תנ"ש ע' 1 בהערה: "עדה שלימה הדמתירין".

16. סידור אדה"ו. וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 1332 הע' 3.

17. אלף המגן למטה אפרים, סי' תקפא ס"ק קא.

18. אף שמן הדין היה גם על הנשים לעשות "התרת נדרים" בעצמן או למנות את בעליהן לבקש "התרה" עבורן (ראה טושו"ע יו"ד סי' רלד סנ"ו-ז. הלכות ומנהגי חב"ד שם סוה"ע 7), אולם למעשה לא ראינו עושות כן, וסומכות על מסירת מודעה לבטל הנדרים שלאחר מכן שב"כ נדרין (קובץ מבית לוי גל' ד. נטעי גבריא, הל' ראש-השנה, פ"ו סי"ג ובהע"כ כא).

19. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' לט.

20. וזאת על אף שגדרו נדר ויכול לבקש התרה (ראה רמב"ם הל' נדרים פ"א ה"ד. ש"ך יו"ד סי'

יב. נהוג שהמבקש להתיר נדרו, אומר את נוסח הבקשה בעמידה, והמתירים אומרים את נוסח ההתרה בישיבה¹⁹.

יג. מבקש ההתרה צריך להבין את נוסח הבקשה, ומי שאינו מבין לשון-הקודש - יאמר בשפה שמבין (וכפי שנדפס בסידורים עם תרגום ללע"ז)²⁰.

יד. עם זאת, די בהבנה כללית בלבד שמבקש התרה וכן מבין שמתירים את נדרו. ולכן, גם אם המשיבים אינם מבינים את שפתו, די בזה שמבינים באופן כללי שמבקש התרה ויכולים לענות לו בשפה שהם מבינים, אם הוא מבין באופן כללי שמתירים את נדרו²¹.

טו. בנוסח התרת נדרים, תיבת "בכולהון" נמשך לפניו, היינו שאומר "לכן אני שואל ממעלתכם התרה בכולהון", ולא "בכולהון אני מתחרט"²².

טז. כל אחד ממבקשי ההתרה, אומר את נוסח הבקשה בנפרד, ולא יאמרו כמה מבקשי התרה את הנוסח יחד, אך בשעת הדחק יכולים לעשות כן²³.

יז. התרת נדרים זו מועילה לנדרים שלא זוכרים אותם, אבל אין לסמוך על התרה זו עבור הנדרים שזוכרים²⁴, או עבור הנהגה טובה שנהג בה ג' פעמים ולא התנה שיהיה בלי נדר²⁵, והרוצה להתירם - יש לו לפורטם בפני בית-דין שלפחות אחד מהם יודע הלכות נדרים, שיתירו את נדרו²⁶. ואם נסתפק במהות הנדר ואפשרות התרתו, יש לו להיוועץ ברב מורה-הוראה.

יח. גם נוסח מסירת המודעה על הנדרים העתידיים לבוא (שבנוסח התרת הנדרים) - נכתב ברמ"א²⁷ שסומכים על זה רק בצורך גדול, ולכן יש להשתדל לומר 'בלי נדר' במשך השנה כשמקבל על עצמו הנהגה טובה, וכיו"ב.

פרוזבול

יח. בשנת השמיטה חלה גם מצות "שמיטת כספים" והיא מועד פקיעת ההלוואות, שהתורה מצווה על כל אדם שהלווה כספים לחברו לשמוט ולוותר על החובות שחייבים לו, וכן מצווה שלא לתבוע את חובו לאחר השמיטה.

ככדי שלא יוצר מצב שמלווים רבים יחששו להלוות כספים בשנה הסמוכה לשמיטה, מחשש שהלווים לא יפרעו את חובותיהם עד השמיטה, לכן תיקן הלל הזקן את ה"פרוזבול", שהוא למעשה העברת החובות לבית-דין, דבר שמאפשר למלווה לתבוע את חובו גם אחרי השמיטה, היות שאין שמיטת כספים חלה על חובות שנמסרו לגביית בית-הדין²⁸.

יט. לדעת אדמו"ר הזקן זמן עשיית פרוזבול לכתחילה הוא בסוף השנה השישית, בערב ראש-השנה²⁹ של שנת השמיטה³⁰.

שלא סקס"ג. משנה למלך הל' נזירות פ"ב ה"ג. שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קכט. נטעי גבריא שם סי' ט ובהע"כ (ט), אולם למעשה לא נתפשט המנהג שיעשו "התרת נדרים".

19. שו"ע יו"ד סי' רכח ס"ג-ד וש"ך שם סק"ט.

20. חיי אדם כלל קלח סעי' ח. קיצושו"ע סי' קכח סט"ז. כף החיים סי' תקפא סקצ"ט.

21. ע"פ המובא בס' כל נדרי פכ"ט ס"ז ובהערה שם. וראה עוד שם פ"פ ס"ג ובהערות שם.

22. כפי שמופיע בסידור 'בית יעקב', וכך אמר כ"ק אדמו"ר הרשב"ב - מרשימת הרב יעקב לנדא ע"ה שנדפסה בכפר חב"ד גל' 986 ע' 35. וכן כ"ק אדמו"ר (כפי הנראה במראת-קודש ערב ראש-השנה תשמ"ט).

23. משה אפרים סי' תקפא סקמ"ט. לפי טושו"ע יו"ד סי' רכח סמ"ו.

24. דרך החיים הל' התרת נדרים בערה ע"פ השבלי הלקט סי' שיו: "מה שנהגין בהתרת נדרים לומר 'אף שמצד הדין המבקש התרה צריך לפרוט הנדר [ראה טושו"ע שם סי' ד] אך דעו נא רבותי כי א"א לפרוטם כי רבים הם' כו' - זה אינו מועיל אלא לנדרים ששכח, אבל לנדרים שלא שכח וזוכר אותם וצריך להתירם - צריך לפרוט הנדר, ואם לאו - אין מתירין לו". וכ"כ באלף המגן למטה אפרים שם סקק"א. ועוד. אך להעיר מנוסח ההתרה בסידור אדה"ו שכלל גם "הן אותן היודעים לה". ואכאמ"ל.

25. ראה טושו"ע שם. שו"ע אדה"ו סי' תסח ס"יז.

26. לפי טושו"ע יו"ד שם. וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' קפט.

27. יו"ד סי' ריא ס"א.

28. ראה שו"ע אדה"ו הל' הלוואה סל"ד-ה.

29. טעם עשיית הפרוזבול בערב ראש-השנה דוקא - ראה לקוטי שיחות ח"ז ע' 355. שיחת כ"ק אדמו"ר ערב ראש-השנה תשל"ג (תורת מנחם חס"ט ע' 303 ואילך).

30. הלכות הלוואה סל"ה, כיון שחוששים לשיטת הרא"ש גיטין פ"ד סי' יח וסי' כ

אולם מכמה טעמים³¹ הורה כ"ק אדמו"ר לערוך שוב פרוזבול גם במוצאי השנה השביעית, בערב ראש-השנה³².

כ. לצורך זה, לאחר התרת-נדרים של ערב ראש-השנה, כשכבר נמצאים ליד שלשה אנשים (ויותר) המשמשים כבית-דין³³, אומרים באוזניהם את נוסח הפרוזבול: "הריני מוסר לכם כל חובות שיש לי שאגבה אותם כל זמן שארצה"³⁴.

נוסח הפרוזבול:

הריני מוסר לכם כל חובות שיש לי שאגבה אותם כל זמן שארצה

כא. לפי דברי כ"ק אדמו"ר, אשר כל רב או ראש-ישיבה וכיו"ב, יצרף אליו שני אנשים כשרים ויכתוב את נוסח הפרוזבול על שטר, נכון ואף מועיל יותר לחתום על "שטר פרוזבול"³⁵. במידה וחתם על "שטר פרוזבול" אינו צריך לומר זאת שוב בפני בית-דין במעמד התרת נדרים³⁶.

ניתן לחתום על שטר פרוזבול של בית דין רבני חב"ד באתר Rchabad.org/Pruzbool

כב. אם אינו יכול לבוא בפועל ולומר את נוסח הפרוזבול בפני שלשה אנשים או לחתום על השטר - יכול לומר באזניהם את הנוסח בטלפון³⁷ וכן יכול למנות שליח שיחתום עבורו על השטר או לבקשו דרך הטלפון³⁸.

כג. אין הפרוזבול מועיל אלא אם יש ללווה קרקע כל שהיא³⁹, אפילו בשכירות או בשאלה ואפילו לפי שעה, ובאם אין לו - יזכה לו המלווה קרקע כל שהיא⁴⁰. ואלו החותמים על "שטר פרוזבול" לבית-דין, הרי שבית-הדין מקנה קרקע כל שהיא עבורם⁴¹.

כד. אין הפרוזבול מועיל להלוואה שניתנה לאחר עריכת הפרוזבול, ולכן על הלוואות שינתנו לאחר מכן יש לעשות פרוזבול נוסף, או בשטר או בעל-פה⁴².

כה. מחמת חביבותם של דברי סופרים, גם אם אין לו בעלי חוב החייבים לו כסף, כדאי לו להלוות כסף לרעהו לפני עריכת הפרוזבול, כדי שיוכל לקיים את ענין הפרוזבול⁴³.

כו. מי שלא עשה פרוזבול בערב ראש-השנה, הנה אם עשה כבר בערב ראש-השנה אשתקד, בסוף השנה השישית - יכול לגבות חובותיו, שכן הפרוזבול שעושים בערב ראש-השנה דסוף השנה השביעית הוא רק להידור לכתחילה⁴⁴.

גם אם לא עשה פרוזבול כלל, אף לא בערב ראש-השנה דאשתקד, מכל מקום, בדיעבד, יכול לגבות את חובותיו⁴⁵.

תקיעת שופר

כז. אין תוקעים בשופר במשך כל היום⁴⁶, והרוצה לתקוע בכדי להתלמד - יעשה זאת בחדר סגור⁴⁷.

הקזת דם

כח. אין מקיזין דם בערב ראש-השנה, ככל ערב יום-טוב⁴⁸. ולכן יש להימנע מתרומת דם לצורך אדם אחר (אלא במקום הצלת נפשות), אבל בדיקת דם - מותר⁴⁹, ויש המחמירים שלא לערוך אף בדיקת דם, אם היא סובלת דיחוי⁵⁰.

כתיבת פ"נ

כט. נוהגים לכתוב פ"נ עבורו ועבור בני ביתו, לבקשת כתיבה וחתומה טובה לשנה טובה ומתוקה⁵¹.

ל. נוהגים להשתטח על קברי צדיקים⁵². והנמצאים בקירוב מקום - נוהגים להשתטח על הציון הק'⁵³.

לשליחת פ"נ לאוהל הק':

בית 'אוהל חב"ד ליבאוויטש', מספר פקס':

1-718-723-4444 כתובת דוא"ל ohel@ohelchabad.org

נתינת "פלעדזש"

לא. בשנת תשמ"ג הורה כ"ק אדמו"ר, שאף שהדרך הרגילה בצדקה היא שמידי חודש או תקופה, עושה האדם חשבון כמה השתכר ומוזה הוא מפריש לצדקה, הנה ההוראה היא שבערב ראש-השנה יתן לצדקה על חשבון מה שישתכר במהלך השנה כולה, וזאת על-ידי שיחליט ויתחייב מראש - בכתב, שיש לזה תוקף - על סכום אותו יתן מידי חודש בחודשו, ו"מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", שיוכל לתת את השתחייב⁵⁴.

הישוב מעשרות

לב. הישוב מאזן ההוצאות וההכנסות של אדם לצורך הפרשת מעשרות צריך להיות מידי תקופה, ולפחות פעם בשנה, כאשר הזמן הראוי לכך הוא בערב ראש-השנה או בימים

"שמשנכנסה שנת השביעית אסור לתבוע חוב", ורק "אם לא עשה פרוזבול בסוף שישיית עשה בשביעית, עד ראש-השנה של מוצאי שביעית".
ומצוה לפרסם זאת בכל מקום ומקום - ראה ספר המנהגים ע' 86, לקוטי שיחות ח"ו ע' 355-356. חכ"ד ע' 316. וראה גם שיחות כ"ק אדמו"ר: ערב ראש-השנה תשי"ב (תורת מנחם ח"ג ע' 352). ש"פ נצבים תשכ"ה (תורת מנחם חמ"ד ע' 317). ערב ראש-השנה תשמ"מ (שיחות קודש תשל"ט ח"ג ע' 750 ואילך). נטעי גבריאל, הל' שמיטת כספים ופרוזבול, במבוא סו"ע טו.
31. מאחר שלכמה דעות זמן עשיית הפרוזבול הוא בסוף השנה השביעית, כיון שאין השביעית משמטת אלא בסופה, וכן מהסיבה שמן הסתם במהלך השנה נעשו הלוואות נוספות, או בדיעבד, למי שלא עשה פרוזבול בסוף השנה השישית (וראה גם להלן בסוף ההערה הבאה).
32. ראה לקוטי שיחות ח"יב ע' 256. וכ"ה בשלשלת היחס סוף שנת תשמ"ז: "מעורר שיאמר נוסח הפרוזבול גם בסיום שנת שביעית". וראה גם שיחת ערב ראש-השנה תשי"ב (תורת מנחם חכ"ו ע' 243). וראה עוד מאמרו של הרב מרדכי שמואל אשכנזי ע"ה בכפר חב"ד גל' 1574 ע' 59. קובץ הערות וביאורים גל' א'עו ע' 76 ואילך.
וראה מכתב כ"ק אדמו"ר להרב גבריאל צינגער שי' (נדפס בשו"ת מנחם משיב נפשי ע' 753) מכ"ג מנחם-אב תשמ"ז: "כדאי שיתפרסם [ספרו על שמיטת כספים ופרוזבול] 'בכדי שיעשו' פרוזבול, עכ"פ כבדיעבד 'עד מוצאי שביעית' [אכן, למעשה, גם מי שעשה פרוזבול בשנה שעברה יש לו לעשות שוב במוצאי השנה השביעית, מהטעמים הנוספים דלעיל בהערה הקודמת].
33. שם. והיינו שאין צריך בית דין חשוב, וכדעת הטור והרמ"א חו"מ סי' סז ס"ח, דלא כהרמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ז והשו"ע שם. וכן משמע מדברי כ"ק אדמו"ר דלהלן בפנים, שיש באנשים המשמשים כבית-דין לענין התרת נדרים דערב ראש-השנה. ועפ"ז משמע שיכולים להיות גם קרובים המלווה או ללווה, כהדיון בהתרת נדרים (ראה שו"ע יו"ד סי' רכז ח"ג). וכ"כ בנוד"ד בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' עב ועוד - ראה נטעי גבריאל, הל' שמיטת כספים ופרוזבול, פכ"ז ס"א ובהע' א. וש"נ.
34. שו"ע אדה"ז שם.
35. לקוטי שיחות חכ"ד שם.
המעלה הראשונה שברוזבול בשטר היא בכך שניתן להפיצו בקרב כלל ישראל וכל אחד ויכול להצטרף בחתימה או באמצעות מינוי שליח או בטלפון וכיו"ב. מעלה נוספת מביא כ"ק אדמו"ר שם: "הדיון הוא [ראה להלן בפנים] שאין פרוזבול מועיל אלא אם כן יש קרקע כל שהוא ללווה או דבר המחובר לקרקע. ואם אין לו - מזכה המלווה קרקע כל שהוא. - כאשר הדבר נעשה ע"י הרב, שברשותו (או לאחד האנשים הכשרים שצירף אליו) בית פרטי, קל לדאוג לכך (באזורנו) שיהיה ללווה קרקע - ע"י כך שהרב יקנה לחתומים בשטר 'קרקע כל שהוא'.
36. משמעות דברי כ"ק אדמו"ר בלקוטי שיחות שם.
יצוין, כי אין בחתימתו על השטר ועד לערב ראש-השנה נתן הלוואות נוספות בינתיים, יאמר הנוסח גם בפני שלשה בערב ראש-השנה, כדי שיחול הפרוזבול גם על הלוואות אלו, כדלהלן בפנים סכ"ד.
37. ראה נטעי גבריאל שם פכ"א ס"ח ובהע' יב.
38. לקוטי שיחות שם.
39. ולא מועיל לכך וכות הד' אמות שיש לכל אחד בארץ-ישראל (ראה לקוטי שיחות ח"כ ע' 309 הע' 69).
40. שו"ע אדה"ז שם.
41. לקוטי שיחות שם.

42. שו"ע חו"מ סי' סז סל"ב ובסמ"ע שם.
43. לפי לקוטי שיחות חכ"ד ע' 317 (אודות עריכת פרוזבול בסוף השנה השישית). וראה קובץ נור התורה גל' טז ע' קסו ואילך.
44. ראה לעיל הע' 31-2. ופשוט.
45. שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' עב. שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' טו. נטעי גבריאל, הל' שמיטת כספים ופרוזבול, פ"ה ה"ד. ויסוד דבריהם שבו"ז כל ענין הפרוזבול הוא רק חומרא לכתחילה, וכן הוא גם לדעת אדה"ז שם.
46. רמ"א סי' תקפ"א ס"ג.
47. השלמה לשו"ע אדה"ז סו"ס תקפ"א (ח"ד), במהדורה הישנה ע' 1364, ובמהדורה החדשה ע' תסח).
48. גזירה משום הקזת דם בערב חג השבועות שיש בו סכנה. וכ"כ לענין ערב ראש-השנה ויום הכיפורים, ב'נוהג כצאן יוסף' ע' רסב. שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שמ.
49. קובץ מבית לוי ח"ז ע' יח. שו"ת רבבות אפרים שם.
50. שו"ת ציץ אליעזר ח"יב סי' מו.
51. לפי ספר המנהגים ע' 55.
52. מטה אפרים סי' תקפ"א סע"י ג. וראה רמ"א סי' תקפ"א ס"ד.
53. ספר המנהגים ע' 55.
54. ראה בהרחבה בפנים השיחה - ש"פ נצבים וילך תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"ג ח"ד ע' 2028 ואילך).

הסמוכים לו, שאז על האדם לוודא את חשבון מעשרות הכספים שלו ולהפריש לצדקה בהתאם.⁵⁵

ב. ההכנות להג

הכנת הגוף

- א. מכבסים את הבגדים, מסתפרים⁵⁶, נוטלים את הציפורניים, רוחצים בחמין וחופפים את הראש⁵⁷ וטובלים ב'מקוה טהרה' לכבוד החג.⁵⁸
- ב. לובשים בגדי יום-טוב נאים וחשובים, להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לאור משפטנו⁵⁹.
- ג. אין לובשים 'קיטל', גם לא הש"ץ ובעל-התוקע, רק ביום הכיפורים⁶⁰.

הכנות לסעודה

- ד. נוהגים שלא לאכול מאכלים מרים, וכן נמנעים מלאכול מאכלים חמוצים בסעודות ראש-השנה⁶¹.
- ה. כמו-כן אין לערב חומץ בכישול מאכלים⁶².
- ו. אין נמנעים מלאכול מאכלים חריפים⁶³.
- ז. אין אוכלים אגוזים, משום שמרבים כחה וניעה, ומסיחים דעת האדם בתפילה⁶⁴, ובהתאם לזה נוהגים שלא לאכול גם שקדים ובוטנים⁶⁵.
- ח. יש להכין תפוח, דבש, רימון, דגים, וראש איל [או ראש כבש, ראש דג וכיו"ב]⁶⁶, וכן פרי חדש (עבור הלילה השני של החג)⁶⁷.

קבלת הידור נוסף

- ט. "בכל ראש-השנה צריך כל אחד לקבל על עצמו זהירות יתירה במצוות-עשה, וזהירות בסייג של לא-תעשה וזהירות יתירה בהנהגה טובה⁶⁸". וכ"ק אדמו"ר הרשב"ב נהג לקבל על עצמו הידור זה לפני ראש-השנה⁶⁹.

לימוד פירוש המילות

- י. על המתפלל להבין את פירוש המילים שבתפילת כל מועד, ולכן צריך ללמוד ולהסדיר את פירוש המילות, ובפרט הפיוטים, שפירושם מורכב⁷⁰.
- יא. בהתאם לזה, הוראת רבותינו נשיאנו הק', שהיורד לפני

התיבה [עכ"פ], בפרט בימים-הנוראים, ילמד את פירוש המילות של התפילות והפיוטים, לכל-הפחות כפשוטם, ויש להקפיד על כך ולחזור ולשנן זאת מידי שנה בשנה⁷¹.

לימוד דיני התקיעות

יב. על התוקע וה'מקריא' לחזור היטב על דיני התקיעות⁷².

סמוך לכניסת החג

יג. כ"ק אדמו"ר הזכיר את מנהג רבותינו נשיאנו בערב ראש-השנה בסמוך לכניסת החג להיכנס לשוחח לזמן מה עם זוגתם הרבנית, ושיש ללמוד מכך הוראה לכאו"א⁷³.

נתינת צדקה

יד. הנותנים צדקה בכל יום, יתנו היום גם עבור שני ימי ראש-השנה⁷⁴.

הדלקת נרות

(זמני ההדלקה: ירושלים 17:52, תל אביב 18:12, חיפה 18:03, באר שבע 18:14, צפת 18:01)

טו. זמן הדלקת הנרות - בזמן הנקוב בלוחות, כמו בכל ערב שבת⁷⁵. אך גם מי שלא הדליקה עד הלילה - תדליק בלילה, קודם הסעודה. ובמקרה זה, האשה מדליקה את הנרות מאש הדולקת לפני החג, כדלהלן⁷⁶.

טז. מדליקים את הנרות ואח"כ מברכים, כמו בערב שבת⁷⁷. וכן אין מכבים את הגפרור, אלא מניחים אותו שיכבה מעצמו, כמו בערב שבת⁷⁸.

יז. כיון שאין מוציאים אש חדשה ביום-טוב⁷⁹. לכן, בערב החג יש לדאוג להשאיר אש דולקת [אפשר גם אש מהגזן], בכדי שיוכלו להעביר אש-מאש להדלקת הנרות בליל ב' דראש-השנה.

יח. המשתמשים בשעון שבת, מקרר עם התקן שבת וכדו', יזכרו לכוונם עבור שני ימי החג.

יט. בהדלקת-נרות מברכים שתי ברכות: "להדליק נר של יום הזכרון" וברכת "שהחיינו"⁸⁰.

ברכת הדלקת נרות ליל א' דראש השנה:

פְּרוּך אַתָּה אֲדֹ-נֵי אֱ-לֹהֵינוּ מְלֹךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוְּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם הַזְּכוֹרוֹן.

פְּרוּך אַתָּה אֲדֹ-נֵי אֱ-לֹהֵינוּ מְלֹךְ הָעוֹלָם שֶׁחֲחִינוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְיָמֵנו הַזֶּה.

כ. מי שבירכה בטעות "להדליק נר של יום טוב" - אינה חוזרת ומברכת⁸¹. ואם בירכה בטעות 'להדליק נר של שבת קודש', אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת ואומרת "להדליק נר של יום הזכרון", אך לאחר כדי דיבור - כל עוד הנרות דולקים תברך "ברוך אתה ה' . . להדליק נר של יום הזכרון"⁸².

71. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ד ע' תעו. ח"ו ע' שכד. ח"ז ע' שסג. ח"א ע' טז. כמו כן, על שליח-הציבור לדעת את דיני התפלה בכלל ודיני שליח-ציבור בפרט - ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"א ע' שנג.
72. כדלהלן בפנים פ"ט ס"ג וסכ"ב.
73. תורת מנחם תשמ"ח ח"א עמ' 39.
74. שערי צדקה עמ' קמב.
75. מטה אפרים סי' תרכה סקל"ג. לקוטי שיחות חכ"ד ע' 297 הע' 69. קיצור דיני נש"ק ע' לו.
76. מטה אפרים, שם.
77. שו"ע אדה"ז סי' רסג ס"ח, כדי שלא לחלק בין שבת ליום-טוב.
78. שהרי כיבוי אסור גם ביו"ט, כמבואר בשו"ע סי' תקיד ס"ה.
79. מפני שהוא מוליד דבר חדש ודומה קצת למלאכה, וכיון שהיה אפשר לעשות זאת מערב יו"ט אסור לעשות כן ביו"ט (שו"ע אדה"ז סי' תקב ס"א).
80. ספר המנהגים ע' 56.
81. דמנהג העולם לברך לכתחילה "של יום טוב", ומנהגנו לברך "של יום הזכרון" חידוש הוא (ראה אגרות קודש ח"ג ע' קמ. ח"ו ע' קכה).
82. ע"פ שו"ע אדה"ז סי' רסג ס"א.

55. ראה שו"ת חוות יאיר סי' רכד. ערוך השולחן יו"ד סי' רמט סק"ז. וראה גם שו"ת שבת הלוי ח"ה סי' קלג לפי שו"ת נודע ביהודה. צדקה ומשפט פ"ה ס"ט ובהערות שם. וש"נ.
56. ראה טור סי' תקפא, מירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. ילקוט שמעוני ואתחנן, רמו תתכה. שו"ע שם ס"ד, ובט"ז שם סק"ה. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 7 הערות 12-13.
57. שו"ע אדה"ז סי' תקטס ס"ב וס"ה.
58. לוח כולל חב"ד.
59. טושו"ע שם. לוח כולל חב"ד. במטה אפרים סי' תקפא סקנ"ה כתב רק "בגדים נאים" ולא "חשובים" כמו ביום-טוב, אבל בשערי תשובה שם סק"ו כתב שאכן לובשים בגדים נאים וחשובים בכלל יו"ט. ע"ש.
60. ספר המנהגים ע' 56.
61. מטה אפרים סי' תקפג סק"ג.
62. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ב.
63. אודות טיבול המאכלים בלימון - יש שכתבו להימנע אם נתן טעם חמוץ במאכלים (החיד"א במורה באצבע אות רנד, ובטוב עין סי' יח אות צח בשם תשובת הגאונים. כף החיים סי' תקפג סק"ח). אבל באם אין טעמו מורגש - מותר (ראה קצה המטה למטה אפרים שם סקט"ו).
64. אם כי יש המחמירים במאכלים חריפים שחריפותם מורגשת - ראה ערוך השלחן סי' תקפג סק"ג.
65. נטעי גבריאל, הל' ראש-השנה, פכ"ח סוסי"ד ובהערה שם.
66. אבל אין מניעה לרעבם במאכלים, עוגות וכיו"ב כשהם טחונים - ראה שו"ת באר משה ח"ג סי' צו.
67. כדלהלן בפנים פ"ו.
68. כדלהלן בפנים פ"ג ס"ו.
69. ספר המאמרים קונטרסים ח"א ע' קלב. ספר המנהגים ע' 56. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קנג ואילך. וש"נ.
70. ספר המנהגים שם.
71. שו"ע אדה"ז סי' ק ס"א.
72. כיום כבר נדפסו מחזוריים בתוספת פירוש המילות גם בנוסח אדה"ז.

כא. אם שכחה לברך "שהחיינו" - תכוון לצאת ידי חובת ברכה זו בקידוש⁸³.

כב. איש המדליק, יברך "שהחיינו" רק בקידוש⁸⁴. ואם טעה וברך "שהחיינו" בהדלקת נרות - אינו מברך שוב בקידוש⁸⁵. אשה המקדשת לעצמה ובריכה "שהחיינו" בהדלקת-נרות - לא תברך שנית בקידוש.

תפילת מנחה

כג. החל משעה קודם תפילת מנחה (עד תפילת ערבית במוצאי ראש-השנה), יש לשקוד באמירת תהלים לילה ויום, להיזהר מדיבור חול עד קצה האחרון, למעט בשינה ולהרבות בתפילה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי לומר תהלים⁸⁶.

כד. עבודת הימים-הנוראים מתחילה למעשה כבר בתפילת מנחה בערב ראש-השנה, שהיא התפילה האחרונה של השנה שעברה, ורבותינו נשיאינו נהגו להתפלל תפילה זו באריכות גדולה⁸⁷.

ג.

הנהגות היום המיוחדות

קבלת עול מלכות שמים

א. עיקר עבודת ראש-השנה הוא בקבלת עול מלכות שמים, לכן עבודת היום צריכה להיות באופן של עבודה פשוטה - באמירת תהלים כל הזמן, ובמיעוט שינה בשני לילות-ראש-השנה ככל האפשר⁸⁸.

אמירת תהלים וזירות מדיבורי חול

ב. יש לשקוד באמירת תהלים לילה ויום, להיזהר מדיבור חול עד קצה האחרון, ולהרבות בתפילה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי לומר תהלים⁸⁹.

הימנעות מעישון

ג. גם המעשנים ביום-טוב נמנעים מלעשן בראש-השנה (גם בצינעא), ועליהם להשפיע גם על מכריהם בזה⁹⁰.

ד.

תפילת ערבית דליל א' דראש-השנה

הכנות לתפילה

א. קודם התפילה אומרים תהלים⁹¹.

ב. לפני כל תפילה בראש-השנה נוהגים לנגן את הניגון "אבינו מלכנו"⁹².

83. והרי זהו מקומה של ברכה זו לכתחילה, אלא שנהגו לברכה בעת הדלקת נרות (ראה המצויין בנטעי גבריאל, הל' ראש-השנה, פ"א הע' 1).

84. מטה אפרים סי' תקצט סק"ט. לוח כולל חב"ד.
אבל אשה המקדשת בעצמה, מברכת בשעת הדלקת הנרות, כמנהג שאר נשים. וכן משמעות סתמית המטה אפרים סי' תקפ"א שם וסי' תקצט שם.

85. ספר המנהגים ע' 60.

86. ספר המנהגים ע' 56.

87. ספר השיחות תש"ב ע' 2.

וראה ספר המאמרים תש"ג ע' 41, אשר קודם תפילה זו "עושה חשבון-צדק בנפשו מכל אשר עבר עליו במשך השנה, הן בענייני מצוות-עשה, הן בענייני מצוות-לא-תעשה, והן בענייני המידות ויראת-שמים, בין בעניינים שבין אדם למקום והן בעניינים שבין אדם לחברו, והחשבון עושה הוא אדעתא דנפשיה באמת לאמיתו. . . וכשמחבונן במעמדו ומצבו הכללי בגשמיות וברוחניות, וראה הוא כי הש"ת התנהג עמו ועם בני-ביתו בחסד חיים . . . שלא כפי המגיע לו עבור הנהגותיו. . . הנה כאשר מתבונן בכל זה באריכות ההתבוננות, הרי הוא מכיר בחטאו ופשעו, ובתפילת המנחה, שהיא התפילה האחרונה דהשנה שעברה, הרי הוא מתעורר בהתעוררות גדולה, בחרטה מעומקא דליבא על כל העבר, והוא שב להו', לקבל עול מלכותו ית'".

88. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"י ע' תכה.

89. ספר המנהגים ע' 56. וראה לעיל בפנים פ"ב ס"כ, שמתחילים בזה שעה קודם תפילת מנחה של ערב ראש-השנה.

90. ספר המנהגים ע' 56.

91. ספר המנהגים שם.

92. ראה תורת מנחה תשד"מ ח"א עמ' 26 שזהו כדי להזכיר את זכותו של אדמו"ר הזקן שניגון זה שלו, ועיי"ש.

ש"ץ אבל

ג. ש"ץ קבוע, יכול לשמש כשליח ציבור בראש-השנה גם כשהוא בשנת אבלות רח"ל⁹³.

עבודת התפילה

ד. תפילת ערבית של ליל ראש-השנה, היא התפילה הראשונה וממילא גם ה'ראש' לכל תפילות השנה, וידוע גודל הפלאת עבודתם של רבותינו נשיאינו הק' בתפילה זו, שהיתה באריכות גדולה ובכוונה עצומה ובנעימה קדושה⁹⁴, וכתב כ"ק אדמו"ר, כי "מעין זה ושמץ מינהו צריך להיות גם אצל כל אחד ואחד מהחסידים"⁹⁵.

ה. כאשר לכוונה בתפילה זו, כתב כ"ק אדמו"ר הרי"צ⁹⁶ ש"צריכה להיות החרטה מעומקא דליבא על העבר, ויעורר רחמים רבים על נפשו בתחנונים ובכיה מעומקא דליבא ופנימיות כוחות נפשו, שמתחנן על נפשו כי יקבלוהו לעבד".

ו. בתפילות הימים הנוראים התירו להגביה מעט את הקול בתפילת לחש, למי שהדבר עוזר לו לעורר הכוונה ביותר⁹⁷.

הוספות בתפילה

ז. החל מתפילה זו, ישנם מספר שינויים והוספות בנוסח תפילת שמונה-עשרה, כדלהלן: את ברכת "הא-ל הקדוש" מסיימים ב"המלך הקדוש" [ובימות החול: בברכת "מלך אוהב צדקה ומשפט" חותמים "המלך המשפט"]⁹⁸.

ח. מוסיפים לפי תקנת הגאונים: בברכת אבות - "זכרנו לחיים" וכו', בברכת מחיה המתים - "מי כמוך" וכו', בברכת מודים - "וכתוב" וכו', בברכת שים שלום - "ובספר חיים" וכו'. כן באמירת "עושה שלום" בתפילות ובקדישים, משנים ל"עושה השלום"⁹⁹.

ט. בתפילות ראש-השנה ויום הכיפורים מוסיפים בברכת "המלך הקדוש" - "לדור ודור" וכו'.

י. אין כופלין "לעילא" בנוסח הקדיש, מלבד בתפילת נעילה ביום הכיפורים¹⁰⁰.

דיני השוכח והטועה יפורטו להלן פ"ה.

"לדוד מזמור"

י. בסיום תפילת ערבית, קודם קדיש תתקבל¹⁰¹, אומרים המזמור¹⁰² "לדוד מזמור, לה' הארץ ומלואה" וגו'. למנהגנו, אין פותחים את הארון לאמירתו, וכן אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל, אלא הש"ץ מתחיל אמירת הפסוק הראשון בקול, וכן מסיים בקול את הפסוקים האחרונים: "שאו שערים ראשיכם" וגו'¹⁰³.

יא. מובא בשם כ"ק אדמו"ר הרשב"י, שהכוונה באמירת מזמור זה בליל ראש-השנה היא כלי להשפעות גשמיות על כל השנה¹⁰⁴.

ברכת "לשנה טובה ותחתם"

יב. לאחר תפילת ערבית, מאחלים איש לרעהו: "לשנה טובה תכתב ותחתם", ואומרים זאת בלשון יחיד¹⁰⁵.

נוסח ברכת לשנה טובה:

93. אגרות קודש ח"י ע' שסג. וראה גם אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' סא וע' קי.

94. ראה בהרחבה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' עא ואילך.

95. ספר השיחות תשנ"ב ח"א ע' 13 הע' 19.

96. ספר המאמרים תש"ג ע' 19.

97. ראה שו"ע אדה"ו סי' קא ס"ג. וראה גם קונטרס ומעין מאמר יא סופ"א.

98. שו"ע אדה"ו סי' תקפ"א ס"א.

99. שם ס"ו.

100. ספר המנהגים ע' 56.

101. סידור אדה"ו.

102. תהלים פכ"ד.

103. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' סז-ח.

104. ספר השיחות תרפ"ו ע' 112.

105. ספר המנהגים ע' 56.

יג. כמו-כן מברכת אשה לרעותה [וכן בעל לאשתו] בלשון נקבה: "לשנה טובה תכתבי ותחממי"¹⁰⁶.

ה.

**השוכה והטועה
בתפילות ראש-השנה**

"המלך הקדוש"

- א. טעה ואמר "הא-ל הקדוש" או שנסתפק אם אמר "המלך הקדוש", אם נזכר תוך כדי דיבור וחזר ואמר "המלך הקדוש" - יצא, ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל ברכה שלאחריה - חוזר לראש התפילה¹⁰⁷, אלא שאינו צריך לחזור שוב מהפסוק "א-דני שפתי תפתח" וכו', ומתחיל מ"ברוך אתה ה'" וכו'. אכן, אם נזכר שטעה לאחר שסיים את תפילת העמידה, מתחיל מ"א-דני שפתי תפתח" וכו'¹⁰⁸.
- ב. אמר רק "הא-ל" ולא אמר "הקדוש" אפילו שהיה יותר מכדי דיבור - מסיים ואומר "המלך הקדוש" ואינו חוזר¹⁰⁹.
- ג. אם יודע שאמר "ובכן תן פחדך" אך מסופק אם חתם "המלך הקדוש" - אין צריך לחזור¹¹⁰. אבל אם גם מסופק אם אמר "ובכן תן פחדך" - חוזר¹¹¹ (אולם בעשרת-ימי-תשובה, אם נסתפק לאחר התפילה אם אמר "הא-ל הקדוש" או "המלך הקדוש" - חוזר לראש התפילה¹¹²).
- ד. שליח-ציבור שטעה בחזרת הש"ץ וחתם "הא-ל הקדוש" (ולא תיקן ל"המלך הקדוש" תוך כדי דיבור) - חוזר לראש התפילה, וחוזר לומר גם את הקדושה¹¹³.

שאר הוספות

- ה. שכה "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר" - אם נזכר קודם שהזכיר את "השם" שבחתימת אותה ברכה - אומרם במקום שנזכר, אבל אם נזכר לאחר שהזכיר את "השם" שבחתימת הברכה - אינו חוזר¹¹⁴.
- ו. שכה לומר "לדור ודור" . . . ובכן תן פחדך וכו', אם עדיין לא אמר "השם" של "המלך הקדוש" - חוזר ואומר. ואם כבר אמר "השם", דהיינו שאמר "...וקדושים בכל יום יהללוך סלה, ברוך אתה ה'" - יחתום "המלך הקדוש", וממשיך "אתה בחרתנו"¹¹⁵.

1.

סעודת ליל א' דראש-השנה

הכנות לסעודה

- א. בדבר הכנת המאכלים לסעודת החג ומה שנמנעים מלאכול בו - ראה לעיל פ"ב.
- ב. סדר הקידוש הוא: ברכת "בורא פרי הגפן", ברכת "מקדש ישראל ויום הזיכרון" וברכת "שהחיינו"¹¹⁶.

ג. אם הרימון [שאוכלים במהלך הסעודה, כדלהלן ס"כ] הוא פרי חדש עבורו - יכול להניחו לפניו בשעת הקידוש, ולכוון בברכת "שהחיינו" שבקידוש שרוצה לפטור בה גם את ברכת "שהחיינו" שעל הרימון¹¹⁷.

אולם אם לא הניחו לפניו בשעת הקידוש - אינו יכול לפטור בברכת "שהחיינו" שבקידוש וצריך לברך עליו "שהחיינו" בנפרד לפני שיאכלנו¹¹⁸.

וכן אם הרימון היה לפניו בשעת הקידוש אך לא כיוון לפטור בברכת "שהחיינו" - מברך עליו "שהחיינו" בנפרד¹¹⁹.

ד. מי שבירך "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות - אינו מברך שוב בקידוש¹²⁰.

ה. אכן, הנשים שכבר בירכו "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות, עונות אמן על ברכה זו בקידוש ואין בזה משום הפסק¹²¹.

ו. מי שיוצא ידי חובה בקידוש ובברכת "שהחיינו", אם צריך לברך "שהחיינו" בנפרד על הרימון - ראה להלן סכ"א.

ז. מי שלא בירך "שהחיינו" בליל ראש-השנה - מברך בשעה שנזכר, גם שלא בשעת הקידוש¹²².

בשמחה וביראה

ח. "מצוה לאכול ולשתות ולשמוח¹²³ בראש-השנה"¹²⁴, ו"נוהגין לאכול בשר שמן ולשתות דבש וכל מיני מתיקה, כדי שתהא השנה הזאת מתוקה ושמינה, וכן כתוב בעזרא¹²⁵: 'אכלו משמנים ושתו ממתקים'¹²⁶. ומנהג ישראל להרבות בסעודה ובאכילת בשר לכבוד החג, מפני שבתחילת השנה סימן יפה הוא להם להרבות בסעודה¹²⁷.

117. ראה המלך במסיבו ח"א ע' עז, ש"כ אדמו"ר לא בירך "שהחיינו" על הרימון כיון שכבר כיוון עליו בברכת "שהחיינו" שבקידוש.

והחידוש בזה, שיכול לפטור בברכת "שהחיינו" שעל הקידוש ברכת "שהחיינו" שעל פרי חדש, ודלא כהסוברים שהם ב' סוגי "שהחיינו" ואין לפטור זה בזה אלא במקום שיש ספק בברכת "שהחיינו" (ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' כ. הליכות שלמה פכ"ג אות פג לפי שו"ת כתב סופר או"ח סי' כו. פסקי תשובות סי' רכה אות א ובהערות שם). אלא יכול לתחילה לפטור זה בזה (וכדעת שו"ת הבי"ח (הישנות) סי' קלב בשם המרדכי סוכה סי' תשטו. שו"ת האלף לך שלמה סי' צב. בן איש חי פרשת ראה אות יא. כף החיים סי' רכה סק"יח. שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' פז. שו"ת יביע אומר ח"ד האו"ח סי' יט. ועוד).

118. ראה שו"ת הבי"ח שם. אשל אברהם (בוטשאטש) סי' רכה ד"ה ועל כל פנים. קצות השלחן סי' סג בדי השולחן סק"י. שו"ת מעט מים סי' סה וסי' עו. שו"ת יביע אומר שם. הלכה ברורה סי' רכה בירור הלכה סק"ז.

אודות הנהגת כ"ק אדמו"ר שצוינה בהערה הקודמת - הנהגה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 14 הע' 63 צ"ן להנהגה זו והעיר שבכה"ג צריך להיות הרימון מונח לפניו, וכפנים. אמנם בקובץ הערות וביאורים גל' תקיא ע' 65 ובהע' 2 שם, רוצה לדידי שאין צריך שיהיה הרימון לפניו בשעת אמירת "שהחיינו", שכן בליל א' דראש-השנה תשל' (תורת מנחם חנ"ח ע' 3) ביקש כ"ק אדמו"ר שביאור את הרימונים לשולחן רק בעת אכילת התפוח, משמע שלא היו בשעת הקידוש. ע"ש. אולם אין ראייה משם שמדובר שפטר את הרימונים בברכת "שהחיינו" (אם כי גם לא ברור שהיכא דפטר את הרימונים ב"שהחיינו" שבקידוש אכן היו הרימונים לפניו, מאידך נראה שבתשל' היה מקרה חריג, שלא הובאו הרימונים לשולחן כבר בשעת הקידוש, אבל בשאר השנים אכן היו לפניו כבר בשעת הקידוש).

119. ראה אשל אברהם שם.

120. ספר המנהגים ע' 60.

121. ראה שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' כא. וראה גם המובא בקיצור דיני ומנהגי שבת-קודש ויו"ט, ע' לט הע' 14. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 12 הע' 51.

122. לפי שו"ע אדה"ז סי' תעג ס"ב.

123. אבל אין בו מצות שמחה יום-טוב, כבכל יום-טוב וחול-המועד (ראה שו"ע אדה"ז סי' תקטט ס"ו), "וראש-השנה אינו לא חג ולא רגל" (שם סי' תקצט ס"א), ולכן "אין אומרים 'מועדים לשמחה חגים חומנים' לששון", מפני שימים אלו לא ניתנו לשמחה ולששון" (שם סי' תקפב ס"ז). וראה גם סי' קפח ס"א.

ומכל-מקום מהלשון שבפנים משמע שיש בו קצת מצות שמחה (עכ"פ לגבי אכילה ושתיה שבו, הנלמדת מהפסוק בנחמיה דלהלן בפנים, ושם "כי חדות ה' היא מעוכם" - ראה ספר השיחות תשמ"ח ח"ב ע' 613 הע' 13), אלא שאין בו שמחה יתירה כביו"ט, וכך מורה לשון הרימב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו, שימים אלו "לא ימי שמחה יתירה". אכן, בספר השיחות תנש"א ע' 6 כתב שנקרא יו"ט ויש בו "מעין שמחת יו"ט".

וראה ספר השיחות תשמ"ח שם: "אלא שהשמחה בראש-השנה היא באופן ד'יגילוי ברעדה, תגל הארץ, בני ציון יגילו במלכם' (לקוטי תורה נציבים מז, רע"א)".

124. שו"ע אדה"ז סי' תקצז ס"א.

125. נחמיה ח, י.

126. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ד.

127. ראה מג"א סי' תקטט סק"ג לפי דברי התוס' בע"ז.

106. ראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 300.

107. שו"ע שם ס"א-ב.

108. קצות השולחן סי' כא ס"ג.

109. אשל אברהם סי' תקפב סק"יא. דעת תורה סי' תקפב סק"ב. אלף המטה סי' תקפב סקט"ו.

110. משנה ברורה סי' תקפב סק"ד. אלף המגן סי' תקפב סק"ט. וטעם הדבר, שכיון שאמר "ובכן תן פחדך", מן הסתם חתם כהלכה ולא אמר כהרגלו בכל השנה. וראה עוד בנתיבות התפילה פי"ט ס"ד וש"נ.

111. שו"ת בית הלוי ח"א סי' מב.

112. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ג.

113. ראה שו"ע אדה"ז סי' קכו ס"ג. ובנדוד - ראה שערי תשובה סי' תקפב סק"א. מטה אפרים סי' תקפב סק"ח. שו"ת מנחת שלמה סי' ב.

114. שו"ע אדה"ז סי' תקפב ס"ו.

115. מטה אפרים סי' תקפב סק"יח. מאמר מרדכי סי' תקפב סק"ו. דרך החיים סי' קמא ס"ד.

116. סידור אדה"ז.

- ט. "אמנם לא יאכלו כל שבעים¹²⁸, למען לא יקילו ראשם ותהיה ראת ה' על פניהם"¹²⁹.
- י. כ"ק אדמו"ר הרי"צ לא נהג לומר 'לחיים' בסעודות ראש-השנה, וכן לא הניח לשיר ניגון בסעודות ראש-השנה, גם לא ביום השני¹³⁰. וכן נהג כ"ק אדמו"ר בסעודות בבית כ"ק אדמו"ר הרי"צ, אך בעת ההתועדויות דיום ב' דר"ה נהג לומר 'לחיים' ואף הורה לנגן בהן¹³¹.

נבילת "המוציא" בדבש

- יא. ככל סעודות ראש-השנה טובלים פרוסת "המוציא" (ג' פעמים)¹³² בדבש¹³³, אך מניחים גם מלח על השולחן¹³⁴.
- יב. כ"ק אדמו"ר נהג לטבול פרוסה נוספת במלח ג' פעמים¹³⁵.

אכילת תפוח בדבש

- יג. בליל א' דראש-השנה נוהגים לאכול תפוח מתוק¹³⁶ בדבש¹³⁷.
- יד. אוכלים אותו בתחילת הסעודה, לאחר ברכת "המוציא"¹³⁸ ואכילת לפחות כזית פת¹³⁹.
- טו. תחילה מברך "בורא פרי העץ" ואחר-כך יאמר, קודם שיאכל: "יהי רצון מלפניך, שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה"¹⁴⁰.
- נוסח "יהי רצון" על התפוח:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עֲלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה

- טז. בעת ברכת "בורא פרי העץ" שעל התפוח יהיה לפניו הרימון כדי שיוכל לכוון לפוטרו בברכת "בורא פרי העץ"¹⁴¹, אך גם אם אינו לפניו - יכוון בדעתו לפוטרו¹⁴².
- יז. כמו-כן יש לכוון בברכת "בורא פרי העץ" על התפוח לפטור את הפירות שמגשים כקינוח בסוף הסעודה¹⁴³.
- יח. גם אם יש על השולחן תמרים או רימונים, שהם משבעת המינים, מברכים ברכת "בורא פרי העץ" על התפוח דוקא¹⁴⁴. וכך נהג כ"ק אדמו"ר¹⁴⁵.
- יט. כ"ק אדמו"ר נהג ליטול את התפוח בימינו כשהוא שלם

בקליפתו¹⁴⁶, לאחר מכן היה חותכו לכמה חלקים וחלק אחד היה טובל ג' פעמים בדבש, ורק לאחר מכן היה מברך עליו "בורא פרי העץ"¹⁴⁷.

מאכלים נוספים

- כ. נוהגים לאכול רימון בליל א' דראש-השנה, כדי שירבו זכויותינו כרימון¹⁴⁸.
- כא. אם הרימון הוא פרי חדש עבורו - מניחו לפניו בשעת הקידוש ומכוון המקדש לפוטרו בברכת "שהחיינו" שבקידוש, כדלעיל ס"ג.
- אולם מי שלא מקדש בעצמו ויוצא ידי חובה מהמקדש, נהוג שאוכל אף הוא מהרימון ומברך עליו "שהחיינו" בנפרד¹⁴⁹ (ולא "בורא פרי העץ", שכבר נפטר בברכת התפוח¹⁵⁰).
- כב. טוב יותר להביא את הרימון לשולחן כשהוא שלם¹⁵¹.
- כג. נוהגים לאכול דגים בראש-השנה, כדי שנפרה ונרבה כדגים¹⁵².
- כד. כמו-כן בליל א' דראש-השנה אוכלים ראש איל, זכר לאילו של יצחק, או ראש כבש, ואם אין לו - אוכל ראש של דג¹⁵³, שנהיה לראש ולא לזנב¹⁵⁴.
- כה. אין אומרים "יהי רצון" באכילת הרימון והדגים והראש, כי-אם באכילת התפוח בלבד¹⁵⁵.

ברכת-המזון

- כו. בברכת-המזון מוסיפים "יעלה ויבוא" ומזכירים בו יום-טוב וראש-השנה, "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב"¹⁵⁶, "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת" וכי¹⁵⁷, אך "עושה שלום" אומרים ככלל השנה, ולא "עושה השלום" ככתפילות ובקדישים¹⁵⁸.
- כז. שכח "יעלה ויבוא" בברכת המזון בלילה, ונזכר לאחר שכבר התחיל תיבת "ברוך" של ברכת הטוב והמטיב - חוזר לראש. אבל ביום - אינו חוזר¹⁵⁹.
- כח. אם נזכר לאחר סיום ברכת "ובנה ירושלים" ולפני התחלת תיבת "ברוך" - אומר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם,

128. וראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ד ע' תטז (במכתב לתלמידי הישיבה): למעט באכילה ושתייה. וראה גם ספר המאמרים קונטרסים ח"ב ע' 636.

129. שו"ע אדה"ז סי' תקצז ס"א.

130. ספר השיחות תש"ב ע' 5.

131. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' פט. שם ע' קמח. וראה שם ע' עה לגבי זמירות.

132. הנהגת כ"ק אדמו"ר - ראה יומן שנת הקהל תשמ"א ע' 11. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13.

133. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ד.

134. הפריטים בזה - ראה ספר השיחות תש"ד ע' 24. ספר המנהגים ע' 67. לקוטי שיחות ח"ד ע' 372 הע' 27.

135. ראה שו"ע אדה"ז סי' קסז ס"ח בדבר המנהג להניח מלח על השולחן. אבל ראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' עה ממשמעות ספר השיחות תרצ"ט ע' 304.

136. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי שם. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13. וראה כף החיים סי' תקפג סק"ד, שאין לבטל בשום סעודה את טבילת פרוסת המוציא במלח, למיתוק הגבורות. וראה עוד הנהגות שונות בזה באוצר מנהגי חב"ד שם. וש"נ.

137. כן הוא הלשון בשו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"א ("תפוח מתוק"). ובסידור אדה"ז משמעות הלשון הוא שיש לקחת תפוח מתוק ולא חמוץ, וכן העירו בכ"מ.

138. אך אם אין לו תפוח מתוק יכול לברך גם על תפוח חמוץ בדבש - ראה שו"ת מקדש ישראל עמ' קכב.

139. שו"ע אדה"ז וסידור שם.

140. ובטעם מנהגו - ראה אגרות קודש ח"ג ע' רט.

141. כדי שיהיה הקידוש במקום סעודה - ראה קצות השולחן סי' פא, כדי השולחן ס"ב.

142. סידור אדה"ז. וראה אגרות קודש שם ע' קמ, שאינו נחשב להפסק בין הברכה לאכילה.

143. ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13. תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 323.

144. וכן נהג כ"ק אדמו"ר, שהמתין עד שייבא את הרימונים לשולחן, ורק אז בירך על התפוח - ראה המלך במסיבו ח"ב ע' ג.

145. ראה סדר ברכת הנהנין לאדה"ז פ"ט ה"ה.

146. וראה שם (ובה"ד), שאם לא התכוון לפטור אבל הרימון היה לפניו על השולחן - אינו מברך עליו בפני עצמו ונפטר בברכת "בורא פרי העץ" שעל התפוח. אבל אם לא התכוון לפטור וגם לא היה לפניו על השולחן - לא יצא וצריך לברך עליו בנפרד.

147. כן נהג כ"ק אדמו"ר הרי"צ (תורת מנחם - רשימת הימין ע' קנט), ואמר שכן נהגו בליובאוויטש (ספר השיחות תש"ה ע' 4), וכן הורה לשואליו בזה (אוצר מנהגי חב"ד אלול תשרי ע' פ). המלך במסיבו ח"א ע' נד וע' קיא, דלא כבספר המנהגים ע' 56. וראה השקו"ט בזה בהרחבה בקובץ הערות וביאורים גל' תר ע' 47. וראה גם בגליונות תר-ח הדיונים על דברים אלו, ומה שכתבו בזה שם גל' תר ע' 41.

148. לוח כולל חב"ד. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' עט.

149. המלך המסיבו ח"ב ע' יג. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' עט. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13 ובה"ע 61.

146. וראה הל'ן סכ"ב גבי הרימון, שטוב ליקח רימון שלם. ולכאורה ה"ה לתפוח, והנהגת כ"ק אדמו"ר היא בדוקא, ודלא כמ"ש בהכפר של הרבי גל' 22, מדור שואלים את הרב הע' 20. וראה עוד במ"מ שבהערה הבאה.

147. ראה המלך במסיבו ח"א ע' נד וע' קיא. ח"ב ע' שח.

148. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ב.

149. לפי המובא במטה אפרים סי' תר ס"ו.

150. ומ"מ לא מצינו שהאשה צאטריך לכוון לפטור ברכת "שהחיינו" שעל הפרי בשעת הדלקת נרות ותניחו או לפניה בשעת הברכה, כמו בליל ב' דראש-השנה. ויחכן, משום שבליל ב' דראש-השנה ה"שהחיינו" על היום הוא בספק ולכן צריך לצרף לו גם ברכת "שהחיינו" שעל הפרי, משא"כ בליל א' דראש-השנה, שברכת "שהחיינו" או היא מדין ודאי ולא מדין ספק.

151. כדלעיל בפנים ס"ו.

152. ראה תורת מנחם ח"א ע' 3 וע' 1.

153. וראוי לאכול מהרימון שיעור כזית - ראה שיחת כ"ה אלול תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 323 הע' 66 ובשוה"ג שם [ועפ"ז כן היה צריך לאכול גם מהתפוח, אולם ככל הנראה כ"ק אדמו"ר לא נהג לאכול כזית מהתפוח, אלא רק חתך ממנו חתיכה אחת וטבלה בדבש ואכלה - ראה בקודש פנימה ע' 20]).

154. ומסיבה זו יש לאוכלו בהמשך לאכילת התפוח, בתחילת הסעודה, כדי שלא יצטרכו לברך עליו ברכה אחרונה בפני עצמו, ויהא נפטר בברכת המזון - ראה שיחה הנ"ל. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 14.

152. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

153. חיי אדם כלל קל"ח ס"ו. דרך החיים סי' קמ"ב ס"ב.

154. שו"ע אדה"ז שם ס"ה. ספר המנהגים ע' 56.

155. ספר המנהגים ע' 56.

156. המלך במסיבו ח"א ע' רלט.

157. וראה 'רשימות' חוברת ד ע' 8 שכ"ק אדמו"ר הרי"צ נ"ע היה אומר "הרחמן זה בלחש. ובשיחת כ"ק אדמו"ר יום ב' דר"ה תש"ז (תורת מנחם חט"ו ע' 19 ואל"ף) הביא מכ"ק אדמו"ר הרי"צ שכן נהגו, אלא שבאותה התועדויות אמרו כ"ק אדמו"ר בקול רם והקהל ענה אחריו אמן - אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' פה.

157. סידור אדה"ז. אך אין אומרים 'הרחמן הוא יחדש עלינו את החדש' וכי' - ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצא ס"ו.

158. ראה תורת מנחם תש"ד ח"א ע' 28.

159. סידור אדה"ז. וראה גם שער הכולל פל"ד ס"א.

אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לזכרון, את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון¹⁶⁰.

תפלת שחרית

השכמת הבוקר

א. בראש-השנה משכימים לקום¹⁶¹.

ב. כ"ק אדמו"ר הריי"צ היה מצווה לתקוע ללמוד בימי ראש-השנה בבוקר את המאמר "להבין ענין תקיעת שופר" הנדפס בסידור עם דא"ח (רמד, ג), וכן בחלק מה'מחזוריים'¹⁶². וכן ראוי לנהוג לכל מי שתקוע לרבים להוציאן ידי חובתן¹⁶³.

אכילה קודם תקיעת שופר

ג. אין אוכלים קודם תקיעת שופר¹⁶⁴. וראוי גם שלא לשתות קודם התקיעות¹⁶⁵.

ד. מי שחלש, ואין דעתו מיושבת עד שיטעם וישתה - יכול להקל בזה¹⁶⁶.

ה. נשים, היות שמעיקר הדין אינן מחויבות בשופר¹⁶⁷, נהגו להקל להן לטעום ולשתות לפני התפילה¹⁶⁸.

ו. קטנים שהגיעו לגיל חינוך, אף שמחויבים בתקיעת שופר מדין חינוך¹⁶⁹, אין צריכים למנוע אותם מאכילה ושתיה לפני תקיעת שופר.

תפילת שחרית

ז. יש להשתדל במיוחד בימי ראש-השנה להביא את הילדים לבית הכנסת למשך זמן מסוים, כדי שישתתפו - כל אחד לפי גילו - בתפילות ובברכות, ישמעו תקיעת שופר, ויענו "אמן" ו"אמן יהא שמיה רבא" וכו'¹⁷⁰.

ח. "כל מי שמכוון בעת התחלת 'אדון עולם', כתב רבי יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון: 'ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרט על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש-השנה ויום-הכיפורים בתפילתו, ואויביו נופלין לפניו'¹⁷¹.

'המלך'

ט. לאמירת "המלך", ניגש שליח-ציבור אחר, והוא ה'בעל שחרית'¹⁷².

"שיר המעלות ממעמקים"

י. אין פותחים את הארון לאמירת "שיר המעלות"¹⁷³.

יא. אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל¹⁷⁴.

הזרת הש"ץ

יב. מיד כאשר מתחילה חזרת הש"ץ, יכולים הקהל לחזור את

הג' פסיעות למקומם¹⁷⁵. אך כ"ק אדמו"ר נהג לחזור למקומו כשהש"ץ הגיע ל"למען שמו באהבה"¹⁷⁶.

יג. למנהגנו, אין אומרים הקהל בחזרת הש"ץ את הקטעים "זכרנו" ו"מי כמוך", אך אומרים "וכתוב לחיים טובים" ו"ובספר חיים", ותחילה אומרים הציבור בקול, ולאחר מכן אומרים הש"ץ¹⁷⁷.

יד. במקומות המוסגרים במחזור כ'נוסח אחר' ("כקדושתך"/"כערכך", "איום"/"היום", ועוד) נהוג בבית חיינו לומר את שתי הנוסחאות¹⁷⁸.

טו. באמירת קדושה מכוונים את הרגליים עד שהש"ץ מגיע למילים "לדור ודור"¹⁷⁹.

"אבינו מלכנו"

טז. "אבינו מלכנו" אומרים כולם יחדיו ולא פיסקא אחר פיסקא חזן וקהל¹⁸⁰.

יז. בבית חיינו נהוג לנגן בעת אמירת "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה".

יח. באמירת "אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו", צריך לומר "רוע גזר" בנשימה אחת¹⁸¹.

ח. קריאת-התורה

פתיחת הארון

א. בראש-השנה אומרים קודם "ברוך שמיה" ג' פעמים י"ג מדות¹⁸² - גם כשחלים בשבת¹⁸³. וכן תפלת "ריבנו של עולם" והפסוקים "היה לרצון" וגו' "ואני תפילתי" וגו'¹⁸⁴.

ב. אמירת י"ג מדות פותחת במילים "ה' ה'" ולא כהנהגים להתחיל מ"ויעבור ה'" וגו'¹⁸⁵. ואומרים אותה החזן וקהל יחדיו¹⁸⁶.

"מי שברך"

ג. נוסח "מי שברך" לעולה לתורה, כפי שהובא בסידור 'תורה אור'¹⁸⁷: "מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, הוא יברך את (פלוני בן פלוני) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום, לכבוד התורה (לשבת: ולכבוד השבת)¹⁸⁸, ולכבוד יום הדין, בשכר זה הקב"ה¹⁸⁹ ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין¹⁹⁰ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן".

175. שו"ע אדה"ז סי' קכג ס"ב.

176. כ"ה במחזור השלם' קה"ת תשס"ה בכ"מ. ובמ"א מובא שהיה חזן כשסיים הש"ץ "מסוד חכמים ונבונים".

177. אגרות קודש ח"ג ע' ה.

178. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' צט.

179. מנהג כ"ק אדמו"ר. כ"ה במחזור השלם' (קה"ת תשס"ה) ב'הנהגות' על אתר.

180. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב.

181. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפד ס"ד.

182. סידור אדה"ז.

183. ספר המנהגים ע' 56 וש"ג. רשימות חוברת ד ע' 9. המלך במסיבו ח"ב ע' רסב. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קב.

184. שם. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג. וראה סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות שם הע' 81.

185. סידור אדה"ז שם. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב.

186. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג.

187. המועתק כאן - ממנהגות תשמ"ז ואילך, חובר ע"י בעל שער הכולל ונדפס גם בספרו פכ"ו ס"ה.

188. כן הוא בסידור תורה אור. ובשער הכולל שם אינו. ובקונטרס הסידור אות כא תמה עליו, "דמאי שנא שבת מיו"ט". וראה נתיבים בשדה השליחות ע' שייב ע' 3.

189. בשער הכולל נשמטה תיבה זו בטעות - ראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיג הע' 9.

190. הצ"ע בלשון זו - ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רכא. נתיבים בשדה השליחות ע' שיד הע' 13.

וראה פרדס חב"ד גל' 9 ע' 145. גל' 16 ע' 226.

מיקום הוספה זו כאן היא רק בסידורי 'תורה אור', אבל בסידורי תהלת ה' ומחזורי חב"ד מופיע נוסח זה אחר "וישלח ברכה" וכו'. ובמחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך נקטו כבסידור 'תורה אור'. ואילו במהדורת נ"י תשס"ה נקטו כבסידור תהלת ה'. וראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיג הע' 11 ובע' שטו, שצידד כבסידור 'תורה אור'.

העולים לתורה

ד. כאמור, על התוקע ללמוד בימי ראש-השנה בבוקר את המאמר "להבין ענין תקיעת שופר" (נדפס בסידור עם דא"ח (רמד, ג), וכן בחלק מה'מחזורים')²⁰².

מקום התקיעות

ה. את התקיעות הראשונות שלפני תפילת מוסף נוהגים לתקוע על בימת קריאת-התורה²⁰³. וראה להלן פ"י ס"ד לגבי התקיעות שבתפילת מוסף.

הבאת הקטנים

ו. מנהג ישראל להביא את הילדים, ואפילו הקטנים ביותר, לשמיעת תקיעת שופר בבית הכנסת²⁰⁴.

ההכנות לתקיעות

ז. כתב כ"ק אדמו"ר הזקן בסידורו לפני התקיעות²⁰⁵: "יכין עצמו לתקוע בשופר", וביאר כ"ק אדמו"ר שמדובר בהכנה כללית לעבודת ה' שבמשך כל השנה, ושהכנה זו שייכת לכל אחד ואחד לפום שיעורא דיליה²⁰⁶.

ח. נוהגים לכסות את השופר במפה עד לסיום אמירת הברכות²⁰⁷. לפני התקיעות אומרים כולם, הן התוקע והן הציבור, ז' פעמים את מזמור "למנצח לבני קורח מזמור" (תהלים פרק מז)²⁰⁸.

י. לאחר מכן אומר התוקע בניגון מיוחד²⁰⁹ את הפסוקים "מן המצר" וגו', פסוקי "קר"ע שט"ן" ו"עלה אלוקים בתרועה" וגו', והקהל חוזר אחריו פסוק בפסוק²¹⁰.

יא. בפסוק "טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי" - נהג כ"ק אדמו"ר לומר "האמנתי" במ"ם תנוחה²¹¹.

יב. לאחר מכן אומר התוקע את ה"יה רצון" הנדפס במחזורים - בלחש²¹². והקהל אין אומרים "יה רצון" זה²¹³.

יג. התוקע צריך לתקוע בעמידה²¹⁴, ונוהגים שגם הציבור עומדים החל מאמירת מזמור "למנצח", עד לאחר גמר התקיעות²¹⁵.

כוונה לצאת ידי חובה

יד. על התוקע וכן על השומעים לכוון לצאת ידי חובת מצות שופר.

ולכן, יש לתוקע להתכוון להוציא את השומעים ידי חובתו, וכן על השומע להתכוון לצאת ידי חובה, ואם אחד מהם לא כיוון - לא יצא השומע ידי חובתו²¹⁶.

טו. התוקע אינו צריך להתכוון כוונה פרטית להוציא ידי חובה כל אחד מהשומעים אותו, אלא מספיקה כוונה כללית

ד. נוהגים להעלות לתורה את ה'בעל תוקע'¹⁹¹.

ה. כמו-כן נוהגים להעלות לתורה את שליח-הציבור המתפלל מוסף [ביום שמתפלל]¹⁹².

ו. במקום שנוהגים למכור את כל העליות ניתן למכור גם את עליות אלו או שהקונים יזכו בהם את בעל התקיעה ושליח הציבור דמוסף.

ניגון הטעמים והברכות

ז. בקריאת-התורה של שחרית בימים-הנוראים מנגנים את טעמי הקריאה בניגון המיוחד לימים אלו. אך במפטיר קוראים בטעמים הרגילים¹⁹³.

ח. גם הזמנת העולים ואמירת ה"מי שברך" אומרים בנעימה המיוחדת לימים-נוראים כעין קריאת-התורה¹⁹⁴.

ט. יש נוהגים בימים-הנוראים לומר את ברכת-התורה בנעימת הקריאה בתורה בימים אלו¹⁹⁵, אולם כ"ק אדמו"ר בעלייתו לתורה בימים הנוראים בירך את ברכת-התורה בנעימה של כל השנה¹⁹⁶.

הגבהה וגלילה

י. לאחר קריאת התורה בספר-תורה הראשון, מניחים לידו על הבימה את הספר-תורה השני¹⁹⁷, אומרים חצי קדיש, ומגביהים את ספר-התורה הראשון. לאחר גלילת הספר הראשון, מסירים את המעיל ופותחים את ספר-התורה השני וקוראים בו, ומגביהים וגוללים אותו כרגיל¹⁹⁸.

יא. אם יש ברית מילה בבית הכנסת - מלים אחר קריאת התורה, לפני התקיעות. אך אם ברית המילה נערכת במקום אחר, מקיימים אותה אחר גמר התפילה¹⁹⁹.

ט.

סדר תקיעת שופר

השופר

א. יש לוודא את כשרותו של השופר מבעוד מועד, ובאם נמצא נקב או סדק בשופר - יש להראותו לרב מורה-הוראה, כיון שלעיתים הדבר פוסל את השופר.

התוקע

ב. צריך לבחור תוקע שהוא חסיד וירא שמים הגון, ובלבד שיהא מרוצה לקהל, ללא מחלוקת בדבר²⁰⁰.

הכנות התוקע

ג. על התוקע ללמוד מבעוד מועד את הלכות תקיעת שופר ולהיות בקי בהם, כדי שיוכל לתקוע כראוי ולהוציא את הרבים ידי חובתם. וכן, על-מנת שידע כיצד לנהוג במקרה של טעות בתקיעות²⁰¹.

191. בביאור הלכה סי' קמא חילק, דהיינו דוקא כשאינו נוטל שטר, אבל אם בא בשכר אינו חייב כלל. אולם בשו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח הביא מנהג זה ולא חילק בין התוקע בחינם לנוטל שטר. וכן העיר ב"ילקוט הגבאי". אבל ראה התקשרות גל' לתקצח ע' 8 הע' 17.

192. מג"א וביאור הלכה שם. ולפי המבואר לעיל בהערה הקודמת, נראה דה"ה גם אם נוטל שטר.

193. למען ידעו... בניס יולדו ע' 140. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קד ואילך.

194. אוצר מנהגי חב"ד אלו-תשרי ע' קד.

195. שם.

196. שם ע' קה. אך להעיר, שעלה רק למפטיר ולמנחה, שבקריאתם אין משנים מהנעימה של כל השנה.

197. משמאל לספר-התורה הראשון - כ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ג סי' כב, כדי שיהיה קרוב יותר לבעל-הקריאה ולא יהיה אחר כך כמעביר על המצוות.

198. שו"ע ורמ"א סי' קמ"ח ובמג"א שם סק"ב.

199. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח סי' ט.

200. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח סי' ט.

201. שכן במקרים מסוימים אין התקיעה כשרה אפילו בדיעבד. ומאידך, לא תמיד יכול להחמיר על עצמו ולחזור ולתקוע מספק, שהרי תקיעה לחינם אסורה ביום-טוב, משום עובדין דחול.

202. ספר המנהגים ע' 56.

203. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח סי' ג.

204. שיחת כ"ה תשרי תש"ג (תורת מנחם תש"ג ח"א ע' 257). וראה לעיל פ"ז ס"ו. וכמוכח, יש להיזהר שלא יפריעו לשמיעת התקיעות של המבוגרים.

205. ממשנת חסידים מסכת יום ראש-השנה רפ"ג. וכ"ה בפרי עץ חיים ריש שער השופר.

206. ראה בהרחבה לקוטי שיחות חל"ט ע' 43 ואילך. המלך במסיבו שם ע' קע"ט.

וראה מכתב הבעש"ט לתלמידו הרב המגיד ממעורייטש (מעש"ק סליחות תקט"ו - נדפס בקובץ התמים גל' ב ע' כז): "בב' ימים של ראש-השנה הקדוש הבעל"ט, קודם התקיעות תציייר ג"כ את צורתו לפניך וגם צורת קדשו של מורי הידוע שזכית לראותו פעם אחת".

207. מטה אפרים סי' תקפ"ח סי' ג. וכן נהג כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד אלו-תשרי ע' ק"ג, הלכות ומנהגי חב"ד ע' 19.

כמו"כ פעמים רבות נהג כ"ק אדמו"ר להניח ידו על השופר בעת הברכות - ראה חקרי

מנהגים ח"ג ע' קלה ובהע' 39 שם.

208. סידור אדה"ז קודם התקיעות. ומ"ש שכן אומרים גם הציבור - ראה לקוטי שיחות שם

הע' 2. וכ"ה במטה אפרים סי' תקפ"ח סי' ג. וראה גם המלך במסיבו ח"א ע' רלג.

209. ספר הניגונים ניגון יז.

210. סידור אדה"ז שם.

211. אוצר מנהגי חב"ד אלו-תשרי ע' ק"ח. אבל ראה קונטרס הסידור אות ע.

212. אוצר מנהגי חב"ד שם.

213. ראה לקוטי שיחות חל"ט ע' 44 הע' 7. ודלא כמ"ש באוצר מנהגי חב"ד שם שגם הקהל

אומר.

214. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח סי' ט. וס"ח. סי' תקפ"ח סי' ט. וראה גם להלן בפנים פט"ו סי"א.

215. משנה ברורה סי' תקפ"ח סי' ג. וראה גם להלן בפנים פט"ו סי"א.

216. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ח סי' ט.

שמתכוון להוציא ידי חובה את כל מי שישמענו²¹⁷, אך על השומע להתכוון לכך בפירוש²¹⁸.

מנין התקיעות

טז. מנין התקיעות שאדם חייב לשמוע בראש-השנה הוא שלושים תקיעות, כסדר תשר"ת תש"ת תר"ת ג' פעמים²¹⁹. והם התקיעות שנהוג לתקוע אחרי קריאת-התורה, לפני תפילת מוסף, והן הנקראות 'תקיעות דמיושב'. אמנם, בעת הצורך ניתן לשמוע תקיעות אלו במשך כל היום, כפי הנהוג ב'מבצעים', כדלהלן פט"ז.

מלבד תקיעות אלו, תוקעים בציבור²²⁰ גם בתפילת מוסף, הן בתפילת לחש והן בחזרת הש"ץ, וכן בסיום התפילה (בתוך 'קדיש תתקבל'²²¹) והן הנקראות 'תקיעות דמעומד', וכפי שיתבאר להלן.

הברכות

יז. התוקע מברך בניגון מיוחד²²² "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו". והשומעים יכולו לצאת ידי חובה בברכותיו, ולכן לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו"²²³.

יח. בין הברכות לתקיעות - אסור להפסיק בדיבור, הן לתוקע והן לציבור היוצאים ידי חובתם ממנו, גם לא מענייני התפילות ואפילו לא מענייני התקיעות, ואם הפסיק בדיבור: אם ההפסק היה מענייני התקיעות - אין צריך לחזור ולברך, ואם הוא בענין אחר (כולל לצורך התפילה) - צריך לחזור ולברך²²⁴.

יט. מתחילת "תקיעות דמיושב" ועד לאחר סיום "תקיעות דמעומד" (שבתפילת מוסף) - אין לתוקע ולציבור היוצאים ידי חובתם ממנו להפסיק בדיבור, מלבד עניינים הקשורים לתקיעות או לתפילה, אך אם עבר אחד מהם והפסיק בדיבור - אינו צריך לחזור ולברך²²⁵. אכן, ניתן להפסיק לברכת "אשר יצר"²²⁶.

המקריא

כ. נוהגים שליד התוקע עומד 'מקריא' - אדם המקריא לפניו את התקיעות, ועליו לעשות זאת כשהוא מורה באצבעו בסידור ואינו מקריא בדיבור²²⁷.

כא. התוקע מאריך בתקיעתו עד שהמקריא מסיר את אצבעו²²⁸. ולכן כדאי שהמקריא יחזיק לפניו שעון וכיו"ב למדידת הזמן הנדרש לכל תקיעה.

כב. במידה ולא תקע התוקע כפי הדין - מחזירו 'המקריא' למקום שצריך לחזור לפי ההלכה, ולכן 'המקריא' צריך להיות בקי בדיני התקיעות.

כג. כן יש לו להקפיד, שבמקום שהתוקע תקע באופן לא נכון וצריכים להחזירו רק ל'שברים' או ל'תרועה' ולא ל'תקיעה' שבתחילת הסדר - אין לו להחזירו יותר מכך, כיון שאין לתקוע ביום-טוב תקיעות לחינם²²⁹.

217. שם ס"ו.

218. משמעות שו"ע אדה"ז שם.

219. ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז ס' תקצ ס"א-ב תקנת חכמים בזה. ונראה מדברי אדה"ז, שלאחר תקנת חכמים זו הרי כן הוא קיום מצות התורה ואין לפחות מכך מדינא - ראה הלשון בשו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"ג ו' (בקיור ב) ס"ו, ס' תקצו ס"א. ועוד. וי"ל דכך היא שיטת הרמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ב-ג בזה, דלא כרב האי גאון המובא בראש-השנה פ"ד ס"י ובשו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"ד בשם "יש נוהגין". וכ"כ המשנ"ב ועוד.

220. אבל יחיד אין לו לתקוע לעצמו בתפילת מוסף, כמפורש בשו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"ז.

221. סידור אדה"ז על אחר.

222. ספר הניגונים ניגון יח.

223. שו"ע אדה"ז ס' קכ"ב ס"ב, ושם: "ואם ענה - אפשר שלא יצא ידי חובתו".

224. שו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"ז.

225. שם.

226. ראה נטעי גביריאלי, הל' ראש-השנה, פ"ד ס"א. וש"נ.

227. ספר המנהגים ע' 56.

228. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קיט.

229. לפי שו"ע אדה"ז ס' תקצו ס"ב.

כד. נוהגים שה'מקריא' הוא הש"ץ דשחרית (ובתנאי שבקי הוא בהלכות התקיעות. וראה בהערה)²³⁰.

ידידי התוקע

כה. בין תקיעת סדר תשר"ת לסדר תש"ת ובין תקיעת סדר תש"ת לסדר תר"ת, מתוודה התוקע בלחש²³¹, ולמעשה המנהג שאין מתוודים בפה אלא במחשבה, ותוכן הווידי אינו על עיונות כ-אם ענין הגעגועים, ככך המתגעגע לאביו²³².

סיום התקיעות

כו. לאחר התקיעות אומרים התוקע וכן הציבור "ובכן יהי רצון מלפניך וכו' הנדפס במחזורים"²³³.

כז. לאחר סיום התקיעות, אומרים ג' הפסוקים: "אשרי העם וגו', "בשמך יגילון" וגו', "כי תפארת" וגו', התוקע אומרם בניגון מיוחד²³⁴ והקהל חוזר אחריו פסוק בפסוק²³⁵.

כח. נוהגים שבסיום התקיעות התוקע פונה במבטו אל הקהל והם מביטים בפניו²³⁶.

פירוט דיני תקיעת שופר, ההנהגה בטעויות בתקיעות והלכות הנחוצות ל'מבצע שופר' - פורטו להלן פרקים טו-טז.

תפלת מוסף

"הנני העני ממעש"

א. את תפילת 'הנני העני ממעש' אומר הש"ץ בלבד.

'תקיעות דמעומד'

ב. במהלך תפילת מוסף, בתפילת לחש ובחזרת הש"ץ תוקעים מספר פעמים, בין פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, ותקיעות אלו נקראות "תקיעות דמעומד".

ג. תקיעות אלו תוקעים רק כאשר מתפללים בציבור, אבל המתפלל ביחידות אינו תוקע בתפילת מוסף²³⁷.

ד. בתקיעות אלו אין צריך התוקע לעמוד על בימת הקריאה, ויכול לתקוע כשהוא עומד במקומו²³⁸. אך בבית חיינו נוהגים שהתוקע עומד על בימת הקריאה²³⁹.

ה. אין מקרין את התוקע ב"תקיעות דמעומד", לא בתפילת הלחש ולא בחזרת הש"ץ וגם לא בתקיעות שלאחרי חזרת הש"ץ²⁴⁰.

ו. בתפילת מוסף בלחש, לפני התקיעות, הש"ץ או התוקע דופק על השולחן כדי לסמן לציבור שעומדים לתקוע²⁴¹. אם נמצא המתפלל באמצע הברכות והחלו לתקוע - יעצור וישמע את התקיעות למרות שאינו בין הברכות. וכן אם הקדים וסיים הברכה לפני התוקע - יעצור וימתין לתקיעות²⁴².

230. שו"ע אדה"ז ס' תקפה ס"ו.

ולא העיר, שרבותינו נשיאינו, בעת שלא תקעו בעצמם שימשו כ'מקריא' (ראה המובא באוצר מנהגי חב"ד ע' קיט. וש"נ), ויתכן שלא דוקא שהבעל שחרית משמש כ'מקריא' אלא ניתן לכבד בזה כל אדם ירא שמיים היודע את הלכות התקיעות.

231. כמובא בסידור אדה"ז.

232. שאין מתוודים בראש-השנה - ראה שו"ע אדה"ז ס' תקפ"ב ס"ב. אגרות קודש ח"כ ע' תקיא ואילך, לפי לקוטי דיבורים ח"א ע' 102. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קכד ואילך. ושם, בשם הרב שלמה חיים קסלמן ע"ה, שהווידי בלחש הוא ציור פני הרב. וראה לעיל הע' 197 ממכתב הבעש"ט.

233. אוצר מנהגי חב"ד שם עמ' קכו

234. ספר הניגונים ניגון יט

235. ספר המנהגים ע' 56.

236. קונטרס לימוד החסידות ע' 11. וראה המלך במסיו ח"ב ע' קיג. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קכז.

237. ראה שו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"א וס"ז. ס' תקצו ס"א.

238. שו"ע אדה"ז ס' תקצב ס"ט.

239. הלכות מנהגי חב"ד ע' 30 הע' 160. ושם, ש"ש אומרים שכך הורה הרבי לתוקע דמעומד, הרה"ח ר' יוסף מנחם מענדל טננבוים ע"ה.

240. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלד.

241. שו"ת מנחת אלעזר ח"ד ס' לו.

242. ראה מטה אפרים ס' תקצא סק"ג.

חזרת הש"ץ

- כב. אין מקרין את התוקע בתקיעות אלו²⁵⁹.
- כג. בסיום התקיעות תוקעים תקיעה גדולה, כבסדר "תקיעות דמיושב"²⁶⁰.
- כד. תקיעות אלו אינן לעיכובא, כיון שכבר יצאו הציבור ידי חובתן. אולם אם יש הסומכים על תקיעות אלו כדי לצאת ידי חובתן, יש להם לכוון לצאת ידי חובה, וכן התוקע יכוון להוציאם ידי חובה בתקיעות אלו וינהג בהם כדין כל הטעויות שבתקיעות²⁶¹.
- כה. לאחר סיום התפילה אומרים "שש זכירות".

יא. במהלך היום

- א. למרות שאין לתקוע תקיעות לחינם, "מותר לומר לקטן שיתקע בכדי שיתלמד, בין שהגיע לחינוך ובין שלא הגיע לחינוך, ומותר לו לתקוע כל היום. לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחנכם במצוות"²⁶².
- ב. על פי הוראת כ"ק אדמו"ר יוצאים בימי ראש-השנה לזכות את אחינו בני ישראל בשמיעת קול השופר, דהיינו לברך ולתקוע להם את 30 הקולות המחויבים מן הדין, והן ג' פעמים תשר"ת, ג' פעמים תש"ת וג' פעמים תר"ת. ולהלן פט"ז פורטו בהרחבה ההלכות הנחוצות לתוקע ב'מבצעים'.
- ג. כאמור, בכל רגע פנוי ביום יש להרבות באמירת פרקי תהילים.

סעודת היום

- ד. סדר קידוש היום: "תקעו וגו', "כי חוק" וגו', ואין אומרים "אלה מועדי" וגו', וגם לא "אתקינו סעודתא" כו' (מלבד כשחל בשבת)²⁶³.
- ה. השוכח "עלה ויבוא" בברכת המזון ביום ראש-השנה - ראה לעיל פ"ז סכ"ה-כ"ו.

שינה בראש-השנה

- ו. נוהגים שלא לישון בראש-השנה ביום²⁶⁴. והיושב בטל הרי הוא כישן²⁶⁵.
- ז. בשעת הצורך ניתן להקל בשינה לאחר חצות היום, גם ביום א' דראש-השנה²⁶⁶.

יב. סדר "תשליך"

- א. אחר תפילת מנחה ביום א' דראש-השנה (כשחל בחול), קודם שקיעת-החמה, טוב לילך מחוץ לעיר אל באר מים או מעין שיש בו דגים²⁶⁷ ואומרים שם סדר "תשליך"²⁶⁸.
- ב. באם אפשר, מדייקים לראות את הדגים שבמים²⁶⁹.
- ג. אם כבר שקעה החמה, ניתן לאומרו עד צאת הכוכבים²⁷⁰.
- ד. כשאין בקרבת מקום באר מים או מעין, ניתן לדחות את אמירת ה"תשליך" לעשרת ימי תשובה, ביום י"ג מדות' (ח' תשרי, וכשחל בשבת - ז' תשרי)²⁷¹. אם לא יוכלו לעשות

- ז. מכיון שאסור לש"ץ לעקור רגליו באמצע 'חזרת הש"ץ' לכן יעמוד כבר מתחילת שמו"ע קצת רחוק מעמוד התפילה באופן שיוכל לכרוע על פניו ב"עלינו לשבח", כדלהלן²⁴³.
- ח. כ"ק אדמו"ר נהג לעמוד בעת אמירת פיוט "לא-ל עורך דין" וכן באמירת "ונתנה תוקף"²⁴⁴.

"עלינו לשבח"

- ט. פותחים הארון לאמירת "עלינו לשבח" שבחזרת הש"ץ, וכשאומרים "ולא שם חלקנו כהם" סוגרים הארון²⁴⁵.
- י. אין רוקקים באמירת "שהם משתחוים להבל ולריק"²⁴⁶.
- יא. באמירת "ואנחנו כורעים" חוזרים ופותחים הארון, וכורעים ונופלים על פניהם הש"ץ והקהל, זאת גם כשחל בשבת²⁴⁷.
- יב. צורת כריעה והשתחויה זו שונה מנפילת אפים שבכל יום, בה נופלים רק על היד, אלא צריך לנגוע בראשו בקרקע.
- יג. לצורך זה, אם מדובר ברצפת אבנים או שיש וכדו' - יש לשטוח תחילה מפה או מגבת להפסיק בין ראשו לקרקע²⁴⁸. אולם אם מדובר ברצפת קרשים וכיו"ב - אין נוהגים להחמיר בזה²⁴⁹.
- יד. כשמגיעים למילים "ואנחנו כורעים" עושים את הכריעה, ולאחר מכן, במילה "משתחוים" עושים את ההשתחויה.
- טו. סדר הכריעה וההשתחויה הוא כדלהלן: תחילה כורעים על הברכיים וגודלי הרגליים, ואחר-כך על גודלי הידיים²⁵⁰, כאשר שאר האצבעות קפוצות לתוכם²⁵¹.
- טז. לאחר מכן מכופפים את הראש עד שנוגעים עם המצח בקרקע ומתרוממים עם הברכיים, כך שבזמן זה נשאר עומד אל אצבעות רגליו וגודלי ידיו בלבד לרגע קט²⁵².
- טז. נשים אינן כורעות ומשתחוות²⁵³.

- יז. מכיוון שכאמור אסור לש"ץ לעקור רגליו בעת התפילה, לכן העומדים לידו יסייעו לו לקום מה'כריעה' מבלי שיצטרך לעקור רגליו²⁵⁴.
- יח. בשעה שהש"ץ מסיים "הוא אלוקינו, אין עוד" וכו' אומר הקהל את פסוקי "אתה הראת", ויש לו להאריך מעט בזה עד שסיימו הקהל לומר את הפסוקים, ואז יתחיל באמירת "ואחילה לא-ל"²⁵⁵.

סיום התפילה

- יט. בסיום התקיעות שאחר 'קדיש תתקבל', אין תוקעין תקיעה גדולה²⁵⁶.
- כ. לאחר סיום התפילה ושיעור תהילים היומי, תוקעים שלושים תקיעות נוספות, כדי לערבב את השטן²⁵⁷.
- כא. נוהגים לתקוע 'שברים-תרועה' בתקיעות אלו בנשימה אחת, כמו ב"תקיעות דמיושב"²⁵⁸. ואם תקע בהפסק נשימה - אינו מעכב.

243. ראה מטה אפרים סי' תקצב סק"א.

244. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלא.

245. מחזור השלם.

246. 'רשימות חוב' קפג ע' 10. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 109.

247. מחזור השלם.

248. כמבואר בשו"ע או"ח ס"ו קלא. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 110.

249. ספר המנהגים ע' 57. צמח צדק פסקי-דינים, חידושים על הרמב"ם הל' תפילה פ"ה ה"ג.

250. 'רשימות' חוברת ד ע' 10.

251. 251. הנהגת כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלב.

252. 'רשימות' שם.

253. כנראה מטעמי צניעות - ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב או"ח ס"ו ער.

254. מטה אפרים סי' תקצב סק"א.

255. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22.

256. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלו.

257. מחזור.

258. שבח המועדים ע' 30 הע' 12, שכן תקעו אצל כ"ק אדמו"ר הרי"צ ואצל כ"ק אדמו"ר.

259. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלה.

260. מחזור, ודלא כמ"ש באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלה.

261. ראה גם להלן סופט"ו.

262. שו"ע אדה"ז סי' תקצו ס"ב.

263. ספר המנהגים ע' 57. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלט. וש"נ.

264. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ח.

265. שם.

266. ראה נטעי גבריאל, הל' ראש-השנה, פס"ז סי"ט ובהע' לח. וש"נ.

267. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ז.

268. אוצר מנהגי חב"ד שם.

269. ראה דרכי משה סי' תקפג סק"ב. תורת מנחם תנש"א ח"ב ע' 378.

270. מטה אפרים סי' תקפג סק"ד.

271. כהנהגת כ"ק אדמו"ר הרי"צ - ראה המלך במסיביו ח"ב ע' כ. אוצר מנהגי חב"ד אלול-

כך²⁷² - אפשר לאומרו ליד בור מים שאינו מים חיים²⁷³, ובשעת הדחק אפשר לאומרו אפילו ליד ברז פתוח²⁷⁴.

ה. בעת ההליכה ל"תשליך" ובזמן אמירתו, יש להיזהר שלא תיווצר תערובת של גברים ונשים²⁷⁵.

ו. בסדר ה"תשליך" אומרים שלש-עשרה מדות שבפסוקים "מי א-ל כמוך", שהן כנגד שלש-עשרה מדות הרחמים, ויכוון בכל מידה אל מידה אחת שבפסוק "ה' א-ל רחום", ולא יאמרם בפה. לאחר מכן אומרים: "מן המצר" עד "מבטוח בנדיבים" ומכוונים לט' מדות שבפרשת שלח, ואומרים מזמור "רננו צדיקים". אחר-כך אומרים הפסוק "לא ירעו . . . כמים לים מכסים" ו"יהי רצון"²⁷⁶.

ז. לאחר סיום אמירת סדר ה"תשליך", מנערים את שולי הטלית-קטן²⁷⁷.

י.ג. יום ב' דראש-השנה

הכנה ליום ב' דראש-השנה

א. כיון שקדושת ב' הימים של ראש-השנה היא קדושה נפרדת ואינה המשך אחד, אסור להכין שום דבר מיום א' דראש-השנה ליום ב', הן בדברים האסורים משום מלאכה, כגון בישול והדלקת הנר, והן בדברים האסורים מחמת טרחא, כגון הדחת הכלים, עריכת השולחן, גלילת ספר-התורה, וכן הבאת מחזורים לבית הכנסת²⁷⁸.

הדלקת נרות

ב. יש להיזהר להכין את הנרות ולהדליקן - רק לאחר זמן צאת-הכוכבים הנהוג במוצאי שבת וחג (לפי אופק תל אביב 19:09). את הנרות יש להדליק אך ורק מאש הדולקת מערב יום-טוב.

ג. על הנרות מברכים כמו בליל א': "להדליק נר של יום הזכרון" ו"שהחיינו" (ואם טעתה בנוסח הברכה ראה לעיל פ"ב ס"כ).

נוסח ברכת הדלקת נרות ליל ב' דראש השנה:

פְּרוּך אַתָּה אֲדֹנָי אֱ-לֹהֵינוּ מִלְךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוְּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם הַזְּכוֹרוֹן.

פְּרוּך אַתָּה אֲדֹנָי אֱ-לֹהֵינוּ מִלְךְ הָעוֹלָם שֶׁחֵינּוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְיָמֵינוּ הַזֶּה.

ד. יש להניח לפניו בשעת הברכה פרי חדש, ובעת שמברכת "שהחיינו" תסתכל עליו ותכוון להוציאו ידי חובה. מסיבה זו, יש להדליק את הנרות סמוך לקידוש, כדי לסמוך את ברכת "שהחיינו" לאכילת הפרי החדש²⁷⁹.

אכן, אשה הלובשת בגד חדש להדלקת נרות - יכולה לברך "שהחיינו" בהדלקת נרות ואינה צריכה להניח לפניו פרי חדש, וכן אינה צריכה להדליק נרות בסמוך לקידוש (אלא שתיהר שתדליק לאחר צאת-הכוכבים, וכן"ל).

ה. גם מי שאין לה פרי חדש או בגד חדש, מכל-מקום מברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות²⁸⁰.

איתולים

ו. ביום ב' דראש-השנה אין מאחלים "לשנה טובה תכתב ותחתם"²⁸¹.

קידוש

ז. סדר הקידוש - כביום א' דראש-השנה, ראה לעיל פ"ו ס"ב ואילך.

ח. נוהגים בלילה זה להניח פרי חדש לפני המקדש, ויתן עיניו בו בברכת "שהחיינו", אולם גם אם אין לו פרי חדש יאמר "שהחיינו"²⁸².

סעודת ליל ב' דר"ה

ט. בלילה השני, סדר הסעודה שונה מהלילה הראשון, ומיד לאחר הקידוש, לפני נטילת ידיים לסעודה, אוכלים מפרי חדש, עליו כיוונו בברכת "שהחיינו" בשעת הקידוש²⁸³. אולם אם לא כיוון להוציא אותו בברכת "שהחיינו" שבקידוש, אף שהיה לפניו בשעת הקידוש, וכן אם לא היה לפניו בשעת הקידוש, אף שכיוון להוציא אותו - מברך עליו "שהחיינו" בנפרד²⁸⁴.

י. הגם שהפרי חדש מובא לצורך ברכת "שהחיינו" של המקדש²⁸⁵, נהוג שגם השומעים טועמים ממנו, ואם לא ברכו לפני כן שהחיינו בעצמם (כגון ילדים ובחורים שאינם מדליקים נרות בעצמם ולא קידשו בעצמם, וכיו"ב) - מברכים עליו "שהחיינו" לפני ברכת הפרי²⁸⁶.

יא. מברכים ואוכלים מהפרי החדש שיעור כזית²⁸⁷ ומברכים ברכה אחרונה (רק על הפרי, אך לא על יין הקידוש), ולאחר מכן נוטלים ידיים לסעודה²⁸⁸.

יב. אכילת ה'סימנים' היא רק בלילה הראשון של ראש-השנה ולא בלילה השני²⁸⁹.

הזכרת נשמות

יג. מנהג רבותינו נשיאנו 'להזכיר נשמות' בלחש ביום ב' דראש-השנה, לאחר קריאת התורה, קודם התקיעות, "וכאו"א יחליט כיצד להתנהג בעניניו זה"²⁹⁰. ולמעשה, נהוג להזכיר נשמות בלחש, ואין הציבור שיש לו הורים יוצא מבית-הכנסת.

סדר התקיעות

יד. סדר התקיעות ביום ב' הוא כמו ביום א'.

טו. ה'בעל-תוקע' מברך גם "שהחיינו", ולכתחילה עליו ללבוש בגד חדש שיהיה עליו בשעת ברכת שהחיינו²⁹¹.

התוועדות וניגונים

טז. אחרי תפילת מנחה נוהגים ליטול ידיים לסעודה והתוועדות, ובמהלכה מנגנים את ניגוני רבותינו נשיאנו, ומזכירים אותם לפני כל ניגון.

יז. אם נמשכה ההתוועדות אל תוך הלילה, בברכת-המזון יש להזכיר "יעלה ויבוא".

281. שכן הוא שייך ליום הראשון דוקא - ראה לעיל בפנים פ"ד ס"ב. אבל ראה ספר השיחות תנשא"א ח"א ע' 37 הע' 76, שאולי יש מקום לאמירתו גם בליל ב', אך לפועל לא אומרים, ומאחלים "גוט יום טוב".

282. סידור אדה"ו.

283. ספר המנהגים ע' 56. בטעם הדבר ראה אגרות קודש ח"ג ע' רט.

284. ראה אשל אברהם (בוטשאטש) סי' רכה. קצות השולחן סי' סג דה"ש ס"ק י.

285. מטה אפרים סי' תר סק"ו.

286. שם. וכ"כ בסידור יעב"ץ. אשל אברהם תנינא סי' תר.

287. כמוכן שאם הפרי חדש מעורב עם פירות אחרים, כגון בקומפוט וכיו"ב, אין צורך לאכול דוקא ממנו כזית אלא כל הפירות מצטרפים לשעור כזית.

288. ספר השיחות תשי"ה ע' 4. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' פא-פב.

289. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב. ושם, שפעם אירע שהביאו לפני כ"ק אדמו"ר רימונים בלילה השני, וכ"ק אדמו"ר התפלא מדוע לא הביאום בלילה הראשון, ולא אכלם.

290. ראה תורת מנחם תשמ"ג ח"א ע' 56.

291. שו"ע אדה"ו סי' תר ס"ז.

תשרי ע' קמה. ושי"ג.

272. שכן מהנהגת כ"ק אדמו"ר הרי"צ שבהערה הקודמת משמע שלא עשה כן לכתחילה והעדיף לקיים ה"תשליך" בעשי"ת.

273. ראה כף החיים סי' תקפג סק"ל.

274. הוראת כ"ק אדמו"ר, הובאה בכפר חב"ד גל' 536 ע' 14.

275. ראה קצה המטה סי' תקצח סק"ז.

276. סידור אדה"ו.

277. ספר המנהגים ע' 57.

278. ראה שו"ע אדה"ו סי' תקג ס"ב-ג. מטה אפרים סי' תקצח סק"ח.

279. מטה אפרים סי' תקצט סק"ט. סי' תר סק"ו. וראה באלף למטה שם סק"ה.

280. שו"ע אדה"ו סי' תר ס"ה-ו.

י.ד. מוצאי ראש-השנה

לימוד החסידות במוצאי ראש-השנה

א. כ"ק אדמו"ר הצייע "לחבר השעות דראש-השנה והתחלת מוצאי ראש-השנה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאינו - יומשך גם לנו בכל עניינינו אור החסידות עד למטה מטה"²⁹².

מוצאי החג

(צאת החג: ירושלים 19:06, תל אביב 19:07, חיפה 19:07, באר שבע 19:07, צפת 19:05)

ב. בתפילת ערבית אומרים "אתה חוננתנו", וכן מוסיפים כל ההוספות השייכות לעשרת ימי תשובה.

ג. טעה ואמר "הא-ל הקדוש" - ראה לעיל פ"ה ס"א ואילך. טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט", אם נזכר תוך כדי דיבור וחזר ואמר "המלך המשפט" - יצא, ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל את הברכה שלאחריה - אינו חוזר, אבל טוב שיחזור ויתפלא בתורת נדבה, ואין צריך לחדש בה דבר, כיון שחזור מחמת הספק²⁹³.

ד. מנהגו להתחיל ההבדלה ב"הנה א-ל ישועתי"²⁹⁴, ואין מברכים על הנר ועל הבשמים²⁹⁵.. ואין אומרים "ויתן לך".

טו.

דיני תקיעת שופר וטעויות בתקיעות²⁹⁶

הבהרה להבנת הבא לקמן: "סדר" תשר"ת = תקיעת שלוש פעמים תשר"ת. "בבא" = פעם אחת תשר"ת מתוך שלושת הפעמים שב"סדר" תשר"ת. וכן הוא בתשר"ת ותר"ת.

התקיעות

א. התוקע צריך לתקוע בעמידה, ויזהר שלא להישען על הבימה וכיו"ב בשעת התקיעות, אך בדיעבד, אם תקע אפילו מיושב - אינו צריך לחזור ולתקוע מעומד²⁹⁷. וכאמור²⁹⁸, נהוג שגם הציבור עומדים בעת התקיעות.

ב. אם הדבר אפשרי, טוב לתקוע בצד ימין של פיו (ואיטר - בצד שמאל של פיו²⁹⁹). וכן יטה את פיו הרחב של השופר כלפי מעלה ולא יטנו לצדדים³⁰⁰.

ג. כל הקולות כשרים לתקיעת שופר, ולכן גם כאשר צליל התקיעה [דק, עבה, וכיו"ב] משתנה מתקיעה אחת לחברתה או אפילו באותה תקיעה - יוצאים ידי חובה לכתחילה³⁰¹.

ד. בין כל תקיעה ותקיעה יש להפסיק בנשימה, מלבד כשתוקעים תשר"ת ב"תקיעות דמיושב" (בלבד), שאז אין להפסיק בנשימה בין 'שברים' ו'תרועה', אלא יש לעשותן בנשימה אחת, אך בהפסק זמן מועט ביניהם ('הפסק משהו'), כדי שיחשבו לשני קולות³⁰².

ה. אין להפסיק בנשימה באמצע ביצוע ה'שברים' או באמצע ביצוע ה'תרועה', ואם הפסיק - חוזר³⁰³, פעמים חוזר לבצע את ה'שברים' או ה'תרועה' עצמם ופעמים עליו לחזור מה'תקיעה' שבתחילת הבבא, כלהלן בדיני 'טעות בתקיעות'.

אורך התקיעות

ו. אורך ה'תקיעה' שבכל סדר מתשר"ת, תש"ת, תר"ת - נגזר מאורך ה'שברים' או ה'תרועה' או 'שברים-תרועה' שבאותו סדר, דהיינו שאורך ה'תקיעה' שבסדר תשר"ת צריך להיות לפחות באורך ה'שברים' וה'תרועה' ביחד, בסדר תש"ת באורך של 'שברים' ובסדר תר"ת באורך של 'תרועה'.

ז. באופן מעשי, כיון שנפסק לפועל "תרועה" היינו תשע טרומיטין (=קולות קצרים) [שהן 2.5 שניות], ו'שברים' היינו שלוש קולות שכל אחד מהם באורך ג' טרומיטין [ובסה"כ זה כשיעור תשע טרומיטין - שהן 2.5 שניות, כנ"ל], לכן בתשר"ת ה'תקיעה' תהיה קרוב ל-5 שניות, ובתש"ת ותר"ת ה'תקיעה' תהיה 2.5 שניות³⁰⁴ (ולהלן יתבאר מנהג חב"ד באופן תקיעת ה'שברים' וה'תרועה').

ח. יצוין, כי מנהג רבותינו נשיאינו להוסיף ב'תקיעה' האחרונה שבכל בבא כשיעור כל הקולות שלפניה באותה בבא, כגון: בתשר"ת - ה'תקיעה' האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'שברים' וה'תרועה' שלפניה יחד. בתש"ת - ה'תקיעה' האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'שברים' שלפניה יחד, ובתר"ת - התקיעה האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'תרועה' שלפניה יחד³⁰⁵.

ט. ה'שברים' למנהגנו הם שלשה קולות ומחצה³⁰⁶, כאשר כל קול צריך להיות באורך של ג' טרומיטין, ולאחר ג' קולות שאורכו של כל אחד מהם הוא כשיעור ג' טרומיטין מוסיפים עוד קול אחד קצר³⁰⁷.

י. באופן תקיעת ג' ה'שברים' למעשה, ישנן דעות שונות, האופן הא' : טו או טו, טו או טו, טו או טו, טו או טו. האופן הב' : טו או טו, או או טו, או או טו, או או טו, טו או טו³⁰⁸.

יא. ה'תרועה' מעיקר הדין היא ט' טרומיטין, אך מנהגנו להאריך בטרומיטין³⁰⁹.

טעות בתקיעות

יב. התוקע צריך לדעת באיזו תקיעה הוא אוהז, ולכוון לתקיעה הנכונה, שלולא זאת יכול הוא לפסול את התקיעה. לדוגמא: אם בעת שתקע 'תקיעה' אחרונה של סוף סדר תשר"ת חשב שהוא כבר ב'תקיעה' הראשונה של סדר תש"ת, אף ששם לב לכך לאחר התקיעה ותקע שוב תקיעה חדשה לתש"ת - לא יצא ידי חובת תשר"ת, ועליו לתקוע שוב את ה'תקיעה' האחרונה של תשר"ת³¹⁰.

מאידך, אם התבלבל בין התקיעות שבתוך הסדר, כגון שתקע

ביניהם, וכן נהג גם בשנים בהם היה מקריא, ע"י נתינת אצבע על השברים ועל התרועה יחד - ראה קובץ הערות וביאורים גל' תתלה ע' 99. ולהעיר משו"ת אבני נזר או"ח סי' תמד. 303. שו"ע אדה"ז סי' תקצ ס"ד.
304. ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז שם ס"ד וס"ז.
305. כ"ק אדמו"ר הרי"צ הורה לבעל תוקע שאורך התקיעה שבסוף תשר"ת תהיה באורך של התשר"ת שלפניה וכן התקיעות שבסוף תש"ת ותר"ת יהיו באורך הקולות שלפניהם - תורת מנחם - רשימת היומן ע' שדמ. וכן נהגו כ"ק אדמו"ר הזקן וכ"ק אדמו"ר מהר"ש - היום יום חלק שני (תורת מנחם - רשימת היומן ע' תפא).
306. אגרות קודש ח"כ ע' לט. המלך במסיבוב ח"א ע' נה ואילך. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קכא. וש"נ.
307. עיין היטב שו"ע אדה"ז שם ס"ז.
308. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם.
309. שו"ע אדה"ז שם ס"ד. תורת מנחם - רשימת היומן ע' שדמ. וראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קכג עד כמה היו מאריכים רבותינו נשיאינו בטרומיטין. וש"נ.
310. שו"ע אדה"ז סי' תקצ ס"ג.

292. אגרות קודש ח"ד ע' תצח.
293. שו"ע אדה"ז סי' תקפא ס"ב.
294. פרי מגדים משוב"ז ריש סי' תצא.
295. שו"ע אדה"ז סי' תצא ס"א.
296. הבא לקמן הוא דיני תקיעת שופר השייכים לתוקע, סדר תקיעת שופר בסדר התפילה פורט בהרחבה לעיל פ"ט.
297. שו"ע אדה"ז סי' תקפא ס"א.
298. לעיל פ"ט סי"ג.
299. מג"א סי' תקפא סק"ד. אולם הושמט בשו"ע אדה"ז, אכן נראה שכן הוא גם לדעת אדה"ז. וראה גם שיחת ש"פ האיזו תשל"א (תורת מנחם חס"ב ע' 37) שכתב להדיא לעשות כן. וראה בהרחבה דיני איטר פ"ח הע' א. וש"נ. ואכהמ"ל.
300. רמ"א סי' תקפא ס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ז-ז.
301. שו"ע אדה"ז סי' תקפא ס"ט וסי"ח.
302. שו"ע אדה"ז סי' תקצ ס"ט.
להעיר, שכ"ק אדמו"ר היה תוקע שברים ותרועה בסדר תשר"ת בנשימה אחת ללא כל הפסק

את ה'תקיעה' האחרונה שבבבא זו - תקיעה זו עולה לו במקום ה'תקיעה' הראשונה שהיה צריך לחזור עליה וממשיך משם על הסדר.³²²

אך אם שם לב לטעותו רק לאחר שכבר התחיל בבא אחרת של תקיעות (כגון שטעה בבבא הראשונה של תשר"ת ונזכר רק לאחר שהתחיל את הבבא השניה של תשר"ת) או אפילו אם כבר התחיל סדר אחר (כגון שטעה בתשר"ת ונזכר לאחר שהתחיל תשר"ת או תר"ת) - גומר את כל הסדר שעומד בו ואחר כך תוקע את הבבא שטעה בה בלבד.³²³

כא. דיני החזרה במקום שטעה הינם רק בתקיעות דמיושב ומעומד, כיון שמברך עליהם, אבל אם טעה בשלושים קולות האחרונים שתוקעים לאחר סיום התפילה - אינו חוזר, שאינם אלא מנהג³²⁴, אלא אם כן מכוון להוציא בהם ידי חובה מכל סיבה שהיא.

טז.

הלכות הנהוצות ל'מבצע שופר'

הכנות התוקע

א. על המתכוון לצאת ל'מבצע שופר', ככל 'בעל תקיעה', להכין את עצמו לתקיעת שופר הן בלימוד הלכות תקיעת שופר והן בלימוד המאמר "להבין ענין תקיעת שופר"³²⁵.

זמן התקיעות

ב. לכתחילה ניתן לתקוע בשופר החל מזמן הנץ-החמה³²⁶, אולם אנשים שמסכיבות שונות לא יוכלו לתקוע להם לאחר מכן - מותר לתקוע להם כבר מעלות השחר³²⁷. וראה הבהרה חשובה בענין, להלן ס"ט.

ג. אם צריך לתקוע לפני התפילה עבור מישהו שלא יוכל לתקוע עבורו לאחר מכן - הדבר מותר, גם אם בשל כך יפסיד תפילה במנין³²⁸.

ד. יש לסיים את התקיעות לפני שקיעת-החמה³²⁹, אך גם לאחר השקיעה ניתן לתקוע עד צאת הכוכבים - ללא ברכה³³⁰. ואפילו אם מתחיל לתקוע לפני השקיעה ויודע שיסיים לאחר השקיעה³³¹ לא יברך.

ה. כשחל היום השני של ראש-השנה בערב שבת, אין לתקוע כלל לאחר השקיעה³³².

כוונה לצאת ידי חובה

ו. על התוקע להתכוון להוציא את השומעים ידי חובתן, וכן על השומע להתכוון לצאת ידי חובה, ואם אחד מהם לא כיוון - לא יצא השומע ידי חובתו.

ז. כוונת התוקע לא צריכה להיות מיוחדת למי שרוצה להוציא ידי חובה, אלא מספיקה כוונה כללית שמתכוון להוציא את כל מי שישמענו³³³. ולכן כדאי להשתדל לכוון כן בפירוש בכל פעם שתוקע, וכך יוכל להוציא גם אנשים שאינם מודע

'תקיעה' אחרונה של בבא הראשונה דתשר"ת וחשב שהיא ה'תקיעה' של תחילת בבא השניה - יצא ידי חובה³¹¹.

יג. כאמור, בין תקיעה אחת לחברתה יש לעשות הפסק נשימה, ואם לא הפסיק בנשימה, אפילו אם עשה רווח בין התקיעות (אך ללא נשימה) - צריך לחזור לראש הבבא³¹².

וב'שברים-תרועה' שבסדר תשר"ת [שב'תקיעות דמיושב'], שכאמור יש לעשותם בנשימה אחת (אך בהפסק משהו), אם לא תקע אותן בנשימה אחת - חוזר לתחילת הבבא, אך בשעת הדחק, אם לא חזר ותקע שנית - יצא ידי חובתו³¹³.

יד. יש טעויות שעבורן מספיק לחזור על אותו הקול בלבד שטעה בו ולהמשיך על הסדר, ויש טעויות שעבורן צריך לחזור לתחילת הבבא, והדבר תלוי בסוג הטעות, וכדלהלן. וכמובן, תמיד יש להפסיק בנשימה לפני שתוקע את הקול המתוקן.

טו. טעויות בסדר תשר"ת: תקע 'שברים' באופן חלקי, כגון שני שברים במקום שלושה, והמשיך והריע 'תרועה' ולא הפסיק בנשימה ביניהם - אינו צריך לחזור לתקיעה של תחילת אותו הבבא אלא תוקע שוב 'שברים-תרועה' כדין וממשיך משם כרגיל, אך אם הפסיק בנשימה בין ה'שברים' וה'תרועה' הנ"ל - צריך לחזור לתקיעה של תחילת הבבא³¹⁴.

טז. אבל אם טעה בסדר תשר"ת והפך את סדר התקיעות, שלאחר ה'תקיעה' החל להריע 'תרועה' במקום 'שברים' - עליו לחזור לתקיעה' שבתחילת הבבא³¹⁵.

יז. טעויות בסדר תשר"ת: תקע 'תקיעה' ולאחריה טעה והריע 'תרועה' במקום 'שברים' - אינו מועיל שיחזור ויתקע 'שברים' כראוי, אלא יחזור לתקיעה' שבתחילת הבבא³¹⁶.

כמו כן, אם טעה ולאחר שתקע 'שברים' הפסיק בנשימה ותקע בטעות שוב 'שברים'³¹⁷ - חוזר לתקיעה' שבתחילת הבבא³¹⁸.

יח. טעויות בסדר תר"ת: תקע 'תקיעה' ולאחריה טעה ותקע 'שברים' במקום 'תרועה' - אינו מועיל שיחזור ויתקע 'תרועה' כראוי אלא יחזור לתקיעה' שבתחילת הבבא.

כמו כן, אם טעה ולאחר שהריע 'תרועה' הפסיק בנשימה ותקע בטעות שוב תרועה - חוזר לתקיעה' שבתחילת הבבא³¹⁹.

יט. במקרה שבסדר תר"ת הריע ג' טרומיטין ונפסק קולו של השופר - אינו יכול להסתפק בכך שיריע שוב אלא צריך לחזור שוב לתקיעה' שבתחילת הבבא, כיון שכאשר הריע כבר ג' טרומיטין - יצא ידי חובה לפי דעה אחת, ולכך יש צד שהמשך התרועות שיריע יהוו הפסק³²⁰.

והוא הדין גם בסדר תשר"ת, במידה ותקע 'שברים' כדין, אך ב'תרועה' תקע ג' טרומיטין ונפסק קולו, שצריך לחזור לתקיעה' הראשונה של הבבא³²¹.

כ. בכל מקום שצריך לחזור ולתקוע מתחילת ה'תקיעה' הראשונה של אותה הבבא, אם שם לב לטעותו בעת שתקע

322. שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

323. שם.

324. שם ס"ט.

325. ראה לעיל פ"ט ס"ג-ד. וש"נ.

326. שכן לשיטת אדה"ז בסידורו ד"ה זמן קריאת שמע, זמן תחילת היום הוא בהנץ החמה. ובדומה לסוף זמן קריאת שמע - ראה בהרחבה בירורי מנהגים - מועדים ע' 117 ואילך.

נתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ט הע' 14. וש"נ.

327. ע"פ המבואר בשו"ע אדה"ז ס' תקפת ס"א. וראה נתיבים בשדה השליחות שם הע' 15.

328. שכן מצות שופר היא מדאורייתא ועולה בחשיבותה על מעלת התפילה בציבור.

329. ראה שו"ע אדה"ז ס' תקפת ס"א.

330. ראה משנה ברורה ס' תקפת ס"א וב'שער הציון' שם.

331. לפי שו"ע אדה"ז ס' תקפת ס"ב (גבי תקע קודם עמוד השחר והמשיך לאחר עמוד השחר).

332. ראה מטה אפרים ס"ו ס' תרא. משנה ברורה ס' תר סק"ז.

333. שדינו דומה לתוקע בבית-הכנסת, שכיון שתוקע עבור הציבור, נכללים בכוונתו גם אלו השומעים אותו מחוץ לבית-הכנסת ומבתיים הסמוכים לו - עיין היטב שו"ע אדה"ז ס' תקפת ס"ז.

311. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

312. ראה שם ס"ט.

313. כמבואר בשו"ע אדה"ז שם, שהמנהג במדינותינו היה לתקוע תקיעות אלו עם הפסק נשימה. וראה גם להלן לענין התקיעות במבצע שופר.

314. שם ס"ו-ז.

315. שם ס"ט-י.

316. שם ס"ו.

317. ואפילו אם היה זה לאחר שתקע רק ג' טרומיטין של תרועה הראשונה, כיון שיוצא בזה ידי חובה לפי דעה אחת.

318. שם ס"ז.

319. ראה המציון לעיל בסעיפים הקודמים אודות טעויות בסדר תשר"ת.

320. ע"פ שו"ע אדה"ז שם ס"ז.

ובשם הרב יוסף יצחק אופן שי', שפעם אחת אירע כן אצל כ"ק אדמו"ר, ובכל פעם חזר לתקיעה הראשונה של תר"ת ועד שהצליח להריע תרועה שלימה נמשך הדבר כ-25 דקות(1).

321. לפי המובא בהערה הקודמת.

- לכך ששומעים אותו, כפי שהדבר מצוי כשתוקע בשופר ברחובה של עיר ובבתי רפואה וכיו"ב.
- ח. כאמור, גם השומעים מחויבים לכוון לצאת ידי חובה בשמיעת התקיעות, וראוי לעוררם על כך. עם זאת, גם מי שאינם יודעים לכוון, יש לראות בעצם הטיית אזנם להקשיב לתקיעות - רצון לצאת ידי חובת המצוה³³⁴.
- ט. התוקע עבור אחרים ואינו מעוניין לצאת ידי חובה בתקיעה זו, כגון שתוקע להם לפני תפילתו, ובדעתו לשמוע את התקיעות לאחר מכן בבית הכנסת, יכוון בתקיעות שתוקע לאחרים שלא לצאת בהם ידי חובתו³³⁵.

הברכות

- י. מי שכבר שמע את התקיעות בבית-הכנסת ויצא ידי חובתו, ועתה תוקע עבור אחרים, אם הם יודעים את הברכות - יברכו הם את הברכות "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו", ורצוי שאחד השומעים יברך עבור כולם.
- יא. אם אינם יודעים לברך - יכול גם ללמדם ולבטא עבורם כל מילה והם יאמרו אחריהם³³⁶, ואם אף זאת אינם יכולים - יברך התוקע עבורם³³⁷ והם יענו אמן אחריו, אך לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו". ויכול לברך הן ". . . וציוונו לשמוע קול שופר" והן את ברכת "שהחיינו"³³⁸.
- יב. אם תוקע לרבים וביניהם יש מי שאינם יודעים לברך, אך יש גם כאלו שיודעים לברך - יברך אחד מאלו שיודעים ויוציא את כולם בברכתו³³⁹ (וראה להלן אודות נשים וילדים).

נשים וילדים

- יג. אף שמעיקר הדין נשים פטורות ממצות שופר (ככל מצות עשה שהזמן גרמא), מ"מ התירו לתקוע עבורן בשופר, ואף מברכות על כך, כדלהלן.
- יד. כאמור, נשים יכולות לברך את שתי הברכות "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו", אבל אין לגבר שכבר יצא ידי חובתו ותוקע רק עבור הנשים, לברך עבורן את ברכות אלו, גם אם אינן יודעות לברך³⁴⁰.
- טו. אם יש מספר נשים הרוצות לשמוע, יכולה אשה אחת לברך עבור כולן, ובפרט אם יש מהן שאינן יודעות לברך³⁴¹.
- טז. מספר התקיעות המחויב, שצריך לתקוע עבורן שווה לזה של הגברים, דהיינו שלוש קולות לכל הפחות³⁴².

יז. גם עבור קטנים שהגיעו לחינוך, מותר לתקוע. והתוקע עבור ילדים שלפחות אחד מהם זכר שהגיע לגיל חינוך במצות שופר - ראשי הגדול לברך עבורם, מדין חינוך³⁴³.

מכשיר שמיעה

יח. אדם הנעזר במכשיר שמיעה, אינו יוצא ידי חובת מצות שופר אם שומע את קול השופר באמצעות המכשיר, אלא צריך להסיר מעליו את המכשיר, ולשמוע את קול השופר באופן ישיר, ואם ללא המכשיר אינו יכול לשמוע את התקיעות כלל - אין לברך על תקיעות אלו, ומוטב לצרפו יחד עם אנשים אחרים ולתקוע בברכה עבורם, ולכוון להוציא גם כן³⁴⁴.

הפסק נשימה

יט. יש להיזהר לעשות הפסק נשימה בין כל תקיעה ותקיעה³⁴⁵, מלבד ב'שברים-תרועה' שבסדר תשר"ת שיש לתקוע אותן בנשימה אחת³⁴⁶. ומכל מקום אם תקע אותן בשתי נשימות - יצא ואינו חוזר³⁴⁷.

אורך התקיעות

כ. מאחר שהשומעים צריכים להקשיב לתקיעות מתחילתן ועד סופן, וכן כדי שלא ייחלש התוקע ויוכל לזכות כמה שיותר יהודים, אין טעם להאריך בתקיעות יותר מהמחויב ע"פ דין (להאריך בטרומיטין וכיו"ב) אך מאידך יש להיזהר לתקוע כפי המחויב בהלכה³⁴⁸, וכפי שנתבאר בהרחבה לעיל פט"ו.

מספר התקיעות

- כא. מן הדין יש לתקוע לכל הפחות שלושים תקיעות, וגם במסגרת 'מבצע שופר' אין להקל בזה לכתחילה ויש לתקוע כסדר: תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים ותרת"ג פעמים, ורק באופן זה יכול הוא לברך על התקיעה³⁴⁹.
- ובין צורך שבעל תוקע אחד יתקע את כל ה' קולות, אלא אפשר לחלק את התקיעות בין כמה בעלי תקיעה, וכשאחד מהם מתעייף, ימשיך חברו מהמקום בו הוא הפסיק³⁵⁰.
- כב. בשעת הדחק, כאשר נחלש התוקע ואינו יכול לתקוע שלושים קולות (ואין מי שיעזור לו), נאמרו כמה דעות ואפשרויות במספר התקיעות המינימלי, אך מאחר שפירוט אלו מבוססות רק על דעות מסוימות בפוסקים ויש חולקים בזה, לכן יובהר שבמקרה כזה יתקע ללא ברכה:
- (א) לתקוע תשר"ת ג' פעמים³⁵¹, ויש המציעים במקרה זה -

334. ראה שיעורי הלכה למעשה שם אות ב לפי שו"ע אדה"ו סי' קצ ס"ד (לענין ברכות הטענות כוס), סי' רסט ס"ג (לענין קידוש), סי' רצו ס"ז (לענין הבלדה) וסי' קסו ס"ג (לענין ברכת הנהנין), ודלא כמ"ש בנתיבים בשדה השליחות שם ס"ה ובהע' 5, שיכול לברך עבורם רק אם אינם יודעים לברך.

335. ומה שהקשה שם בשיעורי הלכה למעשה' מכך שבברכת המזון מצונו (שו"ע אדה"ו סי' קפה ס"ד) שיכול לברך עבור בניו הקטנים רק כאשר אינם יודעים לברך - יש ליישב, דשאני חיובו של הקטן בברכת המזון אף שהוא מדין חינוך, כמבואר בארוכה בשו"ע אדה"ו סי' קפו ס"ג, ע"ש, ולכן אי אפשר לברך עבורו א"כ אינו יודע לברך.

336. ראה לקוטי שיחות חכ"א ע' 497 שמחלק בין מכשיר חשמלי למכשיר מכני, שהשומע דרך מכשיר מכני שיוציא י"ח, דאכן שומע קול שופר. וראה בב"ז פסקי תשובות סי' תקפ"ט אות ג. נתיבים בשדה השליחות פ"ט ס"ח ובבירורי הלכה סי' יג. וש"נ.

337. שו"ע אדה"ו סי' תקצ"ט. וראה לעיל פרטי הדינים בזה.

338. ואף שבתקיעות שבביהכ"ס עושים פעמים כן ופעמים כך, כדי לצאת גם דעת החולקים בזה (כמבואר בשו"ע אדה"ו סי' שם), ולכן הספיקות (ראה בהרחבה דמעומד עושים הפסק גם בין 'שברים-תרועה' שבתשר"ת - במבצעים, שתוקעים רק סדר תשר"ת אחד יש לתקוע רק בנשימה אחת, וכפי הדעה העיקרית להלכה.

339. משמעות דברי אדה"ו שם.

340. ראה שו"ע אדה"ו סי' תקצ"ד-ט.

341. וביאור הדברים בקצרה: הסיבה שתוקעים ל' קולות של תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' ולתרת"ג פעמים היא משום שהחייב מן התורה הוא לתקוע תרועה עם תקיעה לפניה ולאחריה, ולפי שאין אנו יודעים מה היא התרועה, תקנו חכמים לעשות תרועה בכמה אופנים שונים כדי לצאת ידי כל הספיקות (ראה בהרחבה שו"ע אדה"ו סי' תקצ"א-ב). ונראה מדברי אדה"ו, שלאחר תקנת חכמים זו הרי כך הוא קיים מצות התורה, ואין לפחות מכך מדינא (כן משמעות לשון אדה"ו בסי' תקצ"ב ס"ג ו(בעיקר ב) ס"ז, סי' תקצ"א, ועוד. וי"ל דכן היא שיטת הרמב"ם ה' שופר פ"ג ה"ב-ג בזה, דלא כרב האי גאון המבואר ברא"ש ראש-השנה פ"ד ס"ז, ובשו"ע אדה"ו סי' תקצ"ב ס"ד בשם "גוהגין". וכ"כ המשנ"ב ועוד.

342. כמבואר בשו"ע אדה"ו סי' תקפה ס"ח.

343. שכן כתב בשו"ע אדה"ו סי' תקצ"ג מ"מ (מהר"ן ראש-השנה י"א, ב בדפי הרי"ף ד"ה דארמינו. טושו"ע סי' תקצ"ג ס"ב ומג"א שם סק"ג) דמי שאינו יודע כיצד לעשות התרועה, ונתיבים בשדה השליחות שם ה' ע' 9.

לעשות הפסק נשימה בין ה'שברים' ל'תרועה', ולעשות תנאי, שכל קולות ה'שברים' וה'תרועה' המיותרים יהיו כ'מתעסק בעלמא' ולא כדי לצאת ידי חובה וממילא לא יהו הפסק, שאם ה'שברים' הוא עיקר - הרי ה'תרועה' היתה כ'מתעסק' בלבד, ואם ה'תרועה' עיקר - הרי ה'שברים' היו כ'מתעסק' בלבד.³⁵²

שיתקע מה שהוא יודע ויעשה י' קולות, "דשמא מה שהוא יודע זו היא תרועה האמורה בתורה ונמצא מקיים המצוה כמאמרה", היינו שהגם שמתקנת חכמים מחויב הוא מצד הספק לתקוע ל' קולות, אבל מ"מ כל שיכול לתקוע באחד מאופני התרועה האמורה בתורה, מחויב לעשות כן שמה אכן זו היא התרועה, ונמצא שקיים את מצות התורה. ובפרט כשתוקע תשר"ת, שאז תוקע למעשה את כל סוגי התרועות (ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"ג).

ומזה למד במטה אפרים על אתר סק"ג דמי שהוא חלוש וכו' "יתקע תשר"ת לבד בלא ברכה", והיינו ג' פעמים תשר"ת (ראה מועדי קודש הל' ראש-השנה פ"ח הע' 11. שו"ת השלוחים ע' רנב במוסגר). ואכמ"ל בשיטת המטה אפרים בזה.

352. כן דעת הגה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א והגה"ח הרב יקותיאל פרקש שליט"א ועוד. וראה גם נתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ט ס"ד ובהע' 4. שו"ת השלוחים סי' מז. אבל ראה התקשרות גל' א'נג ע' 10 הע' 39.

ב) לתקוע עשרה קולות בלבד של תשר"ת תשר"ת תר"ת³⁵³.
ג) יכול גם לתקוע רק תשר"ת ג' פעמים או תר"ת ג' פעמים³⁵⁴.
כג. אם השומע ממהר וכדו' ואינו מוכן בשום אופן לשמוע מספר התקיעות המחויבות (שלושים קולות) אלא לשמוע רק מספר תקיעות בלבד ובלאו-הכי לא ישמע כלל - גם זה ניתן להחשיב לאונס, ולתקוע בפניו בא' משלושת האופנים הנ"ל.
כד. יודגש כי יש לתקוע רק תקיעות כאלו שניתן לצאת בהם ידי חובת מצות שופר, אבל מספר תקיעות שאין השומע יוצא בהם ידי חובתו - אין לתקוע אפילו ללא ברכה, שכן אסור לתקוע לחינם ביום-טוב³⁵⁵.

בברכת כתיבה וחתימה לשנה טובה ומתוקה!

---

353. ראה מטה אפרים סי' תקפו סק"ג. סי' תרא סק"ג. מועדי קודש שם. לוח יומי הלכה

למעשה, ראש השנה תשפ"א, ע' לט. וש"נ. וראה שו"ת השלוחים שם.

354. לפי המבואר בסי' תקצג שם. וראה נתיבים בשדה השליחות ושו"ת השלוחים שם.

355. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצו ס"ב.

א. ליל ערב יום-הכיפורים

תחנן

- א. מערב יום-הכיפורים ועד אחר ב' דראש חודש מרחשון אין אומרים תחנן¹.
- ב. בקריאת-שמע-שעל-המטה בליל ערב יום-הכיפורים אין אומרים תחנן².

ב. כפרות

זמנו

- א. בערב יום-הכיפורים באשמורת הבוקר³ נוהגים לערוך את סדר הכפרות ולשחוט תרנגול לכפרה⁴.
- ב. אם אינו יכול לקיים מנהג הכפרות באשמורת הבוקר של ערב יום-הכיפורים - יכול לקיימו בכל עשרת ימי תשובה, שכולם חשובים ימי כפרה וריצוי⁵.
- ג. יש נוהגים לטבול במקוה לפני כפרות⁶.

הכפרה

- ד. נהגו לקיים המנהג בתרנגולים לבנים, אך אין לחזור אחריהם במיוחד⁷.
- ה. לוקחים תרנגולים לכל אחד מבני הבית - זכר לזכר ונקבה לנקבה, ואין מצרפים כמה אנשים לכפרה בתרנגול אחד⁸.
- ו. עיקר מנהג הכפרות הוא בתרנגול, אך אם אי אפשר לו לעשות כן - ניתן לקיים המנהג בשאר עופות (הראויים לשחיטה) ואפילו דגים (חיים)⁹, אך לא בבהמות ועופות הראויות להקרבה בבית-המקדש, משום שנראה כמקריב קדשים בחוץ¹⁰.

אם אינו יכול לעשות גם בשאר בעלי-חיים - יקיים המנהג בכסף¹¹. וכתבו הפוסקים שראוי ליתן סכום כדמי עוף¹², ובנוסח הכפרות יאמר "אלו המעות תלכנה לצדקה"¹³.

כפרות למעוברת

- ז. אשה מעוברת לוקחת שלשה תרנגולים, שתי נקבות - אחת

- עבורה ואחת נוספת שמא העובר נקבה, וכן תרנגול זכר, שמא העובר זכר¹⁴.
- ח. את שלושת התרנגולים ניתן לסובב מעל ראש המעוברת בזה אחר זה, ואין צריך לסובבם בבת אחת¹⁵.
- ט. באם יודעת בוודאות¹⁶ את מין העובר - יכולה לסמוך על כך ולקחת רק שני תרנגולים, אחד לה והשני בהתאם למין העובר¹⁷.
- י. גם אשה מעוברת שיודעת שתאומים בבטנה - נראה שלמעשה לוקחת רק שלשה תרנגולים¹⁸.
- יא. 'מעוברת' נקראת כך לענין זה מזמן שעברו ארבעים יום מתחילת ההריון¹⁹.
- יב. לפני החודש החמישי, יש להשתדל לכתחילה לעשות את הכפרות למעוברת בצינעא, כדי שלא יתפרסם ההריון, אך גם באם קשה הדבר אין משנים מן המנהג ועושים את הכפרות בשלשה תרנגולים²⁰.
- יג. אם מאיזו סיבה עושה כפרות על כסף - צריכה ליתן סכום כסף נוסף רק עבור עובר אחד (ולא עבור שניים), כפשוט²¹.

סדר הכפרות

- יד. יש נוהגים לסמוך ידיהם על התרנגול לפני הכפרה²².
- טו. נוסח הכפרות - כבסידור אדמו"ר הזקן: אומרים "בני אדם" עד "ולשלוש" שלש פעמים, ובכל פעם, באמירת "זה חליפתי וכו'" מסובב התרנגול מעל ראשו שלש פעמים, סך הכל מסובב תשע פעמים²³.
- טז. יש שכתבו שנוסח הכפרות למעוברת הוא: "אלו חליפתי וכו' אלו התרנגולים ילכו למיתה ואני אלך לחיים טובים וכו'"²⁴, ויש שכתבו לומר בנוסח המקובל בעולם: "אלו חליפתנו" וכו'²⁵.

14. שם. וראה לקוטי שיחות ח"ב ע' 59 ואילך. וע' על הלך סט"ז ובהערות שם לענין נוסח הכפרות למעוברת.
 15. באם בינתיים נולד התינוק אחר הכפרות - י"א שצריכים לעשות כפרה נוספת עבורו, שלא מועילה לו הכפרה שעשתה עבורו בהיותו עובר (ראה הלכות ומנהגי חב"ד שם הע' 206).
 16. ש"ת אז נדברו ח"א סי' מו. נטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים, פ"י ס"ד. ועוד.
 17. למעט בתקופה הראשונה להריון, שעדיין לא ידוע בוודאות מין העובר.
 18. שכן ההנהגה לקחת ג' תרנגולים הוא "בשביל ספק הולד", כלשון אדה"ו בסידורו, והלא כאן אין ספק, וכ"כ בשו"ת קנה בשם חלק ב סימן כ. תורת היולדת פמ"ט הע' י. ועוד.
 19. ויש המורים שמכל מקום לוקחת שלשה תרנגולים, כפי המנהג - ראה נטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים פ"י הע' ה, משום שאינו בירור גמור. ויש שכתבו שיש לעשות כן כדי שלא לשנות המנהג (הגרמ"ש אשכנזי ע"ה במדור 'שואלים את הרב' בבטאון 'הכפר של הרב' גל' 22).
 20. עיין לקוטי שיחות שם הערה 36.
 21. ראה נטעי גבריאל שם ס"ג ובהערה שם. אוצר הברית פ"א סוף סי' ב. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 205 (ושם, שקודם לכן תפדה בצדקה). לוח יומי הלכה למעשה (להרב יוסף ישעי' ברוין שי').
 22. והגרמ"ש אשכנזי ע"ה כתב (שם), שנחשבת 'מעוברת' כבר משעה שיודעת על ההריון, אף בתוך ארבעים יום ראשונים.
 23. ראה חוסן ישועות, הנהגות היולדת, ע' פט.
 24. כפי החיים סי' תרה סק"ג.
 25. שו"ע אדה"ו שם ס"א.
 26. בשער הכולל פמ"ד אות ב כתב שנראה שאין מנהגו כן מדלא הביא למנהג זה בסידור. אך בתורת נחם - רשימת היומן ע' רסח מובא מנהג כ"ק אדמו"ר נ"ע שהיה סומך ב' ידיו על התרנגול. וע"ע הגהות לסידור רבינו הזקן ע' נט. סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות סדר כפרות הע' 11.
 27. ספר המנהגים ע' 58. וראה שער הכולל שם.
 28. במחזורים של העולם מובא הנוסח למעוברת: "אלו חליפתנו" וכו', אבל מדברי כ"ק אדמו"ר בלקוטי שיחות שם, שהכפרה הנוספת היא לא בשביל העובר אלא בשביל האם, ולכן צריך להיות מודגש בנוסח שכל התרנגולים הם חליפתה של האם - כ"כ הרב אשר לעמיל הכהן שליט"א.
 29. דהנה בספר מנחת אליהו (להמזכיר ר' אלי' קוויני ע"ה) ע' פח, כתב בשם המזכיר הרב ניסן מינדל ע"ה, אשר שאל מ"ק אדמו"ר בטעם עשיית הכפרות לעובר במעי אמו, דמה חסד? והשיבו כ"ק אדמו"ר, שיש בזה שני טעמים: (א) מחמת גלגול, (ב) כי אם היא מעוברת עכשיו ביום כיפור תלד הולד בשנה זו, וילדים מתים בעוון הוריהם, לפיכך עושים כפרה בשבילו". משמע שיש כאן גם כפרה להעובר ולא רק להאם. אולם כאמור (בהערה הקודמת), בשיחה המוגהת שבלקוטי שיחות (שהיא גם משנה אחרונה לגבי מענה זה, שניתן לפני שנת תשכ"ה, ואילו הליקוט הנ"ל הוא משנת תשמ"א) לא משמע כן. מאידך, יש שאכן דעתם לומר הנוסח שבעולם: "אלו חליפתנו" וכו' - ראה לוח יומי הלכה למעשה.

1. סידור אדה"ו קודם למנצח יענן.
 2. משמעות שו"ע אדה"ו סי' תרד ס"ד וס"ה. וראה גם סי' תרה ס"ה. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 201.
 3. בחלק האחרון של הלילה, מעט לפני עלות-השחר - ראה קיצור שלי"ה. כפי החיים סי' תרה סק"ה. וראה גם שער הכוונות דרושי יום-הכיפורים: "ושוחטין אותו סמוך לעלות השחר". טור ברקת סי' תרה.
 4. סידור אדה"ו. וראה שו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ג.
 5. וראה מכתב כ"ק אדמו"ר מ"ב אלול תשי"ז (שלחן מנחם ח"ג ע' קנב), שיכול לערוך סדר הכפרות באשמורת הבוקר גם אם השחיטה מתעכבת עד לאחר עלות-השחר. ע"ש.
 6. ראה פרי מגדים סי' תרה א"א סק"א. שדי חמד מערכת יוה"כ פ"י א אות ב.
 7. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 202.
 8. אבל רבותינו נשיאנו היו טובלים בין כפרות לשחרית - תורת מנחם - רשימת היומן סו"ע קסז. הלכות ומנהגי חב"ד שם.
 9. שוהו כעין דרכי האמורי - שו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ב.
 10. סידור אדה"ו.
 11. אם טעה במין התרנגול - ראה להלן סל"ב.
 12. בשעת הדחק, שאין לו מספיק תרנגולים - יכולים לסמוך על המובא בשו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ג. שיכולים לעשות בתרנגול אחד לכמה זכרים ובתרנגולת אחת לכמה נקבות. וראה להלן ס"ז במי שאין לו תרנגול כלל.
 13. מג"א סי' תרה סק"ג. מטה אפרים שם סק"ד. וישנה הנוסח בהתאם לבעל-חי שבידו.
 14. שו"ע אדה"ו שם ס"א.
 15. חיי אדם כלל קמד ס"ד.
 16. כפי המנהג בפדיון כפרות על תרנגול - ראה מג"א שם סק"ה. שו"ע אדה"ו שם ס"ה. נטעי גבריאל פ"י סי"ז. נתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"י ס"א ובהע' 1.
 17. כן הוא הנוסח בחוברת 'קדוש ותפילות' שיצאה לאור בשנת ת"ש ע"י כ"ק אדמו"ר.

יז. כשמסובב על ראש אדם אחר שאינו יכול לדבר, כתינוק שאינו מדבר או חולה וכיו"ב - אומר "זה חליפתך" וכו'²⁶.
 יח. המסובב את תרנגול הכפרות גם עבור בני ביתו או אחרים - יקדים לעשות את הכפרות לעצמו תחילה ואחר כך יעשה עבור אחרים. אך אם אינו רוצה לעשות הכפרות כעת, וכגון שבני ביתו עושים בעשרת ימי תשובה והוא עושה באשמורת הבוקר דערב יום-הכיפורים, או בכל צורך אחר - יכול לעשות להם תחילה²⁷.
 יט. יש הנוהגים לקיים בתרנגול הכפרות - אחר אמירת נוסח הכפרות - כעין ד' מיתות בית-דין²⁸.

שחיטת הכפרה

כ. לאחר אמירת הנוסח שוחטים את תרנגול הכפרות, ונהגו לשלם לשוחט עבור טרחתו²⁹.
 כא. יש להשתדל להביא את הכפרות לשחיטה מיד לאחר עשיית סדר הכפרות, אבל אין זה מעכב³⁰.
 כב. כיסוי הדם: מכינים עפר תיחוח לפני השחיטה כדי שישפך עליו הדם³¹.
 כג. המהדרים מכסים הדם בעצמם. אכן, כיסוי הדם היא מצוותו של השוחט, ועל כן הרוצה להדר ולקיימה בעצמו - עליו לבקש את רשות השוחט³².
 כד. מברכים "על כיסוי הדם בפֶּפֶר" וכו'³³. ואין מברכים "שהיינו" על מצות כיסוי הדם, אף לא בפעם הראשונה³⁴.
 כה. את כיסוי הדם עושים ביד או בכלי וכיו"ב, אך לא בדרך בזיון (ברגל וכיו"ב)³⁵.
 כו. אין צריכים לבדוק הסכין אחר שחיטת הכפרה לפני כיסוי הדם³⁶, ויש חולקים, שאם לא בדק הסכין אין לברך על כיסוי הדם³⁷. ומכל מקום צריך להמתין שהשוחט יבדוק סימני העוף לוודא שלא התנבל בשחיטה קודם לכיסוי הדם³⁸.

פדיון כפרות

כז. לאחר השחיטה טוב לתת את דמי הכפרה (שווי עלות התרנגול) לעניים והוא המכונה 'פדיון כפרות'. וראוי לתת את דמי פדיון הכפרות לעניים בו ביום³⁹, ועכ"פ בהקדם האפשרי⁴⁰.

כח. מוטב שלא ליתן העופות עצמן, כדי שלא לבייש את העניים⁴¹, וכן מחמת הצורך בידע ההלכתי בהכשרת העופות לאכילה (אלא אם כן מדובר בעניים היודעים את סדר ההכשרה או שיכול ללמדם, וכן כאשר העופות הולכים לנזקקים כבתי תמחוי או ישיבות וכיו"ב)⁴².

26. מטה אפרים סי' תרה סק"ג. וראה גם נטעי גבריאל שם פי"א ס"ט.
 27. ע"פ מטה אפרים שם סק"ו.
 28. מטה אפרים סי' תרד סק"ה. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' ק"ו, ושם מפרט: "לדרוך עליו מעט - כנגד סקילה, לגעת קלות בצאורו - כנגד חניקה, לשרוף מעט מנוצותיו - כנגד שריפה (והשחיטה - כנגד הרג)".
 29. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קעז. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסז. התקשרות גל' א"ג ע' 15. ובכ"מ.
 30. ראה מטה אפרים סי' תרה סק"ו. נטעי גבריאל שם פי"ב ס"ד.
 31. שו"ע יו"ד סי' כח ס"ה. מטה אפרים שם סק"ח.
 32. ראה טושו"ע יו"ד ריש סי' כח.
 33. הדלי"ת בפתח והבי"ת בסגול - ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 41 ובהע' 210. מטה אפרים סי' תרד-ה ס"ח. וראה גם מחזיק ברכה יו"ד סי' כח סק"ב.
 34. שו"ע אדה"ז או"ח סי' כב ק"א סק"א. וראה לקוטי שיחות ח"א סו"ע 288.
 35. שו"ע יו"ד סי' כח ס"ה ובנו"כ שם. מטה אפרים שם.
 36. כך משמע במטה אפרים שם.
 37. כמובא בשו"ע שם סי"ט.
 38. שו"ע שם.
 בשו"ע אדה"ז סי' תרה ס"ז מובא שאת הכבד המעי וכליות העופות נהגו להשליך על הגנות, לאכילת בעלי-חיים, "לפי שראוי לרחם על הבריות ביום זה, כדי שירחמו עלינו מן השמים". וראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסח.
 39. שו"ע אדה"ז שם ס"ה.
 40. שו"ע אדה"ז שם ס"ד. וראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסח.
 41. שו"ע אדה"ז שם.
 42. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 41.

מת התרנגול או נטרף

כט. אם מת התרנגול מכל סיבה שהיא לפני השחיטה - צריך כפרה אחרת ולחזור על סדר הכפרות⁴³.
 ל. אם היה גגם בשחיטת הכפרות - צריך כפרה אחרת, אך אם נשחט כראוי, אף אם העוף נטרף - אין צריך כפרה אחרת⁴⁴.
 לא. אם טעה במין התרנגול - אינו צריך לחזור ולעשות שוב כפרות על המין הנכון⁴⁵.

ג.

מנהגי ערב יום הכיפורים

תפילת שחרית

א. קודם שחרית נהגו רבותינו נשיאינו ללוש בגדי שבת⁴⁶.
 ב. יש להקפיד להתפלל תפילה זו בציבור⁴⁷.
 ג. אין מאריכים בתפילה זו⁴⁸.
 ד. אין אומרים: "מזמור לתודה", תחנון, "למנצח יענך" ו"אבינו מלכנו"⁴⁹.
 ה. גם כאשר חל יום יום-הכיפורים בשבת אין אומרים "אבינו מלכנו" בשחרית של ערב יום-הכיפורים⁵¹.

ביקור הקברים

ו. לפועל לא נהוג בין אנ"ש ללכת לקברי אבות וקברי צדיקים ביום זה⁵².

"לעקאח"

ז. נוהגים לבקש עוגת "לעקאח" (מיני מזונות - עוגת דבש⁵³). ומקפידים גם לאכול ממנו⁵⁴.
 ח. כ"ק אדמו"ר היה מחלק את ה"לעקאח" כשהוא לבוש בבגד משי וחגור באבנט, ומברך כל אחד בברכת "שנה טובה ומתוקה"⁵⁵.

ד.

מצות אכילה

א. ערב יום-הכיפורים אסור בתענית⁵⁶.

ומובן שבאם תרנגול הכפרה עצמו נמסר לעניים וכיו"ב - אין צריך לתת את שווי לצדקה.
 43. כן מובן מהמובא להלן בהערה הבאה, שכן עיקר הכפרה הוא בשחיטה ופשוט שאם לא נשחט צריך כפרה אחרת.
 44. שער-הכחול שם. וראה נטעי גבריאל שם פי"ג ס"ד. וש"נ.
 45. אשל אברהם (בוטשאטש) תנינא סי' תרה.
 46. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסח. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קעז. גם מי שלא לובש בגדי שבת משחרית, ילבש עכ"פ לתפלת המנחה - ראה מטה אפרים סי' תרו סק"א.
 47. כן נהגו רבותינו נשיאינו - ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קעט. וש"נ.
 48. קובץ ליובאוויטש גל' 5 ע' 71. וע"ע אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפ. וש"נ.
 49. סידור אדה"ז.
 50. שו"ע אדה"ז סי' תרד ס"ז.
 51. לוח כולל חב"ד, לפי שו"ע אדה"ז שם. וכ"כ בשבט המועדים פכ"ב ס"א. התקשרות גל' א"ג ע' 15.
 אכן, בהתקשרות שם הביא מספר זכרון - דברי שלום ע' לח, שבשנת תשל"ד אמרו "אבינו מלכנו" בבית-חיינו בערב יום-הכיפורים שחל בשבת, אך ציין שזו הפעם היחידה שעשו כן. ע"ש.
 ומ"ש באוצר מנהגי חב"ד שם סו"ע קעט: "כשחל יום-הכיפורים בשבת-קודש אומרים 'אבינו מלכנו' בשחרית ערב יום-הכיפורים" - כבר כתב בשיעורי הלכה למעשה ח"א סי' עג אות ג שהוא טעות-הדפוס, וצ"ל שאין אומרים, וכדמוכח גם מהמשך לשונו שם: "וזאת לא כמנהג הי"ש מקומות' שבשו"ע אדמו"ר", ומנהג הי"ש מקומות" הוא אכן לומר "אבינו מלכנו" כשחל יום-הכיפורים בשבת, ומנהגנו אינו כן.
 52. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפד, ושם, שברוב השנים לא הלך כ"ק אדמו"ר לאוהל הק' בערב יום-הכיפורים.
 אמנם אם יש חשש פירוד הלבבות מצד משפחתו וכיו"ב על שלא הולך לקברים עמם - כמובן שיכול ללכת, ובפרט שבשו"ע אדה"ז סי' תרה ס"ה כתב בענין ההליכה לקברים ש"מנהג יפה" הוא.
 53. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ האזינו תש"ג (ספר השיחות תש"ג ח"א ע' 24), שזה קשור עם פנימיות-התורה, שנמשלה לדבש, וכן ה"לעקאח" שחילק כ"ק אדמו"ר במשך כל השנים היה עוגת דבש.
 54. ספר המנהגים ע' 58. וראה בהרחבה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפא ואילך. וש"נ.
 55. הנהגת כ"ק אדמו"ר - ספר המנהגים שם.
 56. שו"ע אדה"ז סי' תרד ס"א.

של האנשים עמם בא במגע ביום-יום, ובפרט בעל מאשתו ואשה מבעלה, הוריו ומשפחתו, עמיתיו לעבודה וכו'.⁷⁶

ב. המוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אלא אם כן חושש שמחמת המחילה עצמה - יוזק, או שבקשת המחילה היא על הוצאת שם רע (היינו שקר), שעליה אינו חייב למחול. ומכל מקום, מידת ענווה היא למחול אפילו במוציא שם רע.⁷⁷

1. מלקות

א. קודם הטבילה שלפני תפלת מנחה נוהגים לקבל ל"ט מלקות.⁷⁸

ב. המלקות הינן ע"י רצועה של עור עגל.⁷⁹ אכן מנהג העולם להשתמש בכל רצועת עור שהיא, כגון חגורה וכיו"ב.

ג. אין לכן להלקות את אביו, אלא אם אין שם אדם אחר ואביו מבקש ממנו להלקותו.⁸⁰

ד. בעת שמלקין, הלוקה והמלקה יאמרו שניהם 'פעמים את הפסוק "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו" (שיש בו י"ג תיבות ובג' פעמים נמצא ל"ט תיבות כנגד ל"ט מלקות).⁸¹

ה. סדר ההלקאה: תחילה על כתף ימין, כתף שמאל, תחתיהם באמצע, ובכל הלקאה אומרים תיבה אחת מ"והוא רחום".⁸²

ו. הלוקה יהיה מוטה, אחוריו לדרום ופניו לצפון, להזכיר שרוב חטאי האדם הינם חטאי ממון, ובממון כתיב⁸³ "מצפון זהב יאתה".⁸⁴

2. טבילה במקווה

א. מלבד הטבילה קודם שחרית, טובלים גם קודם תפלת מנחה, אחר מלקות⁸⁵, כדי להתוודות במנחה בטהרה.⁸⁶ טבילה זו היא הטבילה העיקרית של ערב יום-הכיפורים.⁸⁷

ב. בטבילה שלפני תפלת המנחה טובלים שלש פעמים, כיון שטעם טבילה זו משום תשובה, כגר המתגייר.⁸⁸

ג. הואיל וטבילה זו חמורה היא משאר טבילות שטובלים הגברים, מהדרים לבדוק השערות והגוף מחציצה, ובכלל זה לגזוז ציפורני ידיו ורגליו.

ד. ולפי שהמנהג הוא שלא לגזוז ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד - צריך לגזוז ציפורני רגליו ביום הקודם, ואם שכח לעשות כן - יסתפק בניקוי הציפורניים בלבד.⁸⁹

ה. מי שאין לו מקוה טהרה, ישפוך על כל גופו תשעה קבין מים

ב. מצוה לאכול בערב יום-הכיפורים⁵⁷, ומרבים באכילה ושתיה כשיעור שני ימים - ערב יום-הכיפורים ויום-הכיפורים⁵⁸, ו"כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי".⁵⁹

ג. הואיל והאכילה היא מצוה בפני עצמה, גם מי שאינו חייב בצום, כגון חולה שיש בו סכנה וכיו"ב, מצוה שיאכל בערב יום-הכיפורים.⁶⁰

ד. גם הנשים חייבות במצוה זו⁶¹, וכן יש לחנך גם את הקטנים באכילת סעודות אלו.⁶²

ה. ביום זה אוכלים לפחות שתי סעודות עם פת.⁶³

ו. הסעודה הראשונה של ערב יום-הכיפורים אצל כ"ק אדמו"ר הרשב"ב היתה סעודת יום-טוב והסתיימה לפני חצות היום.⁶⁴

ז. טובלים פרוסת 'המוציא' בדבש בערב יום-הכיפורים ובמוציא יום-הכיפורים⁶⁵, אך על השולחן יהיה גם מלח.⁶⁶

ח. נהוג לאכול 'קרעפכין' [כיסני בצק ממולאים בבשר]⁶⁷ בערב יום-הכיפורים.⁶⁸

ט. ביום זה אוכלים מאכלים הקלים לעיכול, כגון בשר עופות ודגים, אך אין אוכלים בשר בקר, וגברים לא יאכלו שום וביצים.⁶⁹

י. אין אוכלים שומשומין בערב יום כיפור.⁷⁰ אבל מאכלי חלב ותבלינים חריפים, אפשר לאכול בסעודת הבוקר אך לא בסעודה מפסקת.⁷¹

יא. נוהגים לאכול מרק ג' פעמים בערב יום-הכיפורים, ויכול לאכול כף אחת מהמרק ולמלא מעט את הקערה וכו' ולעשות כן ג' פעמים, לצאת ידי המנהג.⁷²

יב. אף הנוהגים במשך השנה לאכול ביד ימין בלבד, בערב יום-הכיפורים אוכלים בשני הידיים.⁷³

יג. אין מניעה לקחת בערב יום-הכיפורים גלולות המעניקות תחושת שובע המקילות על הצום, ואין זה בסתירה למצות העינוי ביום זה.⁷⁴

ה. בקשת מחילה

א. "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום-הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו"⁷⁵, ולכן היודע שיש לו דין ודברים עם חבירו - ילך לרצות את חברו, וכן יבקש אדם את סליחתם

57. ראה שו"ע אדה"ז שם וס' תרח ס"א. וראה בלבוש ס' תרו ס"א אם הוא מ"ע של תורה או מדרבנן.

58. שו"ע אדה"ז ס' תרח שם במוסגר. סידור אדה"ז.

59. יומא פא, ב. הובא בשו"ע אדה"ז ס' תרח שם.

60. ראה שדי חמד מערכת יוה"כ פ"א אות ג. נטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים, פט"ו ס"ח ובהערה שם. קובץ הערות וביאורים גל' תחד ע' 65 ואילך.

61. שהרי חייבות בעינוי דיוה"כ פ' - ראה שדי חמד שם אות ה. מקראי קודש ימים נוראים ס' לו. הגרמ"ש אשכנזי ע"ה בבטאון הכפר של הרבי גל' 22 הע' 69 גם בשיטת אדה"ז.

62. שהרי זו מצוה בפני עצמה, כנ"ל בפנים. וכ"כ הגרמ"ש אשכנזי ע"ה (שם).

63. שדי חמד שם. לקוטי שיחות חל"ט ע' 363. וכן משמעות אדה"ז בס' תרו ס"א ובס' תרח שם. שיש לאכול סעודה מלבד סעודה המפסקת, ופשטות הלשון סעודה היינו סעודת פת.

64. ראה תורת מנחם - רשימת היום מ' ע' קסת. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קפה ואילך.

65. היום יום ח"ב, מרשימות כ"ק אדמו"ר.

66. שו"ע אדה"ז ס' קסז ס"ח.

67. ע"פ פנימיות הענינים צריך שיהיה עם בשר בהמה, ואין בכך בעיה, כיון שהוא מועט ומכוסה (ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 43 הע' 229), אך אפשר גם לעשותו עם בשר עוף.

68. ספר המנהגים ע' 58.

69. שו"ע אדה"ז ס' תרח ס"ח.

70. שם ס"י.

71. שם ס"ח.

72. ראה ספר השיחות תרצ"ז ע' 156. שיחת ש"פ קדושים, מבה"ח אייר, תשי"ז (תורת מנחם ח"ט ע' 354). המלך במסביב ח"א ע' רסה.

73. לקוטי שיחות חכ"ט ע' 319. הנהגת אדה"ז בבית רבי ח"א ע' 178. המלך במסביב ח"ב ע' קיב-ג.

74. ראה שדי חמד מע' יוה"כ פ"א ס' א אות יח. אגרות קודש ח"ח ע' תע.

75. יומא פה, א.

76. ראה שו"ע אדה"ז ס' תרו ס"א.

77. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

78. שאר פרטי דיני בקשת מחילה - ראה שו"ע אדה"ז שם.

79. שו"ע אדה"ז ס' תרו ס"א (ל"ט מלקות). סידור אדה"ז.

80. שו"ע אדה"ז ס' תרו ס"ד.

81. ושם שאין מקפידין שיהיו מחוברות בה (או בנפרד) רצועות של עור חמור (כמלקות של בי"ד). וכן, אין הרצועה צ"ל רחבה טפח.

82. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ב - לגבי המלקה. אבל מנהגנו שגם הנלקה אומר והוא רחום ג' פעמים - ספר המנהגים ע' 58.

83. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קפת.

84. איוב לו, כב.

85. שו"ע אדה"ז ס' תרו ס"ו.

86. סידור אדה"ז.

87. שו"ע אדה"ז ס' תרו ס"ג.

88. ראה כף החיים ס' תרו סקנ"ב. קצה המטה ס' תרו סק"ב. וש"נ.

89. אבל ראה אוצר מנהגי חב"ד שם, שכ"ק אדמו"ר היה טובל בדרך כלל רק פעם אחת - אחר הכפרות, קודם תפילת שחרית.

90. שו"ע אדה"ז שם ס"ב.

91. מטה אפרים ס' תרו סק"ח. וראה שם בקצה המטה סק"ד הטעם שלא התירו לגזוז משום מצוה, כמו בטבילה אשה, כיון דטוב"ס אין חיובה מן הדין. עיש"ב.

קריאת שמע ועונה "קדוש . . ברוך . . ימלוך" וכן "אמן יהא שמיה רבה" ואמן של "דאמירן בעלמא" ו"מודים אנחנו לך" ו"ברכו"¹⁰⁷.

ה. מי שעקר רגליו וזכר שלא אמר וידוי - אומרו כשזכר ואינו צריך לחזור ולהתפלל¹⁰⁸.

ו. מי שטעה בתפילתו באופן שצריך לחזור ולהתפלל, כגון שאמר 'הא-ל הקדוש' אינו צריך לחזור ולומר שוב וידוי¹⁰⁹.

י. סעודה מפסקת

- א. מותר לאכול דגים גם בסעודה-מפסקת¹¹⁰.
- ב. בסעודה המפסקת על המאכלים להיות ללא מלח¹¹¹. אך ניתן להוסיף מעט מלח למאכל¹¹².
- ג. בסעודה זו אין אוכלים מאכלי חלב ותבלינים חריפים¹¹³.
- ד. מפסיקים לאכול סעודה המפסקת מבעוד יום¹¹⁴. ונוהגים להפסיק לפני זמן הדלקת נרות¹¹⁵.
- ה. הרוצה לאכול ולשתות לאחר ברכת המזון של סעודה המפסקת, טוב שיתנה בפירוש לפני ברכת-המזון שיהא רשאי לאכול ולשתות לאחר הסעודה. אך גם אם לא התנה - רשאי לאכול¹¹⁶.

יא. בטרם התקדש היום

ברכת הבנים

- א. לאחר סעודה מפסקת קודם ההליכה לבית הכנסת ל"כל נדרי" מברכים את הבנים והבנות וכו'¹¹⁷.
- ב. זמנה של ברכת הבנים הוא כאמור אחר סעודה מפסקת, אמנם במידת הצורך אפשר גם לפני¹¹⁸.
- ג. מברכים את הבנים כאשר כבר לבושים ב'קיסל' ועטופים בטלית¹¹⁹, הידיים על ראש המתברך¹²⁰ ובנוסח "ברכת כהנים" (מ"ידבר" עד "ואני אברכם")¹²¹.
- ד. כ"ק אדמו"ר הרש"ב היה מברך את נכדו כשידיו למעלה מראשה של כל אחת ואחת¹²².

הדלקת-נרות

(זמני ההדלקה: ירושלים 17:41, תל אביב 18:00, חיפה 17:51, באר שבע 18:02, צפת 17:49)

107. לפי שו"ע אדה"ז סי' קכד ס"א שמפסיקים בתחנונים שאחר יהיו לרצון כמו בברכות ק"ש ולדברים אלו מפסיקים בברכות ק"ש, כמוכא בסידור.
108. ראה הליכות שלמה פי"ז סט"ו. בנתיבות התפלה פכ"א ס"ד.
109. כי מאחר והידוי נאמר לאחר "יהיו לרצון" הוא בא כהמשך לתפילה ולא כחלק ממנה, ולכן אין צריך לחזור על זה שוב - ראה שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' עג. וכן פסק הגר"ש אויערבך ע"ה (הובא במחזור המפורש ליוה"כ"פ). וראה גם הליכות שלמה שבהערה הקודמת. וכ"כ הגר"מ"ש אשכנזי ע"ה (שם הע' 97).
110. ראה ברבי הגר"מ"ש אשכנזי ע"ה שם הע' 65, שמלשון אדה"ז בסי' תרח שם שכתב שצריכים לאכול דברים קלים "אפילו בסעודת שחרית, כגון בשר עופות ודגים", ומשמע שבסעודה שניה זה גם מותר ולא כהנוהגים להחמיר (מטה אפרים סי' תרח סק"א. קיצושו"ע סי' קלא סי"ב. ועוד) שלא לאכול דגים בסעודה מפסקת.
111. ספר השיחות תרצ"ו ע' 157. וש"נ דיש בוה כמה טעמים.
112. ע"פ המובא בקובץ בקודש פנימה ע' 21 בשם המשב"ק הרב ש"ב גאנבורג שבבית הרבי לא הקפידו בכך.
113. שו"ע אדה"ז שם סי' תרח ס"א.
114. שו"ע אדה"ז שם סי' א-ג.
115. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 45 הע' 245.
116. שו"ע אדה"ז שם סי' א.
117. מטה אפרים סי' תר"ב. ספר המנהגים ע' 58.
118. המלך במסיבו ח"ב ע' קפב. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצד.
119. וראה הלן סכ"ו אם מברכים על עטיפה זו.
120. כהנהגת כ"ק אדמו"ר הרש"ב דלהלן בפנים בסעיף הבא. וראה חקרי מנהגים או"ח סי' צב (ח"ג ע' קמא).
121. כהנהגת כ"ק אדמו"ר בעת ברכת התמימים - אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצה. הלכות ומנהגי חב"ד שם בפנים. וראה גם קיצור שו"ע סי' קלא סט"ו.
122. אשכנתי דרבי ע' 93.

שאובים מכל⁹⁰, שהם כ-12 ליטר מים, וניתן לעשות זאת אף ע"י מקלחת, ע"י שיקלחו המים על גופו מברז העומד מעליו, מבלי שיחזיק בו, במשך 2-3 דקות, ויעמוד זקוף ויניח שתי ידיו קרוב לגופו באופן ששיגעו המים לכל גופו⁹¹.

- ו. בנוסף לזה טובלים גם אחר סעודה מפסקת, כדי לטבול כמה שיותר סמוך ליום-הכיפורים⁹². אך זאת רק באם יש לו די זמן שיוכל לצאת מהמקוה קודם שקיעת החמה, שאז כבר נאסר ברחיצה ויצא שכרו בהפסדו⁹³.
- ז. יש שנהגו שגם נשים נשואות טובלות בערב יום-הכיפורים לשם תשובה⁹⁴, אך הפנויות אינן טובלות⁹⁵.

ח. תפילת מנחה

- א. מקדימים להתפלל מנחה כדי שיהיה מספיק זמן להתפלל במתינות וכן לאכול סעודה מפסקת בזמן⁹⁶.
- ב. בתפלת מנחה לבושים בבגדי שבת⁹⁷.
- ג. מרבים היום בנתינת צדקה, ובפרט לפני תפילת מנחה⁹⁸. הבעש"ט נ"ע אמר⁹⁹ שמקול קשקוש המטבעות (כשואוספים הצדקה, כנהוג) מתפרדים הקליפות.
ד. כשחל בערב שבת אומרים "הודו" ו"פתח אליהו" לפני תפלת מנחה.
ה. בתפילת הלחש, אחר "יהי לרצון" הראשון, אומרים וידוי¹⁰⁰ ו"על חטא"¹⁰¹. וראה להלן דיני היודוי.
ו. אין אומרים "אבינו מלכנו"¹⁰².

ט. דיני היודוי

- א. מתוודים בעמידה, ויש להיזהר שלא להישען על משהו באופן שאם ינטל הדבר עליו סומך יפול. ויש לשחות (להתכופף מעט) בעת היודוי¹⁰³.
- ב. מפסיקים קמעא במקומות המפוסקים במחזור בנקודותיים לאחרים ("דיברנו דופי", "טפלנו שקר", "קישינו עורף")¹⁰⁴.
- ג. מכה באגרופו על החזה¹⁰⁵ באותיות הא"ב של "אשמנו" וגם באמירת "ואנחנו הרשענו", "סלח לנו, מחל לנו, כפר לנו" וכן באמירת כל "ועל חטא", "ועל חטאים"¹⁰⁶.
- ד. אמירת היודוי היא לאחר "יהי לרצון" הראשון, ולכן העומד באמצע יודוי ושמע "קדושה" - דינו כמי שנמצא בברכות

90. לשיעור הגר"ח נאה 12.4 ליטר. וי"א אף 10.83 ליטר, ואפשר להקל כדבריהם במקום הצורך (חולה ר"ל).
91. מטה אפרים שם סק"ג, וראה שם הפרטים בזה.
92. ואף שלא מועיל לטבילה כגר שנתגייג - עכ"פ יוצא ידי חובה להטעם שטבילה זו היא משום קרי, כדאיתא בשו"ע אדה"ז שם.
93. שו"ע אדה"ז סי' תרו סי"ג. וראה ספר השיחות תש"ה ע' 21. ובספר השיחות תש"ב ע' 88, שהיו תקופות בליובאוויטש שהיו טובלים כו"כ פעמים בערב יוה"כ"פ. וע"ע בהמובא באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קעת.
94. מטה אפרים סי' תר"ב.
95. אף שהזכר בשו"ע אדה"ז שם, נהגו לפועל שאינן טובלות, כיון שחששו לתקלה - ראה שו"ת מהר"ם שיק חו"ד סי' שסד-ה. שדי חמד מערכת יוה"כ"פ סי' א אות ו. וקצה המטה שם סק"ד. אבל ראה שו"ת רב פעלים ח"ד חו"ד סי' טו.
96. מטה אפרים סי' תרו סק"א.
97. שם. וראה לעיל פרק ג' ס"א שרבותינו נשיאנו היו לובשים בגדי שבת כבר בשחרית.
98. מטה אפרים סי' תרו סק"ג.
99. בעל שם טוב על התורה ראש-השנה יום-הכיפורים אות מח.
100. ראה להלן פרק ט' דיני היודוי.
101. שו"ע אדה"ז סי' תרו ס"א-ג.
102. שם סי' תרו ס"ז.
103. שם סי' תרו ס"ז.
104. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רא.
105. ראה שו"ע אדה"ז שם. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 44.
106. ספר השיחות תש"א ע' 151. וראה גם ספר השיחות תש"ה ע' 9. המלך במסיבו ח"א ע' רמח. וע"ע אוצר מנהגי חב"ד שם.

ה. מדליקים נרות לכבוד יום-טוב¹²³, ומברכים "להדליק נר של יום-הכיפורים"¹²⁴ ו"שהחינו"¹²⁵. אם חל בשבת מברכים "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים"¹²⁶.

ו. מברכים על הנרות לאחר ההדלקה, כמו בשבת¹²⁷.

ז. מי שבירכה "להדליק נר של יום-טוב", אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת ואומרת "להדליק נר של יום-הכיפורים", ואם נזכרה לאחר כדי דיבור - אינה חוזרת ומברכת.

ח. אבל אם טעתה ובירכה בנוסח של שבת, אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת ואומרת "להדליק נר של יום-הכיפורים". ואם שהתה יותר מזה, אם נזכרה בעוד שעדיין יום - תצווה לאחור/להדליק בשבילה ואז תברך "להדליק נר של יום-הכיפורים", אבל אסור לה להדליק בעצמה. ואם נזכרה אחר כך - יכולה לברך כל זמן שהנרות דולקות¹²⁸.

ט. בעת ברכת "שהחינו" בהדלקת הנרות מקבלת האישה את יום-הכיפורים ואסור לה לטעום או לרחוץ לאחר מכן¹²⁹. וכן עליה להחליף ונעליה לפני הדלקת הנרות¹³⁰.

טו. בשעת הצורך יכולה להתנות שאינה מקבלת על עצמה את יום-הכיפורים בהדלקה זו, אך היא או בעלה יקבלו על עצמם את יום-הכיפורים בתוך אחת-עשרה דקות¹³¹. אכן, במקרה כזה לא תברך "שהחינו" בשעת הדלקת-הנרות, אלא תברך עם הקהל בבית-הכנסת¹³².

י. מי ששכחה לברך "שהחינו" לאחר סיום ההדלקה ולאחר שהרימה עיניה מהנרות - מברכת עם כל הקהל בבית-הכנסת¹³³, ואם אינה הולכת לבית-הכנסת - תברך בשעה שמתפללת בסדר התפילה¹³⁴.

יא. הנרות צריכים לדלוק כשחוזרים מבית הכנסת, כדי שיוכלו ליהנות מאורן (אלא אם כן נשארים בבית ונהנים מהנרות לאחר שמחשיך)¹³⁵.

יב. משאירים אור דלוק כל הלילה בחדר בו ישנים זוג נשוי¹³⁶. ואם נכנס לחדר אור מבחוץ - די בכך¹³⁷.

יג. מרבים בנרות בבית-הכנסת¹³⁸.

יד. כל איש נשוי¹³⁹ מדליק לעצמו נר בבית-הכנסת¹⁴⁰, הקרוי "נר חיים" ("א לעבעדיגע ליכט")¹⁴¹.

טו. מי שנרו כבה ביום כיפור סימן רע לו, ותקנתו היא שידליקנו שוב במוצאי יום-הכיפורים עד שיכלה, וגם שיקבל על עצמו שלא יכבה נרו במוצאי יום-הכיפורים כל ימיו - אלא יניחנו לדלוק עד שיכלה¹⁴².

טז. מי שאין לו אב או אם רח"ל מדליק גם נר-נשמה בביתו, וגם מי שאין לו שני הורים מדליק נר נשמה¹⁴³ אחד¹⁴⁴.

יז. לכתחילה יש להכין בבית נר נוסף באורך מספיק בכדי שישמש להבדלה במוצאי יום-הכיפורים¹⁴⁵.

בגדי יום-הכיפורים

יח. לובשים בגדים נאים ופורסים מפה לבנה על השולחן כבכל יום-טוב¹⁴⁶.

יט. לאחר הנישואין מתחילים ללבוש קיטל ביום-הכיפורים, מלבד ביום-הכיפורים הראשון שלאחר הנישואין, מאחר שכבר לבשו בחופה. אכן, במידה ומסיבה כל שהיא לא לבש קיטל בחופה, לובש קיטל גם בשנה הראשונה¹⁴⁷.

כ. גם אב ר"ל בשנת האבלות לובש "קיטל" ביום-הכיפורים¹⁴⁸.

כא. את הקיטל לובשים על הסירטוק, ועליו לובשים האבנט¹⁴⁹.

כב. אין להיכנס עם הקיטל (וכן עם האבנט) לבית-הכיסא, כיון שהוא בגד מיוחד לתפילה¹⁵⁰.

כג. נשים אינן צריכות ללבוש בגדים לבנים¹⁵¹.

כד. מתעטפים בטלית בכל תפלות היום¹⁵².

כה. נועלים נעלי בד, גומי וכל סנדל שאינו של עור¹⁵³. ויש להקפיד לעשות זאת לפני השקיעה.

לבישת הקיטל והטלית

כו. לובשים הקיטל ומתעטפים בטלית, כאמור. יש להתעטף בטלית לפני השקיעה, כדי שיוכל לברך עליה, אבל אם לא התעטף בטלית עד לאחר השקיעה - מתעטף ללא ברכה¹⁵⁴.

תוספת יום הכיפורים

כז. תוספת יום-הכיפורים היא מן התורה¹⁵⁵, ועל כן אין להקל בה ראש ולדחות הכנסת החג עד לשקיעה, אלא לקבל על עצמו את כניסת החג ולהפסיק ממלאכה ומאכילה ושתייה ושאר עינויים מספר דקות קודם השקיעה.

הטמנת מזון

כח. אין מטמינים מזון על מנת להשאירו חם ומוכן לאכילת מוצאי יום-הכיפורים וכן אין להשאיר מים חמים, אם לא לצורך קטן או חולה ר"ל שיאכלו וישתו ביום-הכיפורים עצמו¹⁵⁶.

143. שם ס"ה.

144. מטה אפרים סי' תרג סק"ח, הובא בהערה שבספר השיחות תש"ד ע' 7. וכן משמע קצת בשו"ע אדה"ז שם. אבל י"א שיש להדליק נר אחד לכל נשמה, וכדעת אליה רבה סי' תרי סק"ד. דרכי חיים ושלום סי' תשמג. ועוד. וראה לוח יומי הלכה למעשה הע' 16.

145. שכן, במוצאי יום-הכיפורים מברכים "בורא מאורי האש" על נר ששבת דוקא, כדלהלן בפנים. והטעם שמוטב לייחד נר נוסף לזה ולא די להשתמש בנר נשמה או בנר החיים - ראה בירורי מנהגים - מועדים ע' 134 ואילך. וש"נ.

146. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ד.

147. ספר המנהגים ע' 76. שם ע' 58. וראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ה ע' פז. ח"ו ע' קעב. ח"ט ע' קצט. אוצר מנהגי חב"ד אלול תשרי ע' קצח. חקרי מנהגים אה"ע סי' קלב (ח"ד ע' רו ואילך).

ואין הבלל אם לבשו קיטל ממש לחופה או כל דבר אחר ששימש קיטל, כגון חולצת כ"ק אדמו"ר וכדו' (ראה אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד - מעגל החיים פכ"א ספ"ז) - חוסן ישועות, הנהגות של קדושה אחר הנישואין, פ"ג סוה"ע 3.

148. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצח.

149. כך נהג כ"ק אדמו"ר, כפי שניתן לראות במראות-קודש מערב ומוצאי יום-הכיפורים בבית-חיינו.

150. שו"ע אדה"ז סי' כא ס"ג. וראה גם הכנות לחתונה ע' 101. נטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים, פכ"ו הע' יח, בשם כ"ק אדמו"ר.

151. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ט.

152. פסקי הסידור אות מ. שו"ע אדה"ז סי' יח ס"ד.

153. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצו, ממאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלו (לענין יום-הכיפורים), וספר המנהגים ע' 46 (לענין תשעה באב).

וראה עוד להלן פרק כד פרטי איסור געילת הסנדל.

154. לוח כולל חב"ד, לפי שו"ע אדה"ז סי' יח ס"ג (וראה עוד שם ס"ד), ומה שאין מברכים אחר השקיעה הוא לפי פסק אדה"ז בסידורו הל' ציצית. וראה פסקי הסידור אות מ.ב.

155. שו"ע אדה"ז סי' תרח ס"א.

156. שו"ע אדה"ז סי' תרס ס"א.

123. שם ס"א.

124. שם.

125. מטה אפרים סי' תריט סק"ג.

126. שו"ע אדה"ז שם סוס"ג.

127. מטה אפרים סי' תרי סק"ב.

128. כיון שגם יום-הכיפורים נקרא יום טוב, אבל אינו נקרא שבת - ראה בהמצוין בנטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים, פכ"ה ס"ו. לוח יומי הלכה למעשה על אתר.

129. מטה אפרים סי' תרי סק"ה.

130. נטעי גבריאל שם ס"ד.

131. לפי שו"ע אדה"ז סי' רסג ס"א.

132. שאם תברך "שהחינו", הרי זה כקבלת קדושת היום בפירוש, ושוב אינה יכולה לעשות תנאי נגד דבריה המפורשים - ראה מטה אפרים סי' תריט סק"ו. וראה גם נטעי גבריאל שם ס"ח ובהערה שם. וש"נ. וראה גם שו"ע אדה"ז סי' תריט ס"ז: "שכיון שבירך 'שהגענו לזמן הזה' הרי קיבל עלינו יום-כיפורינו".

133. לפי אלף למטה שם סק"ו. נטעי גבריאל שם הע' י.

134. נטעי גבריאל שם ס"י.

135. לפי שו"ע אדה"ז סי' רסג ס"ד. וראה גם נטעי גבריאל שם ס"ב.

136. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"א. נטעי גבריאל שם הע' א.

137. נטעי גבריאל שם.

138. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

139. אבל ראה ספר השיחות תש"ה ע' 14, שהדליקו נר עבור כל אחד ואחד מבני הבית. וראה גם בהנסמן בהערה שם. וכן משמע גם בספר השיחות תש"ד ע' 8.

140. אם הדבר מתאפשר להדליק שם, באם לא - ידליקנו בביתו.

141. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ח.

142. שם ס"ח.

כט. צום יום-הכיפורים צריך להיות כ"ו שעות, כמנין אותיות שם הוי"ו¹⁵⁷. ולמעשה מספיק לצום קצת יותר מכ"ה שעות¹⁵⁸. דיני המשת העינויים (אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל וכו') באו באופן מפורט לאחר סדר היום של יום הכיפורים, בפרקים: כב-כה

י.ב. סדר ליל יום-הכיפורים

"כל נדרי" ומעריב

- א. הגם שכבר אמרו וידוי בתפילת מנחה, הנה בהגיע זמן 'בין השמשות' (דהיינו לאחר השקיעה) יאמר כל אחד לעצמו, באם יש שהות, את נוסח הוידוי - "אשמנו" ו"על-חטא"¹⁵⁹.
- ב. אין מקפידים לומר "כל נדרי" דווקא לפני השקיעה¹⁶⁰.
- ג. קודם "כל נדרי" אומרים את תשעת מזמורי התהילים קטו-קכג¹⁶¹.
- ד. ל"כל נדרי" מוציאים לכל הפחות שלשה ספרי-תורה¹⁶².
- ה. מצווה גדולה לקנות את החזקת הספר הראשון¹⁶³. אך אפשר למכור גם את החזקת שאר הספרים¹⁶⁴.
- ו. פונים עם ספרי התורה למקום עמידת הש"ץ, ועומדים בסמוך לו. ואין מנהגנו להקיף את הבימה או לעמוד סמוך לבימה עם ספרי התורה¹⁶⁵.
- ז. השליח-ציבור אומר הפסוקים "אור זרוע לצדיק . . . שמחו צדיקים . . . קדשו", פעם אחת ובקול רם והציבור חוזר אחריו¹⁶⁶.
- ח. לאחר מכן אומר השליח-ציבור בלבד "על דעת המקום . . . בישיבה של מעלה" וכו', ואומר זאת בקול נמוך, אך באופן שהעומדים סביבו, שהם בית-דין, ישמעו¹⁶⁷.
- ט. השליח-ציבור אומר "כל נדרי" ג' פעמים ובכל פעם מגביה קולו יותר¹⁶⁸.
- י. גם הציבור אומרים "כל נדרי" יחד עם השליח-ציבור בקול רם מעט, באופן שישמע לעומדים בסמוך¹⁶⁹, וגם הנשים אומרות כן¹⁷⁰, ובפרט שאינן עושות התרת נדרים בערב ראש השנה.
- יא. גם המתפלל ביחידות אומר "כל נדרי"¹⁷¹.
- יב. לאחר סיום אמירת "כל נדרי", אומר החזן ג' פעמים רצוף "ונסלח לכל עדת" וכו', ואחר כך הקהל אומרים זאת ג' פעמים רצוף. החזן אומר "סלח נא...ושם נאמר", ואחר כך אומרים הקהל ג' פעמים רצוף: "ויאמר ה' סלחתי כדברך", ואחריהם אומר זאת החזן ג' פעמים¹⁷².
- יג. השליח-ציבור מברך "שהחיינו" בקול רם, וכן הציבור מברך

- כל אחד לעצמו ובלחש, ויזהרו לסיים קודם השליח-ציבור, כדי שיוכלו לענות אמן אחר ברכתו¹⁷³.
- יד. יש להכריז בבית-הכנסת, שאלו שברכו "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות - לא יברכוה עתה¹⁷⁴.
- טו. לאחר ברכת "שהחיינו" מחזירים את ספרי-התורה לארון-הקודש וסוגרים הארון¹⁷⁵.
- טז. כשחל בשבת, מתחילים "מזמור לדוד", ככלל יום-טוב שחל בשבת. באמירת "לכה דודי" אומרים "גם ברינה ובצהלה".
- יז. בקריאת-שמע - וכן בכל פעם שאומרים קריאת-שמע ביום-הכיפורים - אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם¹⁷⁶.
- יח. דין השוכח והטועה בתפילות הימים הנוראים - ראה להלן בהרחבה פרק יג.
- יט. כשחל בשבת, אחרי תפילת לחש, לפני הפיוט "יעלה תחנונינו" אומרים "ויכולו" וברכת מעין שבע, ב"מגן אבות" אומרים "המלך הקדוש", "מזמור לדוד ה' רועי" וכו' אומרים לאחר התפילה, לפני "עלינו לשבח".

אבינו מלכנו

- כ. כשחל בשבת, אין אומרים אבינו מלכנו בתפילת ערבית, וכן בכל תפילות היום, מלבד לתפילת נעילה.
- כא. "אבינו מלכנו" אומרים כולם יחדיו ולא פיסקא אחר פיסקא חזן וקהל¹⁷⁷.
- כב. בבית חיינו נהוג לנגן בעת אמירת "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה".
- כג. באמירת "אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו", צריך לומר "רוע גזר" בנשימה אחת¹⁷⁸.

סיום התפילה

- כד. בסיום תפילת ערבית, קודם קדיש תתקבל¹⁷⁹, אומרים המזמור¹⁸⁰ "לדוד מזמור, לה' הארץ ומלואה" וגו'. למנהגנו, אין פותחים את הארון לאמירתו, וכן אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל, אלא הש"ץ מתחיל אמירת הפסוק הראשון בקול, וכן מסיים בקול את הפסוקים האחרונים: "שאו שערים ראשיכם" וגו'¹⁸¹.
- כה. לאחר אמירת פסוקי "אל תירא" שאחר "עלינו לשבח" אומרים את ארבעת מזמורי התהילים: א-ד¹⁸², ובסיומם - קדיש יתום, ולאחר מכן האבלים אומרים את המשניות כרגיל ואומרים קדיש דרבנן¹⁸³.

סדר הלילה

- כו. כ"ק אדמו"ר הנהיג לומר לאחר תפלת ערבית את כל התהילים בציבור¹⁸⁴.
- כז. קריאת-שמע שעל המיטה - כמו בשבת ויום-טוב. "ברוך שם" וכו' - בקול רם¹⁸⁵. אין אומרים תחנון ו"על חטא"¹⁸⁶.

157. היום יום י' תשרי. וע"ע בהמצוין באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצו.
 158. דמקצת שעה כשעה - אגרות קודש ח"י ע' רצו.
 159. לוח כולל-חב"ד, משו"ע אדה"ז סי' תרו ס"ב, למרות שלא נדפס במחזור. וכך נהגו רבותינו נשיאינו.
 160. 'תורת מנחם - רשימת היומן' ע' רב.
 161. ספר המנהגים ע' 58.
 162. המלך במטיבו ח"ב ע' כא.
 163. סידור אדה"ז.
 164. המלך במטיבו שם ע' כב.
 165. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רג.
 166. שם ע' רה.
 167. קובץ יגדיל תורה (ני. גל' ב ע' נב בשם כ"ק אדמו"ר.
 168. שו"ע אדה"ז סי' תריט ס"ד.
 169. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריט ס"ג.
 170. ראה נטעי גבריאל, הל' יום-הכיפורים, פכ"ח ס"יב.
 171. נטעי גבריאל שם סי"ג. וש"נ.
 172. ספר המנהגים ע' 63.

173. שו"ע אדה"ז שם ס"ח.
 174. ספר המנהגים שם.
 175. הלכות ומנהגי חב"ד שם. נטעי גבריאל שם פכ"ט ס"ט.
 176. שו"ע אדה"ז שם ס"ט.
 177. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב.
 178. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפד ס"ד.
 179. סידור אדה"ז.
 180. תהלים פכ"ד.
 181. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' סז-ח.
 182. שו"ע אדה"ז שם סי"ח. סידור אדה"ז.
 183. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 48.
 184. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' ריב-ג.
 185. שו"ע אדה"ז שם ס"ט.
 186. ספר המנהגים ע' 59.

כח. קודם השינה (לפני ברכת "המפיל") אומרים את תשעת מזמורי התהילים: קכד-קלב¹⁸⁷.

י.ג.

דיני השוכה והטועה בתפילות יום- הכיפורים

"המלך הקדוש"

- א. טעה ואמר "הא-ל הקדוש" או שנסתפק אם אמר "המלך הקדוש", אם נזכר תוך כדי דיבור וחזר ואמר "המלך הקדוש" - יצא, ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל ברכה שלאחריה - חוזר לראש התפילה¹⁸⁸, אלא שאינו צריך לחזור שוב מהפסוק "א-דני שפתי תפתח" וכו', ומתחיל מ"ברוך אתה ה'" וכו'. אכן, אם נזכר שטעה לאחר שסיים את תפילת העמידה, מתחיל מ"א-דני שפתי תפתח" וכו'¹⁸⁹.
- ב. אמר רק "הא-ל" ולא אמר "הקדוש" אפילו שהיה יותר מכדי דיבור - מסיים ואומר "המלך הקדוש" ואינו חוזר¹⁹⁰.
- ג. אם יודע שאמר "ובכן תן פחדך" אך מסופק אם חתם "המלך הקדוש" - אין צריך לחזור¹⁹¹. אבל אם גם מסופק אם אמר "ובכן תן פחדך" - חוזר¹⁹².
- ד. שליח-ציבור שטעה בחזרת הש"ץ וחתם "הא-ל הקדוש" (ולא תיקן ל"המלך הקדוש" תוך כדי דיבור) - חוזר לראש התפילה, וחוזר לומר גם את הקדושה¹⁹³.

שאר הוספות

- ה. שכה "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר" - אם נזכר קודם שהזכיר את "השם" שבחתימת אותה ברכה - אומרם במקום שנזכר, אבל אם נזכר לאחר שהזכיר את "השם" שבחתימת הברכה - אינו חוזר¹⁹⁴.
- ו. שכה לומר "לדור ודור". ובכן תן פחדך וכו', אם עדיין לא אמר "השם" של "המלך הקדוש" - חוזר ואומר. ואם כבר אמר "השם", דהיינו שאמר "...וקדושים בכל יום יהללך סלה, ברוך אתה ה'" - יחתום "המלך הקדוש", וממשיך "אתה בחרתנו"¹⁹⁵.

י.ד.

השכמת הבוקר

- א. נטילת ידיים שחריית - עד קשרי האצבעות. לאחר שניגב את ידיו בבוקר במגבת, יכול להעביר את המגבת על העיניים, ואם יש לכלוך ממשי בעין יכול לנקותו עם קצת מים באופן נקודתי¹⁹⁶.
- ב. אין שוטפים את הפה ביום-הכיפורים¹⁹⁷.
- ג. בברכות-השחר אין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת בבוקר¹⁹⁸.

- ד. אין טובלין במקוה ביום-הכיפורים¹⁹⁹.
- ה. חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, וכיון שביום-הכיפורים חסרות הרבה ברכות (ברכות האמצעיות דשמונה עשרה של חול וברכות האכילה ועוד), יש למצוא דרכים להשלים את המאה ברכות, ולכן טוב להריח בשמים שמברכים עליהם, ויכול לשוב ולברך עליהם לאחר כל פעם שהסיח דעתו מהם. בנוסף לכך יכול לכוון ולשמוע את ברכות העולים לתורה וברכות ההפטרה וחזרת הש"ץ ויענה אמן²⁰⁰.

ט.ו.

תפילת שחרית

"אדון עולם"

- א. "כל מי שמכוון בעת התחלת 'אדון עולם', כתב רבי יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שריא גאון: 'ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש-השנה ויום-הכיפורים בתפילתו, ואויביו נופלין לפניו"²⁰¹.

"המלך"

- ב. לאמירת "המלך", ניגש שליח-ציבור אחר, והוא ה'בעל שחרית"²⁰².

"שיר המעלות"

- ג. אין פותחים את הארון לאמירת "שיר המעלות"²⁰³.
- ד. אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל²⁰⁴.

חזרת הש"ץ

- ה. מיד כאשר מתחילה חזרת הש"ץ, יכולים הקהל לחזור את הג' פסיעות למקומם²⁰⁵. אך כ"ק אדמו"ר נהג לחזור למקומו כשהש"ץ הגיע ל"למען שמו באהבה"²⁰⁶.
- ו. למנהגנו, אין אומרים הקהל בחזרת הש"ץ את הקטעים "זכרנו" ו"מי כמוך", אך אומרים "וכתוב לחיים טובים" ו"ובספר חיים", ותחילה אומרם הציבור בקול, ולאחר מכן אומרם הש"ץ²⁰⁷.
- ז. במקומות המוסגרים במחזור כ'נוסח אחר' ("כקדושתך"/"כערכך", "איום"/"היום", ועוד) נהוג בבית חיינו לומר את שתי הנוסחאות²⁰⁸.
- ח. באמירת קדושה מכוונים את הרגליים עד שהש"ץ מגיע למילים "לדור ודור"²⁰⁹.
- ט. אומרים "אבינו מלכנו, זכור רחמך" בחזרת הש"ץ בכל תפילות היום²¹⁰.

ט.ז.

קריאת-התורה

- א. בפתיחת הארון בשחרית אומרים כל הציבור יחד²¹¹ י"ג מדות הרחמים ג' פעמים ולאחריהם "ריבונו של עולם" וכו', כמובא במחזור. וגם כשחל בשבת אומרים זאת²¹².

187. שם ע' 54. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 49 הע' 270.

188. שו"ע שם ס"א-ב.

189. קצות השולחן סי' כא ס"ג.

190. אשל אברהם סי' תקפב סק"א. דעת תורה סי' תקפב סק"ב. אלה המטה סי' תקפב סקט"ו.

191. משנה ברורה סי' תקפב סק"ד. אלה המגן סי' תקפב סק"ט. וטעם הדבר, שכיון שאמר "ובכן תן פחדך", מן הסתם חתם כהלכה ולא אמר כהרגלו בכל השנה. וראה עוד בנתיבות התפילה פי"ט ס"ד וש"נ.

192. שו"ת בית הלוי ח"א סי' מב.

193. ראה שו"ע אדה"ז סי' קכו ס"ג. ובנדוד - ראה שערי תשובה סי' תקפב סק"א. מטה אפרים סי' תקפב סק"ח. שו"ת מנחת שלמה סי' ב.

194. שו"ע אדה"ז סי' תקפב ס"ו.

195. מטה אפרים סי' תקפב סק"ח. מאמר מרדכי סי' תקפב סק"ו. דרך החיים סי' קמא ס"ד.

196. כמבואר להלן פרק כג ס"ח-ט.

197. שם סי' תריג ס"ז. וראה היום יום כ"ב מנחם אב.

198. סידור אדה"ז. ספר המנהגים ע' 47. רשימות חוברת ד ע' 18.

199. כמבואר להלן בפרק כג ס"ו.

200. ראה שו"ע אדה"ז סי' מו ס"א. סי' תריב ס"ו.

201. ספר המאמרים תש"ג ע' 11.

202. מטה אפרים סי' תקפד סק"ט. ופשוט שאין זה מעכב

203. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' צג.

204. שם.

205. שו"ע אדה"ז סי' קכג ס"ב.

206. כ"ה במחזור השלם' קה"ת תשס"ה בכ"מ. ובמ"א מובא שהיה חזר כססיים הש"ץ "מסוד תכמים ונבונים".

207. אגרות קודש ח"ג ע' ה.

208. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' צט.

209. מנהג כ"ק אדמו"ר. כ"ה במחזור השלם' קה"ת תשס"ה ב'הנהגות' על אתר.

210. ספר המנהגים, וראה בהמובא בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 50 הע' 281.

211. כיון ש"ג מדות הוא דבר שבקדושה, שאין לאומרו אלא בעשרה.

212. ספר המנהגים ע' 56. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קב-קג. וראה סידור רבינו הזקן

יח. תפילת מוסף

ברית

א. אם נערכת ברית-מילה בבית-הכנסת, מלים קודם אמירת "אשרי". מברכים על הכוס ונותנים לתינוק הנימול לטעום מהיין, חוץ ממה שנותנים לו לטעום כשאומרים "בדמיך חיי". באם הברית נערכת מחוץ לבית-הכנסת (בחדר סמוך וכיו"ב) - יחזירו את ספר-התורה לארון-הקודש לפני שיוצאים.²²⁷

"הנני העני ממעש"

ב. את תפילת "הנני העני ממעש" אומר הש"ץ בלבד.

מנהגי התפילה

ג. מכיון שאסור לש"ץ לעקור ממקומו בעת התפילה, לכן כשמתחיל חזרת הש"ץ יעמוד קצת רחוק מן התיבה, באופן שיוכל לכרוע ולהשתחוות בעת הכריעות שבעלינו לשבח' וב'סדר העבודה', כדלהלן.

ד. כ"ק אדמו"ר נהג לעמוד בעת אמירת "ונתנה תוקף"²²⁸.

ה. אין רוקקים באמירת "שהם משתחוים להבל ולריק" שבתפילת מוסף.²²⁹

ו. בעת הכריעות וההשתחויות שבתפילת מוסף צריך לנגוע בראשו בקרקע כפי שיפורט להלן. ולכן אם מדובר ברצפת אבנים או שיש וכדו' - יש לטטוח תחילה מפה או מגבת כדי להפסיק בין ראשו לקרקע.²³⁰ אולם אם מדובר ברצפת קרשים וכיו"ב - אין נוהגים להחמיר בזה.²³¹

ז. בעת אמירת המילה "כורעים" יש לכרוע, ולאחר מכן, במילה "משתחוים" - להשתחוות.

ח. סדר הכריעה וההשתחויה הוא כדלהלן: תחילה כורעים על הברכיים וגודלי הרגליים, ואחר-כך על גודלי הידיים.²³² כאשר שאר האצבעות קפוצות לתוכם.²³³ לאחר מכן מכופפים את הראש עד שנוגעים עם המצח בקרקע (בהפסק בגד וכיו"ב, כנ"ל) ומתרוממים עם הברכיים, כך שבזמן זה נשאר עומד על אצבעות רגליו וגודלי ידיו בלבד לרגע קט.²³⁴

ט. נשים אינן כורעות.²³⁵

י. כיון שכאמור אסור לש"ץ לעקור ממקומו בעת התפילה, לכן העומדים לידו יסייעו לו לקום מבלי שיצטרך לעקור רגליו.²³⁶

יא. ככל הנ"ל כן נוהגים בתיבות "היו כורעים ומשתחוים" שב'סדר עבודה'.

יב. באמירת "אתה כוננת" (תחילת 'סדר העבודה' במוסף) חזון צריך לומר בקול רם "אתה" ולהפסיק קמעה, ולהמשיך "כוננת" וכי.²³⁷

ברכת כהנים

יג. לפני ברכת כהנים, נוטלים הכהנים ידיהם כרגיל, עד פרק הזרוע. נוהגים שהלויים אשר נוטלים את ידי הכהנים,

ב. קוראים בתורה בנגינת הטעמים המיוחדת לימים הנוראים. וכן נהוג שהקריאה לעולה לתורה ואמירת ה"מי שברך" היא במנגינה זו. אך בעליית המפטיר המנגינה היא כרגיל (וכן בקריאת התורה שבמנחה, כדלהלן).²¹³

ג. נוסח "מי שברך" לעולה לתורה, כפי שהוא בסידור תורה אור²¹⁴: "מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פלוני בן פלוני) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום, לכבוד התורה (לשבת: ולכבוד השבת)²¹⁵, ולכבוד יום-הכיפורים²¹⁶, בשכר זה הקב"ה²¹⁷ ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין²¹⁸ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן".

יז. הזכרת נשמות

א. לאחר קריאת-התורה, מזכירים נשמות.²¹⁹

ב. מי שהוריו בחיים, יוצא מבית הכנסת בשעת אמירת 'זכור', ונוהגים גם לסגור את הדלתות.²²⁰

ג. אבלים שנמצאים בתוך שנת האבלות, נשארים בבית הכנסת, אך לא יאמרו התפילה.²²¹

ד. מי שכלו י"ב חודשי אבלותו, אך עדיין לא הושלמה השנה (כיון שהיתה שנה מעוברת), יאמר את תפילת 'זכור'²²².

ה. בתפילת 'זכור' מזכירים הנשמות עם שם אימם²²³ (ולא עם שם האב כבדרך כלל).

ו. רבותינו נשיאנו הקפידו לאחוז ב'עצי-חיים' של ספר-התורה המונח על הבימה.²²⁴

ז. 'ידוע מנהג החסידים להזכיר גם את כ"ק מו"ח אדמו"ר (וכן את רבותינו נשיאנו שלפניו, בנוגע לאלו שהכירו אותם), שזהו ענין שפעולתו היא עבור האומר...'²²⁵

ח. לאחר הזכרת נשמות, גם מי שלא אמר 'זכור' יכול לומר "אב הרחמים"²²⁶.

עם ציונים מקורות והערות על אתר הע' 81.

213. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קד.

214. המועתק כאן - ממהדורת תשמ"ז ואילך, חובר ע"י בעל שער הכולל נדפס גם בספרו פכ"ו ס"ה.

215. כן הוא בסידור תורה אור. ובשער הכולל שם אינו. ובקונטרס הסידור את כא תמה עליו, "דמאי שנא שבת מיר"ט". ובפסוקים השמיטו בשער הכולל כיון שמדבר שם רק במנהג ה"מי שברך" שבר"ה ויהי"כ"פ. וראה נתיבים בשדה השליחות ח"א ע' ש"ב הע' 3.

216. כן הוא בשער הכולל שם. וכן העיר לתקן בקונטרס הסידור את כב. מחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך על אתר. נתיבים בשדה השליחות שם ע' שטו. אך יש אומרים: "ולכבוד יום הדין".

217. בשער הכולל נשמטה תיבה זו בטעות - ראה נתיבים בשדה השליחות שם ע' שיג הע' 9.

218. מיקום הוספה זו כאן היא רק בסידורי תורה אור. אבל בסידורי תהלת ה' ומחזורי חב"ד מופיע נוסח זה אחר "וישלח ברכה" וכו'. ובמחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך נקטו כבסידור תורה אור. ואילו במהדורת נ"י תשס"ה נקטו כבסידור תהלת ה'. וראה נתיבים בשדה השליחות שם ע' שיג הע' 11 ובע' שטו, שצידד כבסידור תורה אור.

יש המשמיטים כל הוספה זו - כן משמע בשער הכולל שם שכתב כן רק לגבי ראש-השנה (אבל ראה נתיבים בשדה השליחות ע' ש"ד הע' 12). וכ"ה במחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך (אבל במהדורת נ"י תשס"ה הוא ככתורה אור).

יש המשמיטים רק תיבת "ויכתבהו" - מחזור חב"ד במהדורות הישנות. נתיבים בשדה השליחות שם ובע' שטו.

219. שו"ע אדה"ז סי' תרכא סי"ד.

220. שערי אפרים שער י ס"ב.

221. הוראת כ"ק אדמו"ר הרי"צ - הובאה באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רכא. וש"נ.

222. הוראת כ"ק אדמו"ר מוה"ש"ב, לפי עדות הרב יעקב לנדא ע"ה - קובץ הערות המתמדים ואנ"ש מאריסטאן גל' שמת ע' י.

223. סידור תורה אור ע' 259. המלך במסיו ח"ב עמ' קסו. וראה כף החיים סי' רפד סקל"ז ע"פ זוהר ח"א פד, א.

224. לקוטי שיחות ח"ד ע' 233. המלך במסיו ח"א ע' שט.

225. שיחת כ"ק אדמו"ר אחרון על פסח תשכ"ו (תורת מנחם חמ"ו ע' 343).

וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 51, שלכאורה הכוונה להזכיר נשמת האדמו"ר קודם נשמת הוריו, וע"ה המנהג בברכת המזון באמירת "ורחמן הוא יברך את אדוננו מורנו ורבינו לפני הרחמן הוא יברך את אבי מורי" וכו' וכן בפסוקים לשמות אנשים שבסיום שמונה-עשרה. 226. המלך במסיו ח"ב ע' נט.

227. לוח כולל חב"ד לפי שו"ע אדה"ז סי' תרכא ס"ה.

228. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלא.

229. 'רשימות' חוברת פג ע' 10. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 109.

230. כמבואר בשרי"ע אר"ח סו"ס קלא. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 110.

231. ספר המנהגים ע' 57. צמח צדק פסקי-דינים, חידושים על הרמב"ם הל' תפילה פ"ה ה"ג.

232. רשימות חוברת ד ע' 10.

233. הנהגת כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קלב.

234. 'רשימות' שם.

235. כנראה מטעמי צניעות - ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב אר"ח סו"ס ער.

236. מטה אפרים סי' תקצב סק"א.

237. ספר השיחות תש"ד ע' 6-25.

נוטלים את ידיהם תחילה, אבל בנטילה זו, יטלו רק עד סוף קשרי האצבעות²³⁸.

סיום התפילה

יד. ביום-הכיפורים אחר מוסף אין אומרים "אין כאלוקינו" ו"עלינו לשבח" אלא לאחר תפילת נעילה²³⁹.

טו. אחר מוסף אומרים מזמור "למנצח יענך" ואת שיעור תהילים היומי, ולבסוף את תשעת המזמורים: קלג-קמא²⁴⁰.

טז. בין תפילת מוסף לתפילת מנחה מפסיקים, אם אפשר, לכל הפחות שלושת רבעי שעה²⁴¹.

י.ט.

תפילת מנחה

ברכת הטלית

א. כשחוזרים ולבושים את הטלית לתפלת מנחה - אין מברכים עליה²⁴².

קריאת התורה

ב. במנחה קוראים בתורה בנגינת הטעמים הרגילה²⁴³.

ג. העולה השלישי לתורה קורא "מפטיר יונה". על עליית וקריאת הפטרה זו נאמר שנותנת כח לתשובה²⁴⁴ והיא סגולה לעשירות²⁴⁵.

סיום התפילה

ד. לאחר סיום חזרת הש"ץ: קדיש תקבל, "לדוד ה' אורי", קדיש יתום, והאבלים אומרים משניות וקדיש דרבנן. וכאמור, לא אומרים "עלינו לשבח" עד לאחר תפילת נעילה.

כ.

תפילת נעילה

מנהגי התפילה

א. לפני תפילת נעילה פותחים את ארון-הקודש והוא נשאר פתוח במשך כל זמן התפילה עד אחרי תקיעת-שופר²⁴⁶.

ב. בחצי קדיש שלפני תפילת נעילה ובקדיש תקבל שלאחריה אומרים "לעילא ולעילא מכל ברכתא" וכו'²⁴⁷.

ג. בנעילה אומרים בתפילה (וב"אבינו מלכנו") "חתמנו" (במקום "כתבנו"), "וחתום" (במקום "וכתוב"), "ניזכר וניחתם" (במקום "ניזכר וניכתב").

ד. אומרים "היום יפנה" גם אם כבר העריב היום, אבל לכתחילה יש להגיע לפיוט זה לפני השקיעה²⁴⁸.

ה. כ"ק אדמור"ר הרשב"ב נהג לומר: "ואוצרך, הטוב לנו, תפתח"²⁴⁹.

ו. אין נשיאת כפיים בנעילה, גם אם הוא לפני השקיעה²⁵⁰, אבל אומרים "אלוקינו ואלוקי אבותינו" וכו', ואפילו אם כבר ירד הלילה²⁵¹.

ז. בתפילת נעילה אומרים "אבינו מלכנו" גם כשחל בשבת.

תקיעת שופר

ח. באמצע קדיש תקבל (אחרי "דאמרין בעלמא", לפני אמירת "תתקבל") שלאחר תפילת נעילה מנגנים את 'מארש נפוליון', ואחר כך תוקעים תקיעה אחת²⁵².

ט. יש להימנע מלתקוע בשופר קודם צאת-הכוכבים²⁵³, אבל אין צריך לחכות לזמן "צאת הצום" המופיע בלוחות, אלא אפשר לתקוע מיד בצאת-הכוכבים²⁵⁴, אך מוטב לאחר התקיעה, כדי למנוע מכשול²⁵⁵.

סיום התפילה

י. לאחר התקיעה סוגרים את הארון, וממשיכים באמירת הקדיש.

יא. לאחר תפילת נעילה אומרים את תשעת המזמורים האחרונים בתהילים: קמא-קנ²⁵⁶.

כא.

מוצאי יום-הכיפורים

(צאת הצום: ירושלים 18:55, תל אביב 18:57, חיפה 18:56, באר שבע 18:57, צפת 18:54)

תפלת ערבית

א. מתפללים מעריב לבושים ב'קיסל' ובטלית כשהיא מונחת על הכתפיים, וחובשים הכובע²⁵⁷.

ב. מי שטעה בתפילת שמונה עשרה ואמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" - אינו חוזר, אבל אם אמר "זכרנו לחיים" פוסק ומתחיל "מלך עוזר", ואם כבר אמר "וכתבנו בספר החיים" - גומר תפילתו, ומתפלל שוב בתורת נדבה²⁵⁸.

הבדלה

ג. קודם הבדלה נוטלים ידיים עד פרק הזרוע ג' פעמים לסירוגין²⁵⁹, אך אין מברכים על נטילת ידיים²⁶⁰.

ד. בהבדלה, כמו במעריב - לבושים בקיסל ובטלית כשהיא מונחת על הכתפיים, וחובשים הכובע²⁶¹.

ה. בסדר הבדלה אומרים את הפסוקים "הנה אל ישועתי" וכו', כמו בכל מוצאי שבת ויום-טוב²⁶².

ו. אין מברכים על הבשמים אלא אם זה מוצאי שבת²⁶³.

ז. בין שחל יום-הכיפורים בשבת ובין כשחל בחול, מברכים "בורא מאורי האש" דוקא על 'נר ששבת', היינו שדלק מערב יום-הכיפורים דווקא. ובאם אין לו - ידליק מנר של חברו שדלק כל יום-הכיפורים²⁶⁴. ואם לא מצא 'נר ששבת' - לא יברך את ברכת הנר²⁶⁵.

ח. לכתחילה יש לברך על אבוקה כמו במוצאי-שבת, ולכן יצרף לנר ששבת נר נוסף ויברך על שניהם²⁶⁶.

ט. אף שבכל השנה לא נותנים לאחרים משיירי כוס ההבדלה,

252. ספר המנהגים ע' 59.

253. אף שמעיקר הדין מותר לתקוע בשופר החל מ'בין השמשות' (שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג סי"א) - ראה אוצר מנהגי חב"ד שם עמ' רמב

254. א"ע שמעיקר הדין מותר לתקוע כבר בבין השמשות (ראה שו"ע אדה"ז שם סי"א), הנהגה כזו עשויה להביא לידי מכשול, שכן יש מהמון העם שעלולים לנהוג כחול מיד אחר התקיעה - הלכות ומנהגי חב"ד ע' 55.

255. כדלעיל בהערה הקודמת.

256. ספר המנהגים ע' 59.

257. ספר המנהגים ע' 59.

258. לוח כולל חב"ד.

259. גם הכהנים שנטלו ידיהם היום - ספר המנהגים ע' 59.

260. לוח כולל חב"ד. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 56.

261. ספר המנהגים ע' 59. וראה המלך במסיבו ח"ב ע' קפא.

262. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רמז.

263. שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג ס"ג.

264. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג ס"ה-ח.

265. שם ס"ה.

266. נטעי גבריאל, הל' יום הכיפורים, פס"ז סכ"א.

238. כמבואר להלן פרק כג ס"ה וש"ג.

239. שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג ס"א.

240. ספר המנהגים ע' 59.

241. ספר המנהגים ע' 59.

242. אם לא עברו ארבע שעות מאז שפשטה - ראה ציצית הלכה למעשה ע' קעז לפי לקוטי שיחות ח"ד ע' 1363.

243. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רלג.

244. המלך במסיבו ח"א ע' בשם כ"ק אדמור"ר הרי"צ.

245. ספר המנהגים ע' 59.

246. ספר המנהגים ע' 64.

247. ספר המנהגים ע' 59.

248. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג ס"ד. ספר המנהגים ע' 59.

249. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רלט

250. וראה ספר המנהגים שם, שאין אומרים אפילו עוד היום גדול. וע"ע אגרות קודש ח"ח ע' 5.

251. שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ג ס"ח.

אך במוצאי יום-הכיפורים אפשר לחלק מכוס ההבדלה, וכפי שנהגו כ"ק אדמו"ר הרשב"ב וכ"ק אדמו"ר הרי"צ²⁶⁷.

י. איש שכבר יצא ידי חובת הבדלה, יכול להבדיל שוב - רק לגבר אחר או לקטן. אבל אינו יכול להבדיל שוב בשביל אשה או קטנה. ולכן, אם שמע הבדלה בביהכ"נ ויצא ידי חובה, ואשתו או בתו, לא שמעו - צריכות להבדיל בעצמן²⁶⁸.

אם יודע שיקשה עליהן להבדיל בעצמן או לשמוע הבדלה במקום אחר - יכוין שלא לצאת ידי חובתו בהבדלה שבביהכ"נ, כדי שיוכל להבדיל בביתו (ומובן שאז לא יטעם מאומה לפני ההבדלה שעורך בביתו).

יא. לאחר הבדלה עורכים "קידוש לבנה" בחגירת אבנט ומתוך הסידור²⁶⁹.

יב. באם אפשר, לפני קידוש לבנה ירחץ פניו ויחליף הנעליים, ובלבד שלא יפסיד את המניין²⁷⁰.

יג. במוצאי יום-הכיפורים מאחלים "גוט יום טוב"²⁷¹, ובלובאוויטש היו מכריזים זאת²⁷².

יד. אם הוא מוצאי שבת - אומרים "ויתן לך".

סעודת מוצאי יום-הכיפורים

טו. במוצאי יום-הכיפורים נוטלים ידיים ואוכלים סעודה חשובה מתוך שמחה. אכילתה בהרחבה ממשיכה השפעות גשמיות בהרחבה על כל השנה²⁷³.

טז. בסעודת מוצאי יום-הכיפורים טובלים פרוסת "המוצאי" בדבש²⁷⁴.

עשיית הסוכה

יז. המדקדקים במצוות מתחילים מיד במוצאי יום-הכיפורים לעסוק בעשיית הסוכה²⁷⁵, ועכ"פ מדברים מענין עשיית הסוכה²⁷⁶.

כב. התענית

איסור אכילה ושתייה

א. אכילה ושתייה ביום-הכיפורים אסורים מן התורה, אפילו במשהו²⁷⁷, אולם אינו חייב חטאת אלא באם אכל או שתה בשיעור מסוים. ולכן, מי שלא יכול לצום, וכגון חולה שיש בו סכנה או מי שאינו מסוגל לצום - מותר לו לאכול או לשתות בכמות פחותה משיעורים אלו²⁷⁸, וכדלהלן.

הבהרה חשובה: מאחר שבדיני מעוברת, יולדת, מניקה והחולה בצום, ישנם פרטים רבים ויש לדון כל אדם לגופו ובהתאם למצבו - אין בכלל הבא לקמן בכדי לקבוע מסמרות בנידון, רק להעיר ולכוון באופן כללי בלבד ואין בדברינו תחליף כלל לצורך להיוועץ באופן פרטי עם רב ורופא מבעוד מועד.

267. המלך במסיבו ח"א ע' קיח.

268. ראה שו"ע אדה"ז סי' רצו סי"ט.

ואשה שלא הבדילה, יכולה להבדיל גם בשביל אשה אחרת, כמשמעות דברי אדה"ז שם, שכתב שאיש לא יכול לצאת ידי חובה מאשה, משמע שאשה כן יכולה לצאת י"ח מאשה אחרת.

269. ספר המנהגים ע' 59. וראה עוד הלכות ומנהגי חב"ד ע' 57.

270. לוח כולל חב"ד.

271. ספר המנהגים שם.

272. ספר השיחות תרצ"ז ע' 55. וראה שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ב שצריך לפרסם שמוצאי יום-הכיפורים הוא יום טוב, ולכן, יפקדו איש את רעהו בצאתו מבית הכנסת, כדרך שאומרים בשבת וי"ט.

273. לשמע-און עמ' 145 בשם כ"ק אדמו"ר מהורש"ב. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רנא.

274. היום יום ח"ב. אבל שמים מלח על השלחן.

275. רמ"א סי' תרכ"ד סי"ה. שו"ע אדה"ז סי' תרכ"ה סי"א.

276. ספר המנהגים ע' 59. וראה גם ספר השיחות תש"ג ח"א ע' 41.

277. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרי"ב סי"א וט"ז.

278. ראה שם סי' תרי"ב סי"ג-יד.

הבהרה נוספת: אם הליכת האדם לבית הכנסת תגרום שיגיע למצב שבו יצטרך לאכול או לשתות אפילו משהו - עליו להישאר בבית ולנוח²⁷⁹. יתירה מכך: גם מי שהתירו לו לשתות בשיעורים - עליו להישאר בבית לנוח ולא להתפלל בציבור, אם עקב כך ימנע ולו פעם אחת בלבד משתייה של פחות משיעור²⁸⁰.

מעוברת

ב. נשים מעוברות ומניקות חייבות לצום ביום-הכיפורים²⁸¹. ולכן טוב שיכינו עצמן כראוי בימים הסמוכים לצום ע"י שירבו בשתייה ובשאר דברים המחזקים.

ג. מעוברות שחוששות שהצום יגרום להם חולשה גדולה, או שיש סכנה להריון מכל סיבה שהיא (כגון: הריון בסיכון, צירים מוקדמים, סכרת, לחץ דם, חוסר ברזל, חום גבוה, התייבשות וכיוצא בזה) - עליהן להיוועץ עם רב ורופא לפני יום-הכיפורים, האם הן מחויבות לצום במצבן, ובאם לא - האם די שישתו בשיעורים או אפילו כרגיל, וכמו-כן אם זקוקות גם לאכול בשיעורים. וראה לקמן דיני שתייה ואכילה בשיעורים.

יולדת

ד. יולדת, עד שלשה ימים מהלידה - אינה צריכה לצום, אלא אוכלת ושותה בשיעורים²⁸². בענין אופן חישוב ג' ימים אלו יש לשאול רב מורה-הוראה.

ה. לאחר שלשה ימים מהלידה ועד שבוע - הדבר תלוי בהרגשתה היא²⁸³, והיות שיש בדבר פרטים נוספים תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ו. לאחר שעבר שבוע מהלידה - עליה לצום כרגיל²⁸⁴, במידה ומכל סיבה שהיא מרגישה חולשה יתירה תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ז. אשה שעברה הפלה, באם היה זה לאחר ארבעים יום מתחילת ההריון - דינה כדין היולדת דלעיל²⁸⁵, אולם באם הפילה לפני שעברו ארבעים יום - תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ח. יולדת שילדה בניתוח קיסרי - הדבר תלוי במצבה ולכן תתייעץ עם רופא ורב מורה הוראה כיצד לנהוג.

מניקה

ט. אשה מניקה חייבת לצום, כאמור. באם חוששת שבמידה ולא תשתה לא תהיה לה כמות מספקת של חלב - עליה לתת לתינוק תחליפים או להכין חלב לפני יום-הכיפורים. ובמידה שחוששת שזה לא יספיק או כשהתינוק יונק רק ממנה - תשאל רב מורה הוראה כיצד לנהוג.

חולה

התייעצות עם רב ורופא

י. בצום יום-הכיפורים גם חולים מחויבים לצום, אלא שחולה שעלול להסתכן בעקבות הצום - יש לברר עם רופא האם מצבו הרפואי מאפשר לו לצום ובהתאם לכך להיוועץ ברב כיצד עליו לנהוג²⁸⁶.

יא. בעת התייעצות עם רופא אודות מצב רפואי לגבי הצום יש לוודא את הפרטים הבאים, ובסדר דלהלן:

279. שו"ת חתם סופר ח"ו סי' כג.

280. שכן הליכה לבית הכנסת או השתתפות בתפילה היא בחשיבות משנית ביחס למצוה מן התורה לצום - ראה שמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' צד בשם הגרש"ז אויערבך ע"ה.

281. שו"ע אדה"ז סי' תרי"ז סי"א.

282. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרי"ז סי"ד.

283. שו"ע אדה"ז שם ובס"ה.

284. שם סו"ד.

285. ראה ביאור הלכה סי' תרי"ז ד"ה יולדת. שמירת שבת כהלכתה שם ס"ז.

286. בדבר חיוב חולה שאין בו סכנה בצום - ראה מנחת חינוך מצוה שיג סק"ה. קצה המטה סי' תרי"ח סק"ז. שדי חמד, מערכת יום-הכיפורים, סי' ג אות יג. ועוד.

1) האם יכול לצום באופן מלא.

2) במידה ודעת הרופא שלא יכול לצום - האם אפשר להסתפק בשתייה (בפרט שתיה מזינה, כגון מיץ ענבים טבעי, שייק פירות נוזלי ביותר וכיו"ב) בשיעורים, כדלהלן.
3) במידה ודעת הרופא שצריך גם לאכול - האם אפשר להסתפק באכילה בשיעורים, כדלהלן²⁸⁷.

יב. גם אם בשנה שעברה קיבל פסק מרב בקשר עם מצבו הרפואי, עליו להציג שוב בפני הרופא והרב את מצבו העדכני ולשאול לדעתם.

יג. חולה הנמצא במצב של סכנה מיידית או בספק סכנה מיידית ביום-הכיפורים, או אדם שחש מאוד ברע לפתע עקב הצום עד כדי כך שהוא מסופק אם נכנס למצב של סכנת חיים מיידית והמצב בהול - אין להשתוות כדי לברר את דינו אלא יאכל וישתה מיד בהתאם לצורך²⁸⁸.

אכילה ושתייה כדי צורכו

יד. כיון שאיסור אכילה ושתייה ביום-הכיפורים הוא אפילו במשהו, כאמור, לכן חולה שהתירו לו לשתות או אף לאכול בשיעורים, עליו לשים לב לאכול ולשתות כדי צרכו ואיסור לו להקל ולאכול או לשתות יותר מכדי צרכו.

מאידיך, אסור לו גם להחמיר ולאכול או לשתות פחות מכדי צרכו. וכל שכן שאסור לו לחולה להחמיר על עצמו לצום על-אף הוראת הרופא והרב שאין לו לצום²⁸⁹.

טו. כמו כן, מי שלפי ההלכה אינו מחויב לצום, אין צורך להכניס לו עירוי נוזלים כדי לאפשר לו לצום²⁹⁰.

טז. כאמור לעיל, מי שההליכה לתפילה בבית-הכנסת תגרום לו שיצטרך לאכול או לשתות בשיעורים - עליו להימנע מללכת לבית-הכנסת ויתפלל בביתו (ואפילו על מיטתו). ואפילו אם בלאו-הכי אוכל ושותה בשיעורים (עקב מצבו הרפואי וכיו"ב), מכל-מקום אם על-ידי ההימנעות מההליכה לבית-הכנסת הוא ישתה או יאכל פחות פעמים במשך יום-הכיפורים - גם-כן עליו להימנע מללכת לבית-הכנסת²⁹¹.

תרופות

יז. תרופות שאין חובה לקחתם (ע"פ חוות דעת רופא) - אסור לקחתם ביום-הכיפורים ואפילו אם בולע אותן בלי שתייה כלל²⁹².

יח. תרופות שחובה לקחתם (ע"פ חוות דעת רופא) המיועדות לחולי שיש בו סכנה או המיועדות לכך שהחולה לא יבוא לידי סכנה, כגון תרופות לשמירת לחץ-דם, סכרת, בעיות לב, כליות, תרופות פסיכיאטריות, וכן כל כיוצא בהן - מותר לקחתן לכתחילה ביום-הכיפורים ואין צריך לחכות עד שחש-ושלום יורע מצבו²⁹³. אך טוב לשאול את הרופא האם ניתן לדחות באופן חריג את נטילת התרופה למוצאי יום כיפור.

יט. מי שהותר לו לקחת תרופות אלו, באם מדובר בכדורים - יש לו לבלועם ללא מים. ובאם מדובר בכדורים עם טעם - יש

לעוטפם בנייר וכיו"ב. ואם מדובר בגלולה מרה - אין צורך לעוטפה.

מי שאינו יכול לבלוע את הכדורים ללא מים - אם מדובר בתרופה מרה, ירסק את התרופה במעט מים באופן שהמים נשארים מרים מהתרופה ואין בהם הנאה. ואם מדובר בתרופה שאינה מרה וכן תרופות שאי-אפשר לרסקן במים - יערבב בתוך מעט מים דבר מר כסודה לשתייה או תמצית תה מרה ויבלע את התרופה וישתה את המים²⁹⁴.

שיעורים

כ. מי שקיבל היתר מרב לאור מצבו הרפואי וכיו"ב לשתות ולאכול בשיעורים עליו לנהוג באופן דלהלן.

כא. שתייה: שיעור כמות השתייה שהתירו בשעת הצורך הוא 'כמלא לוגמיו', דהיינו כמות השתייה שאדם מסוגל למלא בצד אחד של פיו. ולמעשה מדובר בכ-40 סמ"ק (מ"ל). שיעור זה של 40 סמ"ק (מ"ל) הוא באיש או אישה ממוצעים, אך מי שמבנה גופם קטן (צעירים וכיו"ב), שפיהם קטן יותר, צריכים לשער לפי הכמות הנכנסת לפיהם, ולכן עליהם לשתות רק כ-35 סמ"ק (מ"ל)²⁹⁵.

כב. מדידת כמות השתייה הנ"ל ניתן לעשותה באמצעות בקבוקים עם סימוני הכמויות, כבקבוקי תינוקות, מזרק וכדומה, ומותרת אף ביום-הכיפורים עצמו, אם כי טוב לעשות זאת מבעוד יום²⁹⁶.

כג. אופן השתייה: לאחר סיום שתיית הכמות המותרת הנ"ל יש להמתין לכתחילה 9 דקות עד לתחילת השתייה הבאה²⁹⁷. ואם חש צורך לשתות יותר - לא יגדיל את כמות השתייה - אלא יצמצם את ההמתנה בהתאם לצורך: ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות. באם יודע שגם זה אינו מספיק - יש להיוועץ ברב מורה הוראה.

כד. סוג השתייה: אין חייבים לשתות דווקא מים, אלא אפשר ואף מומלץ לשתות משקאות מזינים כגון: מיץ ענבים, מיצי פירות, מרק, דבש, חלב, לֶבָן, יוגורט נוזלי, 'שייק' נוזלי וכיו"ב, ובפרט שכאשר ישתה משקאות מזינים יזדקק לפחות שתייה, ולכן עדיף לנהוג כך²⁹⁸.

כה. דברים נוזליים נחשבים משקה ולכן לֶבָן, יוגורט, שייק נוזלי וכיו"ב מוגדרים כשתייה (כאמור), אלא שיש לוודא שהם אכן נוזליים ולא נקשרו (ע"י שינערם וכיו"ב).

כו. אכילה: שיעור כמות האכילה שהתירו בשעת הצורך הוא אוכל מוצק בכמות של 30 סמ"ק. ובשעת הדחק ניתן להקל בהדרגה עד כ-38 סמ"ק²⁹⁹.

כז. מדידת כמות האכילה הנ"ל היא לפי נפח³⁰⁰ (ולא לפי משקל), וכבר שיערו שהכמות המותרת (30 סמ"ק) היא הכמות הממלאת קופסת גפרורים רגילה המצויה בארץ הקודש.

294. שם.

295. וכמוכן שאינו צריך לברך על מים אלו לאחר שעיב בהם דבר מר ופגמם - ראה שו"ע אדה"ז סי' רד סי"ד.

296. שו"ע אדה"ז סי' תריח סי"ב.

297. אך יובהר, כי גם השיעור של 40 סמ"ק (מ"ל) הוא פחות מעט מהשיעור המקסימלי שהתירו תכמים, ולכן גם אלו שמבנה גופם קטן (צעירים וכיו"ב) שעליהם לשתות 35 סמ"ק (מ"ל), גם אם טעו בכמה מ"ל בודדים מעבר לשיעור נחשב שצמו.

298. כף החיים סי' תריח סקל"ז, סק"מ וסקמ"ה. שמירת שבת כהלכתה פל"ט סכ"א.

299. שו"ע אדה"ז שם סט"ו.

300. ראה תורת היולדת פכ"ב הע' נא. מקראי קודש שם סל"ח ובהערות שם. וש"נ.

299. ראה שו"ע אדה"ז שם סי"ג. שלכתחילה מאכילים את החולה פחות מכותבת, דהיינו שני שליש ביצה, ובדיעבד ניתן להאכילו עד קרוב לכביצה שהיא כותבת שלמה. וראה שיעורי תורה להגרא"ח נאה סי' ג ס"י ואילך ש'כותבת' היא 40 סמ"ק, ושיעור 30 סמ"ק הוא רוב כ'כותבת הגסה' (והיא שני שליש ביצה, כאשר הביצה היא 45-50 גרם), וכן עושים לכתחילה. ובדיעבד יש להקל עד 38 סמ"ק, שהם כמעט 'כותבת' שלמה.

300. ראה שיעורי תורה שם.

לאור זאת, מאכל מנופח, כעוגה אוריית וכיו"ב, ידחוס אותו, לפי שאין האוויר שבתוכו נכנס בכלל חשבון שיעור הנפח. וראה שמירת שבת כהלכתה פל"ט סוסי"ט ובהע' עא.

287. שכן, גם כאשר ישנה סכנת נפשות, אם אפשר להסתפק בשתייה בלבד - אין לאכול. וגם כאשר יש צורך לאכול ולשתות, צריך החולה, באם הדבר אפשרי, לשתות ולאכול בשיעורים - ראה שו"ע אדה"ז סי' תריח סי"ג-ד.

288. כפי הדין בהל' רפואה בשבת - ראה שו"ע אדה"ז סי' שכח ס"ב. וראה ערוך השולחן שם סק"ב, דהיינו דוקא כשהמצב בהול. וראה גם בשמירת שבת כהלכתה פל"ב הע' ג. וה"ה בנדר"ד. וראה עוד מקראי קודש (הררי), הל' יום הכיפורים, פ"ט סט"ו ובהערות שם. וש"נ.

289. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריח סי"א-ב.

290. ראה שו"ת אגרות משה אר"ח ח"ג סי' צ וח"ד סי' קא אות ג. שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א וח"ד סי' נז. שו"ת שבט הלוי ח"י סי' צא וח"א סי' קמה. שו"ת מנחת שלמה תנינא סי' נח אות כז.

291. ראה שו"ת חתם סופר ח"ו סי' כג. שמירת שבת כהלכתה פל"ט סכ"ח.

292. ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"ב ובהמצוין שם. שמירת שבת כהלכתה שם ס"ח.

293. ראה שמירת שבת כהלכתה שם.

- (במצבים שהותר לו לאכול ללא שיעורים) - מברך על הנטילה. אך את ברכת "המוציא" מברך בכל מקרה³¹².
- ז. אם אכל כזית לחם 'בכדי אכילה פרס' (דהיינו בתוך 4 דקות) - מברך ברכת המזון, וכיון שאכל בהיתר, הרי זה ככל יום-טוב, וצריך לומר "יעלה ויבוא", ואומר בו³¹³: "ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה, ביום מקרא קודש הזה", ואם חל בשבת - אומר גם "רצה"³¹⁴.
- ח. כמו כן, בברכת מעין שלש מזכיר את יום-הכיפורים: "וזכרנו לטובה, ביום-הכיפורים הזה"³¹⁵. וכשחל בשבת - מוסיף לפני כן גם: "ורצה והחליצנו ביום השבת הזה".
- ט. קטנים הזקוקים לאכילה ביום-הכיפורים, יש להשגיח עליהם שלא יאכלו אכילה גסה³¹⁶ ושיברכו כדין³¹⁷.
- מ. על כל מה שאוכל ושותה, אפילו אם אוכל פחות משיעור מברך ברכה ראשונה כרגיל³¹⁸.

כג. רחיצה וסיכה

הרחיצה האסורה

- א. כל רחיצה של תענוג אסורה ביום-הכיפורים, בין בחמין ובין בצונן, ואפילו אצבע קטנה אסור לרחוץ³¹⁹.
- ב. רחיצה שאינה לתענוג, אלא להסרת לכלוך - מותרת, רק שיזהר לרחוץ באופן נקודתי את המקום שהתלכלך ולא יותר³²⁰.

נטילת ידיים

- ג. בכל פעם שנוטלים ידיים במשך יום-הכיפורים יש ליטול רק עד סוף קשרי האצבעות (מקום חיבור האצבעות לכף היד) ולא את כל היד³²¹.
- ד. הכהנים נוטלים ידיהם בשחרית כרגיל, עד פרק הזרוע³²². כמו כן, לפני ברכת כהנים, נוטלים הכהנים ידיהם כרגיל, עד פרק הזרוע³²³.
- ה. נוהגים שהלויים אשר נוטלים את ידי הכהנים, נוטלים את ידיהם תחילה³²⁴, אבל בנטילה זו, יטלו רק עד סוף קשרי האצבעות³²⁵.
- ו. מי שהותר לו לאכול לחם ביום-הכיפורים - נוטל ידיו כרגיל, עד פרק הזרוע³²⁶.
- ז. ביום-הכיפורים אין ליטול ידיים אלא כשיש חובה בדבר.

- כח. אופן האכילה: לאחר סיום אכילת הכמות המותרת הנ"ל יש להמתין לתחילה 9 דקות עד לתחילת האכילה הבאה³⁰¹. ואם חש צורך לאכול יותר, יצמצם את ההמתנה בהתאם לצורך: ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות. באם יודע שגם זה אינו מספיק - יש להיוועץ ברב מורה הוראה.
- כט. סוג האכילה: ניתן לאכול כל מאכל מוצק מכל סוג שהוא, אולם יש לדעת אשר ממרח/רוטב וכיו"ב בטל הוא למאכל, ולכן כאשר מורחים ממרח על לחם - הוא נחשב לחלק מהמאכל ומצטרף לשיעור המאכל³⁰².
- ל. שיעורי האכילה והשתייה אינן מצטרפים זה לזה, היינו שההמתנה האמורה (9 דקות וכיו"ב) צריכה להיות בין אכילה לאכילה ובין שתיה לשתיה. אבל מותר לשתות מיד לאחר שאכל, ובלבד שמהשתיה הקודמת יעבור הזמן האמור. וכן בנוגע לאכילה³⁰³.

טבלת שיעורים		
	לכתחילה	בשעת דחק
אכילה	30 סמ"ק	38 סמ"ק
שתיה	לאדם בינוני: 40 סמ"ק, למי שמבנה גופו קטן: 30-35 סמ"ק או במדידה	
זמן ההפסקה בין כל אכילה/שתיה	כל 9 דקות	יכול לצמצם ההפסק בהתאם לצורך: ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות

קטנים

- לא. קטנים וקטנות שהגיעו לחינוך למצוות עיננו (מגיל 9-10 ועד גיל בר/בת מצוה³⁰⁴), צריכים לחנכם למצוות עיננו דהיינו לצום מעט שעות ולאכול מאוחר יותר מהזמן שהם רגילים לאכול תמיד, כפי כוחם³⁰⁵, ואם אכלו או שתו (בזמן שעליהם לצום) - האב צריך למחות בידם³⁰⁶.
- לב. אבל קטנים שלא הגיעו לגיל חינוך - אינם מתענים כלל (ואפי' לא לביל יום כיפור בלבד³⁰⁷), ואפילו אם הקטן רוצה להחמיר על עצמו - אין לאפשר לו, כדי שלא יבוא לידי סכנה³⁰⁸.
- לג. אין להתעסק בהכנת המאכלים עבור קטנים, אלא אם כן אינם יודעים להכין לעצמם, אבל לגעת במאכלים או לתת להם מאכלים מוכנים - מותר³⁰⁹.

דיון האוכל ביום-הכיפורים

- לד. האוכל ביום-הכיפורים אינו צריך לעשות קידוש ולבצוע על לחם משנה, כיון שלא תקנו חכמים קידוש ולחם משנה ביום-הכיפורים³¹⁰.
- לה. האוכל לחם ביום-הכיפורים - נוטל ידיו כרגיל, עד פרק הזרוע³¹¹.
- לו. אם אוכל לחם לשיעורין, כיון שהוא פחות מכביצה כנ"ל - אינו מברך "על נטילת ידיים". ואם אוכל יותר מכביצה

312. ראה שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"ב.
 313. לפי ספר המנהגים ע' 64 בשוה"ג.
 314. שו"ע אדה"ז שם. וראה שער הכולל פל"ד אות ט. פסקי הסידור אות קפה. הגהות לסידור רבינו הזקן אות ע (הובא בשלחן מנחם ח"ג ע' קנז).
 315. ראה שער הכולל שם. שמירת שבת כהלכתה שם הע' קו בשם הגרש"ז אויערבך ע"ה.
 316. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריב ס"ה-ו.
 317. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ז ע' ב.
 318. שהרי מברכים אותה אפילו על אכילה כלשהי ואין צריך בה שיעור - ראה שו"ע סי' רי ס"א.
 319. שו"ע אדה"ז סי' תריג ס"א.
 320. שם.
 321. שם ס"ב-ג. וראה ספר המנהגים ע' 59. אגרות קודש ח"ג ע' קמו.
 322. כדעת הקיצוניים ש"י קלג ס"ז, ודלא כהמסגרת השולחן על אתר - הוראת כ"ק אדמו"ר שהובאה באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' ריו. וראה דיון בזה בקובץ הערות התמימים ואג"ש כפר-חב"ד גל' קעב ע' 28-31.
 323. ומ"מ ישבו ויטלו ידיהם לסירוגין במוציא יום-הכיפורים - לקוטי שיחות ח"ט סו"ע 386.
 324. מטה אפרים סי' תריג סק"ח ובאלף-למטה שם סק"ח. סי' תרכא סק"ו. לקוטי שיחות ח"ט סו"ע 386. וראה גם שבת המועדים ע' 51 ובהע' 14.
 324. שו"ע אדה"ז סי' תריג ס"ו.
 325. מטה אפרים סי' תרכא שם ובאלף למטה שם סק"ו, כי אינו 'חיוב' ללוי, אלא רק מנהג. אכן בשבת המועדים ע' 50 הסתפק במנהג הלויים הוה למעשה. אבל בהתקשרות גל' א'קד ע' 14 הע' 25 כתב לדייק משר"ע אדה"ז שם שדין הלויים שווה לדין הכהנים בזה, משמע שנוטלים ידיהם עד הזרוע, אולם בהלכות ומנהגי חב"ד הושמש דיוק זה. מה גם, שאדה"ז לא כתב שם כלל עד היכן יטול ידיו, ובסעיפים שקודם לכן לא מצינו שהתיר ליטול יותר מסוף קשרי אצבעותיו.
 326. ראה לעיל פרק כב סל"ה.

301. שו"ע אדה"ז שם סט"ו.
 302. לפי שו"ע אדה"ז סי' תריב ס"ב.
 303. שם ס"ב.
 304. ראה שם סי' תרטו ס"ו וסי"א.
 305. שם ס"ה.
 306. שם ס"ד. ושם, שרק האב בלבד מחויב למחות, אבל אמו אינו מצווה על כך.
 307. ראה אלף למטה סי' תרטו ס"ק ה.
 308. שם ס"ו.
 309. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריא ס"ו וס"ט.
 310. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 311. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 312. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 313. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 314. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 315. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 316. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 317. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 318. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 319. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 320. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 321. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 322. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 323. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 324. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 325. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 326. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.

כד. נעילת הסנדל

- א. אסור לנעול נעלי עור ביום-הכיפורים, ואפילו אם רק מחופים בעור, או שרק הסוליה מעור אסור.³⁴²
- ב. נועלים נעלי בד, גומי וכל סנדל שאינו של עור.³⁴³
- ג. מותר לצאת לרשות-הרבים בנעלי-בית שאינם של עור אף אם אינן סגורות מאחוריו או שאינן סגורות בהידוק, וזאת באם יושבים בטוב ואינם נשמטים מרגליהם.³⁴⁴
- ד. קטן מגיל שהגיע לחינוך (ולענין זה הוא מגיל קטן מאוד³⁴⁵) - יש לחנכו באיסור נעילת הסנדל, ואם לבש נעליים אלו מעצמו - יש למחות בו.
- וגם קטן שלא הגיע לחינוך, אין מלבישים אותו בנעליים שיש בהם עור, וכן אין מניחים אותן לפניו כדי שילבשם בעצמו. אבל אם הקטן שלא הגיע לחינוך נעל נעליים אלו מעצמו - אין צורך למחות בו.³⁴⁶

כה. בין איש לאשתו

- א. בעל ואשתו נוהגים בכל מהלך יום-הכיפורים בכל דיני ההרחקות.³⁴⁷
- ב. אמנם, מותר לבעל ואשתו להיות קוואטער ביום-הכיפורים.³⁴⁸

בברכת חתימה וגמר חתימה טובה לשנה טובה ומתוקה!

ולכן, המטיל מים ולא נגע במקומות המכוסים, הנה בליל יום-הכיפורים לאחר תפלת ערבית, מאחר שאינו צריך עוד להתפלל - יש לו לגעת באחד מהמקומות המכוסים בכדי שיתחייב בנטילה, ואז יטול ידי³²⁷ עד קשרי אצבעותיו וכך יוכל לברך ברכת "אשר יצר" בידיים נקיות וטהורות.

אבל ביום - יכול ליטול ידיו עד קשרי האצבעות גם בלי לגעת במקומות המכוסים, מאחר שצריך הוא עוד להתפלל אחר כך.³²⁸

ח. בבוקר בקומו משנתו נוטל ידיים עד קשרי אצבעותיו, "ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר רוח רעה מעל הידיים".³²⁹

ט. לאחר שמנגב את ידיו במגבת, יכול להעביר את המגבת על העיניים, כדי להעביר מהם חבלי שינה.³³⁰ אכן, אם יש בעין לכלוך ממשי - ניתן להעבירו עם מים כדרכו בחול.³³¹

טבילה במקוה

י. ביום-הכיפורים אין טובלים במקוה מכל סיבה שהיא.³³²

חולה

יא. חולה, אע"פ שאין בו סכנה, אם נצרך לכך - רוחץ כדרכו.³³³ (כמובן באופנים המותרים בשבת).

כלה

יב. כלה, כל שלא עברו עדיין שלשים יום מנישואיה, מותרת ברחיצת הפנים (אם בעלה עמה בעיר³³⁴)³³⁵.

רחיצת לצורך

יג. מותר לאשה לעשות את ההכנות הנדרשות להפס"ט, דהיינו לנקות מעט במים כפי הנדרש.³³⁶

סיכה

יד. הסיכה חמורה מהרחיצה ואסורה אף שאינו מתכוון לתענוג אלא כדי להעביר את הלכלוך, ולא הותרה אלא כשאין בה תענוג כלל, כגון סיכה למטרת רפואה.³³⁷

טו. באיסור סיכה נכלל גם שלא לשים בושם או דאודורנט, גם אם מטרתו להעביר הלכלוך בלבד והוא נטול ריח, כיון שכאמור, גם סיכה שלא לתענוג אסורה,³³⁸ ולכן יש ליתנו על הגוף מערב יום-הכיפורים.

קטנים

טז. קטן מגיל שהגיע לחינוך במצות עינוי (דהיינו מגיל 10-9)³³⁹ - יש לחנכו באיסור רחיצה וסיכה. ואפילו קטנים שלא הגיעו לחינוך אין לגדולים לרחוץ אותם, אלא אם כן התלכלכו, שאז אפשר לרוחצם (במים קרים³⁴⁰) על מנת לנקותם. אך אם הקטן רוחץ את עצמו - אין צורך למחות בו.³⁴¹

327. ויכול ליטול שלש פעמים, כמנהגו בכל השנה - ראה מטה אפרים סי' תריג סק"ה ובאלף למטה שם סק"ז.

328. "שמצוה להתפלל בידיים טהורות ברחיצה, שנאמר [עמוס ד, יב] 'הכון לקראת אלוךך ישראל' - ש"ע אדה"ז שם סי"ד-ה.

329. ש"ע אדה"ז שם סי"ב. וראה בהרחבה אגרות קודש ח"ג ע' קמו.

יצוין, שלפי מנהגנו בכל יום שנטולים ידיים בבוקר בשנית לפני ברכות-השחר ועליה מברכים ברכת "על נטילת ידיים" - פשוט שמוגדרת כנטילה של חובה (אחרת לא היו מברכים עליה), ואין צורך להתפנות או לגעת במקומות המכוסים וכיו"ב לפניו כדי להתחייב בנטילה.

330. ש"ע אדה"ז שם.

331. שם סי"ג.

332. שם סי"ט-כ.

333. שם סי"ז.

334. שכן כל היתר הוא על מנת שתתנאה בעיניו.

335. שם סי"ח.

336. שם סכ"א.

337. שם סי' תריד ס"א.

338. פסקי תשובות סי' תריד סק"א ובהערות שם.

339. ש"ע אדה"ז סי' תרטו ס"ה.

340. ראה שם ס"א. אמנם, אם לצורך התינוק יש להשתמש דוקא במים חמים (כגון ביום קר וכיו"ב) מותר להשתמש עם מים שהוחמו מערב יום הכיפורים.

341. ראה בהרחבה שם סי"א-ז.

342. ש"ע אדה"ז סי' תריד סי"ב. כף החיים סי' תרי"ד סק"י.

343. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצו, ממאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלו (לענין יום-הכיפורים), וספר המנהגים ע' 46 (לענין תשעה באב).

344. ראה ש"ע אדה"ז סי' שא סי"ב. קצות השולחן סי' קטו ס"ג ובבדי השולחן שם. וראה גם לוח יומי הלכה למעשה.

345. ראה נטעי גבריאל שם סי"ז לפי ש"ע אדה"ז סי' תרטו ס"ב ("אסור לגדול לנעול את הסנדל לקטן, לפי שאין זה עינוי להקטן, שאינו חושש כ"כ אם לא ינעול"). שאין לזה שיעור,

וכבר מגיל שנה ושנתיים יש לחנכם לזה, ואכן השיעורים לגיל חינוך המזכירים בסימן זה בש"ע אדה"ז הם רק לגבי שאר העינויים ולא לגבי נעילת הסנדל. אמנם צ"ע לומר שאין

בוזה שיעור כלל ולמעשה אין מצב של "לא הגיע לחינוך" באיסור זה, שכן אדה"ז דן באם יש למחות ביד הקטן הנועל מעצמו, שכל דיון זה שייך רק בגיל שלא הגיע לחינוך, אלא ודאי

שגיל חינוך כאן הוא אמנם גיל צעיר יותר, שלש או ארבע שנים, שהגיע לכלל הבנה בו, ומתחת לגיל זה דינו כמי שלא הגיע לחינוך. ודו"ק.

346. ראה בהרחבה ש"ע אדה"ז סי' תרטו סי"ב-ד. מטה אפרים סי' תרטו סק"ו.

347. ש"ע אדה"ז סי' תרטו ס"א.

348. ראה ממלכת כהנים שער ב' סי' מה.

יש לכם שאלות
בהלכות חגי תשרי?

תשרי כהלכה!

www.gmpdesign.com

דואר אלקטרוני
בשליחת שאלה
למוקד:
halacha144@gmail.com

הודעות SMS
בשליחת הודעה
למספר המוקד:
055-7000144

מענה טלפוני
בחיג
למספר המוקד:
055-7000144

אפליקציה
הורידו עכשיו בחנות
האפליקציות:
מוקד הלכה חבי"ד

מענה הלכתי מרבני קהילת איש
ש"י רבני חבי"ד באה"ק

מוקד הלכה זמין לשאלותיכם
במגוון דרכי התקשרות:

**ועידת
ההלכה
המרכזית**
The Central
Halacha
Conference
תשפ"ג • 2022

• אגף ההשתלמויות •
פי"ד רבני חבי"ד באה"ק

ט' מר-חשוון ה'תשפ"ג // שנת ה'קהל